

Pod svobodnim solncem.

Povest davnih dedov. — Spisal Fr. S. Finžgar.

Druga knjiga.

(Dalje.)

XX.

Gospodski trgovec s temnopoltim obrazom je ob Radovanovem vzkliku odstopil za korak nazaj. V temne oblake je nagrbančil čelo. Kakor znani odmev, ki zadoni preko kipečih valov pa utone v burji, se mu je zdel glas, ki je udaril iz Hunovih kosmatih prs. Strmel je oblastno v jecajočega Huna - Radovana. Vse spremstvo je čakalo povelja, roke ob drogih kopij in na mečevih ročnikih.

„Kaj blebečeš, Hun? O kom sanjaš, da izgovarjaš neznano ime?“

Trgovčev glas je zvenel tuje, zadirčno. Radovana je popadala skrb. Če se je zmotil . . . Ozrl se je na spremstvo. Nepoznani, resni obrazi. Na njih nikakega usmiljenja; vsaka guba, vse poteze — kakor iz jekla. Radovan se je priklonil trgovcu v veliki ponižnosti.

„Velmožni, ne streljaj strelc iz svojega obličja na popotnika, ki ti prinaša mir in nosi v srcu svete skrivnosti. Naj tvoja brezmejna velikodušnost ponudi uho popotniku. Tako ti Krista, ne pokesaš se!“

Trgovec je pazil na starčev glas s tenkim posluhom. Daljni odmev se je čedaljebolj bližal. Nekaj, kakor znana povest, mu je vstajalo v duši.

„Izvoli za menoj v šator!“

Za trgovcem in popotnikom se je strnila zavesa ob vhodu. Spremljevalci so zapičili kopja v zemljo in se zbrali ob ognju.

„Govori, Hun! Pod šatorom umrjo tvoje besede. Zaupaj!“

Radovan se je ob veseli lučki ozrl v trgovčeve oči.

„Naj me sreča volkodlak, če ni Numida.“

„Prejasnost, poslušaj! Prelesti ne bo v moji besedi! — Hun — si mi rekel, ker si me pogledal.

Toda nisem. Sloven sem, pevec, ki cestujem od severa na jug in z juga na sever. Gradišča Slovenov me goste, in Bizanc odpira taberne, ko zapoje moja struna. In ne samo taberne — godel sem pred despotom, v vili Epafrodita veljaka sem prebival . . .“

Trgovec je stisnil ustnice in se nagnil s stola proti Radovanu.

„V vili Epafrodita? — Kaj govoriš? — Ne imenuj tega imena! On je upornik — izdajavec svetega dvora . . .“

„Gospod, rekel si, da umrjo moje besede pod šatorom! Ne verujem, da je izdajavec. Otimal je nedolžnost. Otel je Iztoka — otel Ireno!“

„Ne izgovarjaj teh imen! Smrt zadrigne usta tistemu, ki jih izgovori.“

Trgovcu se je jasno približal odmev — davne zgodbe. Stopil je pred godca, položil mu roko na rame in se vsesal s pogledom v drobne, sive oči Radovanove.

„Mir s teboj, očka Radovane! Jaz sem Numida! Nisi se motil.“

Tedaj je Radovan vnovič nastavil, da bi zagnal krik — razpel je roki in segel po Numidi. Ta mu je pa pritisnil dlan na usta, dvignil kazavec in zapovedal:

„Skrivnosti so mrtve! Ne smejo iz šatora!“

Radovan je spoznal, da je Numida sredi spremstva, ki ne sme vedeti, odkod je in kam potuje njih glavar. Zamahoval je torej z rokami od nemega veselja, pritiskal dlani na prsi, grabil Numido za roko in jo poljubljal, udarjal v smeh, pa ga krotil s pritisnjeno dlanjo pred usti, zakolebal se navsezadnje po tleh in utripal z nogami kakor razposajen pastirec.

Ko se je pomiril, se je stisnil k Numidi in mu zastavil skrivnostno vprašanje:

„Imaš kaj Epafruditovega vina?“

„Imam, očka! Napiješ se, da se ti skrije mesec ponoči in zažare zvezde ob belem dnevu.“

„Ah, Epafrudit, ko bi ti vedel, kako neizmerno te ljubi Radovan!“

Numida se je nasmehnil in pomežiknil ter šel iz šatora. Velel je straži, da se oddalji na levo in desno po cesti, ostalim je pa ukazal k pokoju. Stopil je še k velikemu vozu, zagrnjenemu s težkim platnom in vprašal sužnja ob njem šepetaje. Suženj mu je nemo odkimal, nakar mu je Numida z dvignjeno roko naročil strogo povelje. Kuharju je namignil, da prinese vina v šator in pripravi večerjo za hunskega gosta.

Ko se je Numida vrnil k Radovanu, in je takoj za njim postavil kuhar vrč vina na pisano plahto sredi šatora, je godec segel takoj po vrču, nastavil in pil z zaprtimi očmi, kakor bi vsrkaval največjo in edino slast življenja.

„Kot nekdanj v Bizancu,“ je začel godec globoko dihajoč in držeč v rokah lončeno majoliko.

„Pri vseh bogovih, tvojih in mojih, ni ga pod solncem, ki bi te ljubil bolj resnično od mene!“

Nastavil je vnovič in lokal sladko lesbiško vino z neizmernim užitkom in visokim spoštovanjem.

„Kot nekdanj v Bizancu — in vendar desetkrat boljše je to vino. Zakaj stradal sem ga, odkar sem se ločil od Epafrudita!“

Numida se je zleknil na mehko kožo perzijske kože in se naslajal ob godčevi radosti.

„Radovane, razodeni mi, čemu si se pohunil?“

Godec je zaklenil palec in kazavec, da bi vlovil dolgo brado.

„Počemu sem se pohunil? To je važna ukana! Tako važna in imenitna, da bo deseti rod še pel pesmi o nji. Toda sedaj ne vprašuj dalje. Ko bi ti razodeval, pograbila bi me taka žalost in ugriznil tolik gnev, da ga ne utolaži niti Epafruditovo vino. Jutri povem. In ti se boš čudil, da ti preminejo tri noči brez spanca. Pomni, tri cele noči! Ali sedaj mi govori ti o Epafruditu, o Ireni.“

„Oba oteta, oba srečna!“

„Pri Perunu, ni bilo zastonj naše trpljenje! Pripoveduj!“

„Povej mi ti, kje je Iztok. Do njega me pošilja Epafrudit. Pogonu ste utekli, to je jasno. Ali še misli vrli barbar na Ireno? Ona golči za njim kakor golobica, če ji v pomladi ubije strelica razposajenega dečka njenega družeta.“

„Če še misli nanjo? Tedaj morda ne, kadar pobija in kolje sovraga. Ne veš, Ante je podavil in porazkropil kakor kragulj vrtinec piščet. On ti je v boju kakor neresec, kakor volk, kakor satan, bi rekel ti po krščansko. Tedaj morda ne misli. Ampak

sicer! Glava se mu obeša na prsi, kakor bi imel tilnik iz prediva. Nespamet pravzaprav. Toda glava se mu obeša, kakor sem rekel.“

„Kje ga dobim? Starče, pojdi z menoj! Dolgo pismo nosim na prsih, dolgo in važno.“

Radovan je obmolknil. Koščeno brado je zgrabil z levico, z dlanjo desnice si je zakril čelo in se zamislil.

„Pripravno povabilo. — — — Voz ima Numida. — Za tovarišice polne čutare. — Ugodno bi se potovalo. — Ženska, da bi te jezero vedomcev! — Ko ne bi bilo ženske, ne bi bil prisegel. — Oj Ljubinica — kesaj se v volčjih želodcih, da me tiraš starca v take zagate. — Prisegel sem, pri Svetovitu sem prisegel — ne — ne smem, brez nje se ne vrnem. Če zakoljem Tunjuša — da — sicer ne.“

Radovan je odmaknil počasi dlan s čela, izpustil čeljust in izpregovoril: „Ne grem!“

Nato je obmolknil Numida. Kakor užaljen se je zdel Radovanu. Segla sta drug za drugim po vrču in pila. Kuhar je prinesel večerjo. Godec je odtrgal kos pečenke. S težavo je grizel, jed se mu je upirala. Nastavil je vrč in pil na jezo in žalost.

„Torej ne greš?“

„Ne grem!“

„In si prej lagal, kako ljubiš Epafrudita!“

„Pri bogovih, nisem lagal! Toda nazaj ne grem, s teboj ne grem — ne draži me. — Rekel sem ti: ne vprašuj! V meni se dviga žolč — če se mi razlije po udih . . .“

Radovan je gledal srdito in dvigal pesti. Numida se pa ni ganil na ležišču. Starčeva jeza ga ni vznemirila.

„Pripoveduj o Ireni, o Epafruditu! Prosil sem te. Spoštuj starost — spoštuje me sam Epafrudit, in ti mi kljubuješ? Razodenem ti pot, da boš hodil, kakor bi ti s prstom pokazal: tukaj je Iztok. In če ga ne bo, sedeš, večerjaš — se naspiš, in on pride. Ali s teboj ne morem, ne smem! Obljubil sem ti, da ti povem jutri, ko se posloviva. Danes me ne draži več. Zakaj strašen je Radovan, če pobesni!“

„Pij, godče! Ne silim te več, da hodiš z menoj. Pogoltni svoje skrivnosti. Meni opišeš pot — in za to zahvala v Kristu!“

Radovan se ni branil vrča. Jeza se mu je polegla, Numida je pa pričel s povestjo.

„Epafrudit je zbežal ono noč — in se srečno otel na Grško.“

„O tem ne dvomim. Za njegovim čelom je solnce — he — nič, koliko! In Irena?“

„Je šla v Toper k stricu Rustiku.“

„Toper je ob Mestu.¹⁾ Poznam to gnezdo.“

¹⁾ Mestos.

ПО БИТКИ

V. M. VASNECOV

„Stric jo je izdal Azbadu, Azbad je povedal despojni!“

„V Slovenih ni takih stricev. Obsedel ga je hudič, krščenika gnilega!“

„Despojna jo je zahtevala nazaj na dvor!“

„Da pogosti z njo Azbada, kozoprska!“

„Irena je omedlela in zapadla v vročico, ko ji je naznanil stric, da mora na dvor.“

„Omedlel bi jaz ne bil, ampak zadavil bi takega strica pri tej priči. Pri Perunu!“

„Epafrudit je pa poslal vohat za Ireno evnuha Spiridiona.“

„Ga poznam! Prida pa ni. Zakaj vsi evnuhi so lopovi.“

„Ni prida, pa je koristen in privezan na vrvici. Spiridion je za to zvedel in pribežal v Solun. Uprav tedaj sva priplula tja nepoznana z Epafruditom iz Aten. — Numida, mi je rekel jasni gospod, Numida, otmi jo! — Dvignil sem roko in se dotaknil ikone Krista ter sem rekel: Tako mi mojega zveličanja, otmem jo.“

„Numida, izbral te je Krist, kakor so mene bogovi, da otimava! Numida, ti si velik pred tvojim Bogom! Vse ti odpuščam in te ljubim! Pijva!“

Starec se je iztegnil orošenih oči po vinu in nazdravljaj Numidi: „Victor sis semper!“¹⁾

Afrikancu se je talila resnoba na licih. Godčeva hvala mu je prijala, segel je takisto po vinu in odzdravil: „Mnoga leta, oče junaka — Iztoka!“

Radovan se je ugriznil v ustnico, ker je že pozabil ukane, da je nalagal ves Bizanc, kakor da je Iztokov oče.

Numida se je naslonil na komolec na kozjo kožo in ponosno pričel povest o Irenini osvoboditvi.

„Očka, veruj, ni igrača, če iztrgaš plen iz zob takemu levu, kakor je Rustik. Kolikokrat mi je šlo že za glavo, ne vem. Toda topot sem mislil, da ne ostane več na vratu. Irena je bila zaprta v pretoriju — sredi Topera — sredi trdnjave. Kroginkrog vojaki, vsepovsod straže in ob sami prejasni dvorjanici, kakor lev pred stajo ovčice, stric Rustik. In Rustik ni Azbad. Kamor seže njegova roka, se pozna. Celo noč sva čepela s Spiridionom ob brleči luči v Solunu in snovala ukane. Pošlo nama je olje, na vzhodu je zažarel dan — in midva sva bila brez načrta. Pred nama pa Epafrudit. Zavil v črno haljo, glavo v kapuci, kakor filozof. Zapičil je levo oko vame, z desnim je ošinil Spiridiona. Nič ni vprašal, vedel pa vse.“

„Ali je vredna vajina pamet, da bi spletla zanko za vrabiča? Sramota! Spiridion, poišči kola in jadrno v Toper! Sporoči po Cirili jasni dvorjanici, naj bo

¹⁾ Zmaguj na veke!

bolna, dokler ji ne naznaniš: Vse je pripravljeno! Napoti se v Bizanc! — Hodi in izvrši — ter čakaj Numide!“

Evnuh se je prihulil in poskusil skozi nos ponižno vprašanje: „Gospod, ko bi mi denarja . . .“

Epafrudit se ni ozrl. S suhim prstom mu je pokazal proti izhodu Nato meni:

„Ali sedaj veš, kaj je tvoje delo?“

„Vem, gospod!“

„Pojdi torej v klet do blagajne in misli, da so zlati bizantinci — suho listje!“

Epafrudit se je zavil tesneje v filozofski plašč, se okrenil in šel.

Še pomisliti nisem upal, ali bom izvel ali ne bom, kar mi je naročil gospod.

Še pred solničnim vzhodom sem že jezdil iz mesta v deželo barbarov. Kjerkoli sem srečal široka pleča, kjer se je pojavila močna roka, stasito telo, povsod sem postal in nagovarjal. Vreča z bizantinci je plahnela; na večer drugega dne sem potrošil zadnji zlat — s katerim sem kupil štiridesetega moža. Signal sem jih v gosto šumo, kjer smo zapalili ogenj. Očka, ti obrazi, te mišice, ta pleča! Vsi rojeni gladiatorji. Raztrgani, bolj nagi kot oblečeni, tatovi in tolovaji po poklicu, brez doma, brez svojcev! Ko bi nas zagledala kohorta hoplitov iz vojske Belizarjeve, pri Jovu, ostrmela bi in ne bi potegnila mečev. Kakor bi počila zemlja in bi jih izbruhnil Had — taka je bila moja četa. Skoro da niso znali govoriti. Hripavo so grgrali, povedali več z licem, z očmi, z groznimi pestmi, s celim truplom, nego so znali povedati z besedo. Med seboj brez ljubezni, za sad divje smokve so se zbili. Obupal bi bil. Ali eno jih je vezalo, namreč zlato in peklenko sovrašтво do Bizanca. Ko sem jim povedal, da bodo udarili s tem, če meni pomorejo, da otmem jadrnemu očetu hčerko, v obraz samega Upravdo, da plunejo na despojno, so se stisnili kakor veriga. Plamen osvete je zagorel, njegova luč je povzila vse druge strasti in kleče ob ognju so mi prisegli pri Kristu in pri vseh bogovih, da so mi pokorni do zadnje kaplje krvi in da jim segnije prej jezik, nego bi kdo bleknil izdajavsko besedo.

Drugi dan sem vtihotapil v šumo orožje: nekaj mečev, sekir in sulic. Pripravil sem jim brašna in obljubil vsem deseti dan po zmagi na tem mestu plačilo v zlatu. Nato sem jih poslal posamič razkropljene po gozdih za Toper. Sam sem pa dirjal po cesti iskat Spiridiona.

„Kako?“ sem nagovoril evnuha. Z žarečimi očmi in tresočimi rokami je prešteval skupljeni denar in računal dobiček, ki ga je nagrabil s trgovino.

„Lopov!“ je zamrmral Radovan. „Sedaj šteje denar, evnuh! Vsi evnuhi so lopovi!“

„— Kako?“ sem ponovil. Zakaj prvič ni čul. S sključenimi prsti je pokrtil denar in se naslonil s prsi na mizico.

„Jutri jo odpeljejo! Rustik ne odneha!“

„Smrdljivec! Ali si ga po čeljustih?“

„Nisem ga. Ampak drugo jutro je moral poiskati Cirilo in jo privedi predme. Podkupoval je v pretoriju tako, da se je razjokal, ko se je vrnil. Toda opravil je dobro. Cirila je prišla iz pretorija z izgovorom, da gre nakupovat za pot, in se je prikradla k evnuhu.“

„Kako je z jasno dvorjanico? Odpotuje?“

Sužnja je zaplakala in se zgrudila k mojim nogam.

„Numida, oj Numida, otmi prejasno — reši angela!“

„Otmem jo! Toda dva dni ne sme še zdoma.“

„Mora, danes popoldne jo odpeljejo. Pomagaj, tako ti Krista, pomagaj! Despojna jo uniči!“

Cirila je ihtela v obupnem, brezsolznem plaču. Iz pordelih oči ni bilo solze na blede, upadlo lice.

„O, poglej me! Duša beži od mene od same bridkosti. In jasna gospodarica — morje žalosti, grenke kakor mira, je razlito po njenem srcu. Vse noči sva prebedeli pred ikono Bogorodice, kadilo sva zažigali Kristu — o — in ni rešitve, ni pomoči. Numida, če naju ne rešiš — umori naju! Spokoriš se za greh — in medve poletiva kakor golobici odtod.“

„Ne blodi, sirota! Dva dni ne sme še prejasna na pot. Potem sta oteti — vse je pripravljeno.“

„Dva dni“ — je ponovila Cirila in se sesedla kakor odsečena bilka na tla.

Tedaj se je nenadoma zasvetilo v evnuhovi glavi.

„Pomoč! Jaz vem za pomoč,“ je vzkliknil. Obupana Cirila se je ozrla vanj s prosečimi očmi.

Poiskal je v šatuli drobna zrnca.

„Dvorna skrivnost! Naj použije eno zrno — in zagrnjil jo bo spanec — kakor omedlevica. — Koliko sem zaslužil v Bizancu od dvorjanic za ta čudoviti lek! — Omedlele pa ne bo tiral Rustik na pot.“

„Če je strup —“ je segla z drhtečimi prsti po zrnih Cirila.

„Ni — pri Bogu, ni! Ne škoduje! Toda skrivnost je, da ji ni bil kos prvi zdravnik same despojne. Kolikokrat sem ukanil dvor s tem lekom! Koliko se stančkov — in kako nagrajenih!“ —

Tisti dan sem stražil do noči ob skritih oglih krog pretorija. Opoldne je obstala lepa dvokolnica pred vratmi. Za njo je prijezdila tretjina manipelna lahko oboroženih vojakov. Pot me je polival, noge so mi odpovedale v kolenih, da sem moral sestiti na kamen. Odpelje jo Rustik, sem pomislil! Zrnca niso pomagala. Izgubljena je! Z dvora je ne otme nihče več.

Spomnil sem se Ciriline prošnje, naj jo umorim. Zona me je spreletela ob misli, da bi se dotaknil tega angela. In vendar ni rešitve! Ko bi šel vun — in počakal v zasedi! Planil bi na voz, sunil voznika in zbežal . . . Ne utečem. Vojaki me ujemo.

V grozi so tekli trenutki. Glavo mi je objela težka tema, kakor bi mi jo vkoval v svinec. Srce se je stresalo, pred očmi so kipele megle. Mine ura. Iz pretorija pribeži suženj. Za njim centurio. Kriknil je na spremstvo. Strahu in čakanja so mi oglušela ušesa, da nisem razumel. Toda videl sem, da so vojaki pognali konje, dvokolnica se je zazibala — odšli so prazni brez Irene. V meni se je porodila moč, tema je izginila izpred oči, začel sem šepetati molitve. Kmalu se je vrnil suženj in z njim — zdravnik.

„Rešena!“

Spustil sem se v tek in hitel k Spiridionu. Gnusil se mi je ta lakomnik. A tedaj sem pokleknil predenj in mu poljubil sandale. Od radosti me je premagal smeh in solze so mi zaeno tekle iz oči. Ne vem, ali resnično toliko ljubim Epafrodita, ali Ireno — ali samega sebe, da sem blaznel od radosti. Ko bi jo bili odpeljali, bi bil počakal na Rustika in ga zabodel. To je bil moj sklep. Nato bi bil planil v morje in bi se bil zgrabil za morsko dno, da bi ušel sramoti, ker je nisem otel.

Zvečer sem šel s čolničkom na morje in na samotnem kraju pritisnil k bregu. Poiskal sem domnjeni kraj — in glej — vrlih barbarov je bilo že nad polovico zbranih. Bežali so kakor zver. Tiho smo se splazili skozi goščo in soteske, ki obkrožajo Toper ter poiskali samotnega, dosti oddaljenega kraja, da počakamo za napad.

Ker sem vedel, kako močno bo spremstvo, se nisem nič bal. Tudi s temi barbari bi si upal nad vojake. Zato sem šel k evnuhu, kamor je prihitela tudi Cirila zahvaljevat Spiridiona.

„Povej gospodarici, naj prosi strica, da odpotuje zvečer. V hladu, naj reče, je ne bo napadla omedlevica.“

Popoldne sem zopet odveslal po morju in šel iskat še ostalih barbarov. Vsi so došli. Odvedel sem jih v skrivališče.

„Vrli borci!“ sem jih nagovoril. „Bliža se ura. Že ste zaslužili suhega zlata. To je šele polovica. Drugo dobite deseti dan. Toda berem vam z lic nekaj drugega. Osveta je zapisana na vaših mrkih čelih. Da, osveto tistemu, ki vam je z davkom izpil kri in vas pognal med razbojnike. Čestitljivi razbojniki so tisti, ki hočejo sami peljati pravdo za kruto krivico. Tudi oče te deklice, katero otmemo nocoj, je komaj ubežal despotu. Ker je imel nekaj denarja, je iztegnila pošast po njem svojo roko. Pa je utekel.

In sedaj troši zadnji ostanek imetja, da otme otroka. Nocojšnje delo ni rop, ni umor, ni tlaka in ni suženjstvo — nocoj je sveta noč — ker bo tepena krivica!“

Divji obrazi so se razkremžili, od njih oči je pihal ogenj, pokazali so se lačni zobje, pesti so se krčile, mišice valovile.

„Kakor bestije!“ sem se razveselil in prestrašil. Zbor lačnih levov v puštinji ni groznejši od te tolpe. Kamor udarijo, zavlada smrt.

Ko se je zvečerilo, smo se sporedili ob cesti na levo in desno.

„Kadar plosknem z rokama, udarite! Pazite, da zadene prvi zamah. Ko pade drugi, naj že vsakega vojaka obsenči Morana. Voza se pa ne dotaknite. Voz je moj!“

Nihče mi ni odgovoril, nihče ugovarjal. Še z očmi niso trenili. Vsak je stisnil svoje orožje in se prikril za drevje in grmovje na prežo.

S tem trenutkom se je pričelo zame trpljenje, kakor ga še ni bilo. Čimbolj se je temnilo, bolj se me je pollaščal grozen strah. Iz njega je izviral obup. Objelo me je kakor z železnimi rokami. Če Irena ne pride? Če so barbari nezanesljivi? Ko bi bil kdo celo izdal načrt Rustiku? Za bogato plačo? Če prefekt podvoji, potroji spremstvo? Zatrepetal sem. Da bi imel sto rok in stokratno moč! Odslovil bi bil divje barbare. Pojdite! Opravili ste! In če uide en sam vojak in poleti nazaj v Toper . . . Cela posadka se dvigne za nami v divji pogon. Ne uidemo. Irena izgubljena. Še Epafroditu bi prišli na sled.

Zamižal sem groze. Bela cesta, ki se je sivo vlekla skozi noč, se je pogrezala pred menoj. Nemirni valovi so se bočili na njej. Iz valov so se režali grozni tolovajski obrazi. Jaz sem se pogrezal. Po meni je segala Irena. Epafrodit je odvrigel filozofsko kapuco in je priskočil na pomoč. Iz barbarskih obrazov so se zasvetili krvi žejni zobje. Črni nohti so se iztegnili po filozofski kapuci — zažvenketalo je zlato in se vsulo na cesto.

Stisnil sem z obema dlanmi senci, kjer je kovalo in bilo kakor ob naklo. Odprl sem oči. Kakor v vročici sem se tresel. Pred menoj je tekla tiha in mirna cesta.

Udaril sem se na čelo. Kaj delaš, Numida! Mir, pogum! Zaupaj!

O Kriste, usmili se angela!

Tedaj je zaklopotalo v daljavi. Prihajajo. Ob desni in levi ceste se je čulo, da so počili sklepi v kolenih. Barbari so se pripravili na skok. Kakor bi me nekdo probudil iz težkih sanj. Naenkrat sem bil miren. Hladna moč mi je napolnila ude. Strah in obup sta izginila. Ko je že bobnela cesta razločno od udarcev kopit, sem se celo nasmehnil od ra-

dosti, da izvršim težko delo. Barbarom sem v tem trenutku zaupal kot samemu sebi.

Oprezno sem se sklonil izza drevesa. Prvi dve senci sta se pojavili na cesti. Za njima še dve in štiri in osem — deset. Nato žumor koles v prahu. Z belim zastrta dvokolnica. Potem zopet poskakujoče sence. Z desnico sem stisnil bodalo, dvignil levo nogo, napel stegno in z dvignjeno levico čakal, da udarim po njem v znamenje.

Prhanje konj se je čulo. Vojaki so molčali. Pod podkvami se je včasih pokazala iskra. Cingljanje brzd. Prva jezdeca sta tik mene — druga dva — tretji — peti par — voz . . .

Tlesk!

Grmovje je izbruhnilo divje sence — zamahi, padci, par krikov — jaz na vozu — voznik preboden pod kolesi — in šlo je kakor blisk brez besede in brez klicanja v noč — — —

Radovan je dvignil roki, kakor bi vodil boječe konje, in ječal:

„O-o-o, si jo otel — o Numida — o-o-o — Perun je velik.“

Tedaj se sunkoma odmakne zagrinjalo v šator, zunaj se razležejo kriki — nastane vrišč — spremeljevalec pa krikne:

„Vojska! Bežimo!“

Kakor od gada pičen je Numida planil in stal pred šatorom

Radovana je pograbila plahost, prekucnil je vrč in bežal za Numido. Tesno se je stisnil ob njega in z razprtimi ustmi, s težkim jezikom golčal:

„Huni — Varhuni — Tunjuš — bežimo!“

Protiv severu je rdelo nebo v krvavi luči.

„Sela gorijo!“ javi straža. „Begunec je pripodil po cesti! Sloveni more in požigajo. Na beg!“

„Beg, beg, beg!“ je kričalo vse. Polovili so konje, pripenjali jermenje in se obrnili po cesti nazaj.

„Zaprezite voz!“ je zagrmel Numida.

Štirje hlapci so prignali konje in hiteli z zaponami.

„Kako?“ je vprašal Numida sužnja ob vozu.

„Popila je nekaj kapljic margaranevega soka in čašico vina. Sedaj spi!“

„Čuvaj jo skrbno! Na voz! — Ne ve se, kakšne skrivnosti so s to deklico —“ je mrmral zase.

Na severu se je širil krvavi pas požiga. Po cesti so hiteli begunci na neosedlanih konjih. Numidovo spremstvo je komaj krotilo konje. Iz gozdov so doneli zdvojeni klici, goved je mukala — vse je bežalo. Celotice so zategnjeno kričeč frfotale zbegane in zdramljene proti jugu nad glavami bežečih.

Numida je potegnil Radovana za laketa in ga vlekel v šator, katerega niso utegnili razdreti.

„Radovan, ti se vrneš!“

„Vrnem? Ne — Numida! Bežim s teboj. K Epafroditu bežim!“

„Ne smeš! Ti moraš do Iztoka! Izroči mu pismo! Čuvaj je kakor glavo! Moji spremljevalci ne smejo zvedeti, da sem prijatelj Slovenov! Torej — moram bežati! Ti pa nazaj!“

Radovan je mencial in se obotavljal. Preden je pa mogel izgovoriti, mu je vtaknil Numida Iztokovo pismo v nedri in mu zagrozil:

„Starče, slušaj, če ti je milo življenje!“

Godec se je komaj dobro zavedel, ko je stal sam sredi šotora, Numida je pa odvihral za bežečim vozom proti jugu.

XXI.

Iz ožganih hlodov se je kadil siv, smrdeč dim. Kroginkrog opustošenje. Celo v stepo so segali osmojeni klini, katere je užgal požar. Tuintam je še tlela ruša, včasih se je posvetilo v grmu, dim se je dvignil visoko. Na holmu so krakali gavrani. Jastrebi so zaduhali na Hem vonj po osmojenem mesu. V jatah so priveslali in krožili nad bojiščem.

Dolga in široka proga po severni Moesiji je bilo samo brezmejno razdejanje. Nobena kočica ni več stala, vse staje so bile prazne, polja pohojena in pomandrana; celi gozdi izpaljeni. Strašno je gospodarila vojska Slovenov. Na stotine robov je žedelo v brezupu in se poslavljaljo z grenkostjo v v srcu, s prokletstvom na suhih ustnicah od spaljenih domov. Kakor tovari so ležali povezani v gostih gručah pod milim nebom in čakali usode. Meč Slovenov je pisal, pomočen v kri, vsepovsod kamor je zasegel — z divjo slastjo grozno besedo: Osveta! Noč je prižgala krvave plamenice in po vsem nebu se je raztočila z grozno roko napisana beseda: Osveta, osveta! Za kosti očetov, za srca sinov in bratov — zob za zob — glavo za glavo — roba za roba. Dan plačila — — —

Iztok je ležal sam, daleč od tolpe, vrhu griča. Ob njem šlem, razveznjena prnja in neokrvavljeni meč. Roke pod glavo, oči zaprte, uho gluho za divji raj pobesnele tolpe, ki je v omotici zmage uživala s slastjo razbesnele prirode — zaseženi plen.

Iztok ni užival. Osvetil se je za kosti padlih Svarunovičev — bratov. Toda osveta mu je mrzela. To ni bila vojna, to ni bil boj, to je bil rop, naval, mandranje, klanje zverine, požig, pohod krvožejnih pantrov. Njegove misli so bile visoko gori nad krvavim plamenom, njegov cilj je bil daleč preko ožganih grobelj — njegov meč ni zamahnil ni enkrat, odkar so se spopadli Sloveni in Huni. Tolpa je napol trudna napol pijana goltala zmago s požirki pobesnele strasti — on je stradal vrhu griča,

njegovo dušo je žejalo, njegova roka je bila trudna od brezdelja. Na dnu srca je začutil iskreno žalost, da je razvaljen Hilbudijev ostrog, da trohni on — tako vrl vojniki, v soteski blizu gradišča. Da je živ! Da niso razgnane njegove kohorte! Da bi vsaj prišel kdo drugi in bi se vgnezdil za Donavo! Azbad! O! Da bi srečal vsaj Tunjuša! Tedaj bi bil skrhan njegov meč, njegova roka bi ne bila trudna od brezdelja. In če bi padel — on — še zadnji Svarunič — kaj za to. Padel bi junak — zadet od junaka.

Iztokovo srce je zahrepenelo čez Hem. Zazdelo se mu je, kakor bi ga poklicala usoda, bogovi, in mu pokazali proti jugu. Po licu se mu je razlila skepsa. Usoda? Bogovi? Ne usoda in ne bogovi — nihče me ne kliče. Kliče me ljubezen do naroda in do Irene. In za glasom te ljubezni pojdem. Pojdem! Takoj do nje. Če bi moral do Aten, če bi potoval celo zimo — dobiti jo moram. Z njo in z njenim ognjem se vrnem. In potem? Z vojsko na jug, ker me kliče ljubezen.

Iztok je potegnil odločno roki izpod glave, sedel, vstal in se ozrl na bojišče in pogorišče.

Dovolj!

Na njegovem obrazu se je črtala sled studa in gneva.

Dovolj klanja! Osvetili ste se. Sedaj hočem boja. Boja, da se prestraši Upravda, ko zve, kako so pogažene legije hoplitov od Orionu.

Takoj je segel po prnji in si jo tesno pripel krog prsi in nategnil jermenje ob ledjih. Opasal je meč, pokrnil šlem in se naravnal k tolpi.

Zapodim jih domov! Jesen se bliža. Pozimi jih vojaki Sloveni iz Bizanca zvadijo v orožju — jaz pa poiščem Ireno. In ko se vrnem, tedaj udarimo!

Prav ko se je bližal Iztok vojski Slovenov, je zapazil, da se je dvignilo v ležišču veliko veselje. Tolpa je bučala radosti in se gnetla krog jezdeca, ki je krenil proti oboroženim četam, kjer je taboril Rado.

Kdo bi utegnil biti?

Iztok se je oprl na težki meč in motril jezdeca sredi množice. Kakor bi bil Hun? In vendar ni. Drugače bi drhal sprejela Huna.

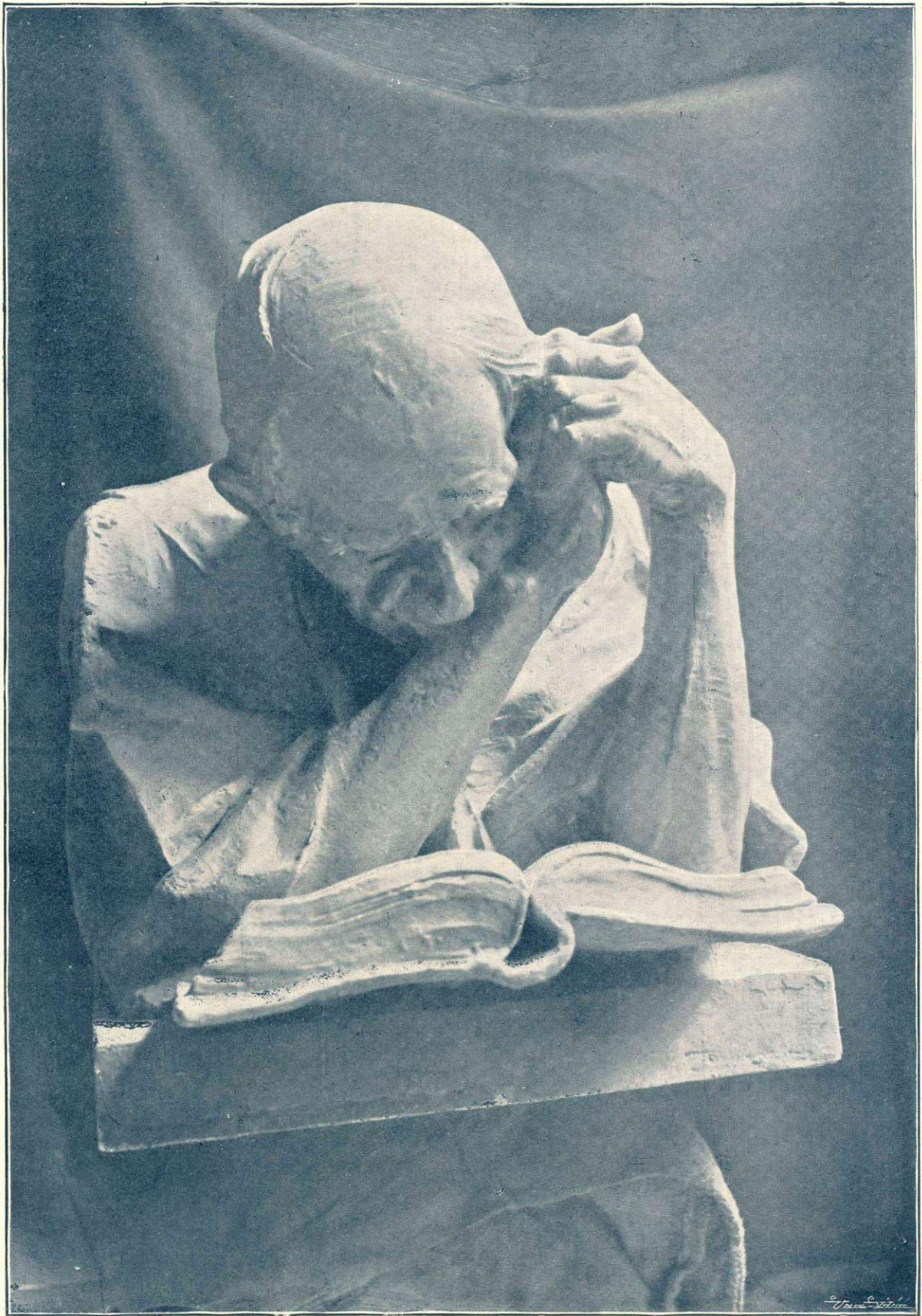
Iz srede gomazečih vojniki se je razleglo:

„Plunk, plunk — plink — plunk!“

Star, še doneč glas je zapel. Narod je udaril v bojno pesem.

„Radovan!“ je izpregovoril Iztok glasno in veselo. „Odkod ga je prineslo! Prazen se vrača! No — njegovi obeti in njegove prisege — vse govoreno v burjo!“

Ob tem se je domislil Ljubinice. Prevzela ga je žalost. Koliko selov je razgnal v dežel. In vsi so se vrnili prazni. In prazen se vrača Radovan.

MOLITEV

J. UPRKA

„O — ne samo Upravda, tudi Tunjuš mora pomniti rod Svarunov! Prokletsvo tebi in grozna osveta za sestro!“

Hitro se je spustil z griča proti vojnikom. Ko ga je zagledal Radovan, so utihnile strune, pesem mu je sredi besede umrla. Dvignil je plunko visoko nad glavo in kričal:

„Iztoče, Iztoče! Dobil sem jo! Pri bogovih — pokloni se, kakor pred Upravdo!“

Pognal je konja skozi gnečo proti Svaruniču. Iztok ga je počakal. — Gorko mu je zaplalo po žilah.

„Razjahaj, starče — in govori! Kje je? Zakaj je ne vedeš seboj?“

„Zakaj je ne vedem seboj? Meniš, da je taka deklica kužek, ki teče za konjem? In še kužek bi iztegnil jezik in polegel v travo. Tako smo jездili. Pri Morani!“

Nato se je okrenil godec do vojnikov in se razsrdil.

„Pomagajte mi iz sedla! Zijala! Pijanci! Lahko se kleščite, ko se pasete kakor mlada praseta. Jaz pa trpim za vas žejo in lakoto!“

Cela četa vojnikov je s smehom priskočila k Radovanu in ga dvignila s konja.

Počasi je zavpil poveljevaje. „Zakaj ujahal sem si nogi, da sta leseni kot kobila pod brvjo sredi potoka!“

Iztok je takoj velel, da pripravijo za Radovana jedi in medice.

„Nimaš vina?“ ga je pogledal mrko godec preko rame.

„Nimam!“

„Pa medice! Večkrat me je sicer že črvičilo po njej. Toda če nimaš, nimaš!“

Radovan je stopal trudno se zibaje ob Iztoku proti taborišču, kjer je bilo jedro vojske — Iztokovi oklepniki. Vsi so ga bučno pozdravili. Ko se je približal Rado, se je godec preplašil. Iztok pa mu je vzkliknil: „Dobil jo je!“

Rado je zgrabil starca za roki in ga stisnil, kakor bi v rokah iskal Ljubinice, da bi jo pritisnil k sebi.

„Očka! Kje je? Govori — pripoveduj! In če je v samem Bizancu, ponjo gremo. Takoj!“

„Vihar! Potrpi, da se odahnem. In tudi potem se boš še postil. Najpreje govorim s teboj, Iztoče! Pri bogovih, da se razplakaš in poskočiš, kakor kozlič, ko zveš, kar nosim na srcu.“

Pomenljivo je pritisnil roko na prsi, kjer je počivalo Epafroditovo pismo.

Ko se je Radovan pokrepčal z mesom in medico in poizvedel vse novice, kako so Hune napadli, kako vojevali in ropali, je pomignil kakor

mož, ki ima oblast, Iztoku in se oddaljil z njim od vojske.

„Kakor sem ti rekel,“ mu je govoril starec potoma, „pripravi se na veselje, da se ti ne zavrti v glavi. Čul boš skrivnosti in bral jih boš.“

Nato se je ozrl in potegnil iz nedrij Epafroditovo pismo. Iztok je takoj uganil pisavo. Kakor solnce se je zasvetila radost na njegovem licu. Suha, neprebrana črka mu je govorila toliko upov, da so se junaku stresli prsti, ko je razgrinjal pismo. Radovan je pa stal razkoračen pred njim in pasel oči ob Iztokovi sreči in užival prešerno sadove svojega truda.

Epafrodit je pisal najprvo o svoji rešitvi, nato o tem, kako je otel Ireno, ki biva sedaj pri njem v Solunu. Sklenil pa je pismo:

„Pridi torej, ti izbrani od usode, in kaznuj! Dvigni svoj narod še to jesen. Odpora se ne boj! — Ni vojakov. Belizar je zapuščen v Italiji. Kroži vest, da je pisal Upravdi: Če hočeš, da se bojujem, pošlji vojakov. Če hočeš, da živimo, pošlji nam hrane. — Vidiš, napočil je dan. Pridi in požanji. Njiva je zrela. Med tvoj lavor ti pa vplete Epafrodit beli cvet — Ireno. — Toda — ne mudite se! Meni pešajo moči. Že me vabi Haron, naj sedem v brod in odveslam preko meje življenja. Ko vaju blagoslovim, tebe in Ireno, porečem s Pavlom: Tek sem dokončal, pridi, smrt!“

Ko je Iztok prebral, je držal krčevito med prsti pergament, oči so obvisle na črkah, na besedah. Kakor v sanjah so se gibale pred njim sence. Bral je drugič — tretjič — prsi so se mu širile, čedalje globlje in hitreje je dihal, dokler ni zmogla radost junaškega srca. Prekipel je. Kakor omamljen je razprostrl roki in segel po Radovanu in ga stisnil k sebi na mrzli oklep, da je starec zaječal.

„Očka, ti tvoriš čuda!“

„To so ukane, sinko!“

„Da sem despot, pa bi ti še ne mogel povrniti radosti, katero si mi napravil. Častit in slavljen boš v rodu Svarunovičev!“

Iztok je v hipni radosti pozabil Ljubinice. Vprašanje za vprašanjem je vrelo na starca. Kako je dobil pismo? Ali je videl Epafrodita? Morda njo samo? Ali je vesela? Zdrava?

Ljubinice pa ni pozabil Rado. Oddaleč je strmel na Iztoka in Radovana. Hrepenenje, strah in up mu je polnilo dušo. Čakal je, gledal, noge so se mu začele premikati, bližal se je čedalje bolj. Videl je, kako je Iztok čital, videl, da je objel Radovana — kakor solnčni žarek je zagorelo v njegovih prsih, posvetilo v temo, v grozo, in užgalo. Odtrgal se je od čakajočih vojnikov in hitel k Radovanu in Iztoku.

„Ne prebijem več! Razodeni še meni, očka! Kje je Ljubinica?“

Tedaj se je zdrznil Iztok, kakor bi mu sredi sladkega napoja pripolzela velika grenka kaplja. Radovan je onemel in ni mogel in ni upal pogledati v oči Radu. Vsi so za hip obmolknili. Radu je črna slutnja zadržnila grlo — srce se mu je vznemirilo, čelo zmračilo.

„Očka, ti skrivaš tajnosti! Ona je mrtva.“

„Bogovi jo čuvajo,“ je odvrnil godec plaho in zmeden.

Radu so se zablislile oči. Topotnil je z nogo, dvignil pesti in stopil pred godca z nagnjenim životom, da je Radovana polila vroča sapa iz pihajočih nosnic.

„Ne skrivaj!“ je zakričal v bolesti. „Ubijem te!“

Iztok je stopil med starca in razpaljenega mladeniča. Radovan je pa hitel s povestjo, kako je iskal Ljubinico, kako ji sledil — in našel celo konja, ki je poginil — nje pa ni našel. O volkovih je molčal.

„Bogovi jo čuvajo! Išče jo Numida“ — je lagal v strahu. „Išče jo — in jo najde, kakor je našel Ireno.“

Radu so omahnile dvignjene roke, napete mišice so odnehale, po obrazu se je razlila bolest. Škrtnil je z zobmi.

„Izgubljena! Osvetim te, Ljubinica! Iztok, jaz grem za Tunjušem — in za njo!“

Zasukal se je, vtripajoč po životu.

Iztok ga je prijel za roko.

„Ne pojdeš sam, vsi gremo!“

Še tisti dan je Iztok pozval vse starešine v posvet. Enoglasno in hrupno so brez ugovora sprejeli njegove nasvete. Zakaj narod je veroval vanj vsled zmag, ki jih je izvojeval pod njegovim poveljem. Slepno bi šel za njim, četudi Morani v naročje.

Drugo jutro se je dvignila vojska na sever proti Donavi. Meketajoče in mukajoče blago so tirali pred seboj, dolga vrsta ujetnikov je bila obložena z naplenjenim žitom, platnom, orožjem in orodjem. Brez skrbi, brez opreznosti in brez bojazni so se gnali proti domu, pijani zmag in nasičeni z bojnim plenom.

Iztok pa ni šel z njimi. Odbral je petdeset najboljših konjenikov in krenil z njimi nazaj proti vzhodu — da morda zajame Tunjuša. Radovan je preračunal, da se utegne tekom desetih dni že vrniti iz Bizanca. Zakaj mudilo se mu bo k Ljubinici.

„In kam ti, očka?“

Ko so že sedeli na konjih, in je zadnja tolpa odhajajočih vojn timerov ginila v daljavi, je prašal tako Iztok Radovana. „Greš v gradišče? Ali z nami? Koristen bi nam bil.“

Radovan, odet v novo prteno haljo, z razpuščenimi nemaziljenimi lasmi in z belo kratko brado, kakor strnišče, plunko oprtano in konja obremenjenega z bogatim brašnom — je odgovoril naglo in odločno:

„Ne grem ne v gradišče in ne grem z vami.“

„Zakaj ne bi šel? Ljubimo te, očka. Ne bo ti sile!“

„Ne grem v gradišče, ker s takimi kričači pevec ne potuje. Oglušil bi. Ne grem pa z vami, ker greste nad Tunjuša. Prevelik je moj srd na tega smrdljivca. Ko bi ga zagledal, kako bi se premagal? Odjedel bi sladkost temu-le,“ — pokazal je na Rada — „ki ima edini pravico do tega pasjega goltanca. Perun z vami in žanje naj Morana. Pevec pa gre svojo pot. Če udarite na jug, se snidemo. Pri bogovih, in tedaj bo veliko naše veselje!“

Godec je zamahnil v slovo in odjezdil v veselem diru proti jugozapadu.

Vojaki so gledali za njim. On se pa ni ozrl. Mislil je na ukane brez trpljenja.

„V gradišče da bi se vračal? Ali da bi hodil z vami, mladi volcje? Oj ne! Radovan ne nosi zastonj modrosti v glavi. — Tako blizu sem — pravzaprav — Epafroditu — in njegovemu vinu — pa bi hodil v gradišče po sesirjeno mleko — ali pa — kar je še bolj nespametno — Hunom pod nož. Nisem udarjen po pameti. K njemu!“

Pognal je konja in si zažvižgal okroglo pesem.

Osem dni so čakali Iztok, Rado in vojaki na Tunjuša. Iztok je te dni užival nasludo poveljnika. Majčkena je bila njegova legija — komaj pol kohorte. Toda poslušna brezpogojno. Še misel se ni upala roditi v teh glavah samih junakov, ki bi nasprotovala Iztokovemu povelju. In mladi Svarunič je razmišljal ob dolgih nočnih stražah in pojezdih: Dve jezeri takih vojn timerov! Ha! Potrkal bi na adrijanopeljska vrata. Po osrednji cesti v Bizancu bi zaklopotala kopita. Pred hipodromom bi zarezgetali konji Slovenov.

Tedaj ne bi želel biti Upravda! In despojni bi bilo bolje, da je grška cvetličarica na kampu, kjer bi ponujala rože palatinskim častnikom.

Napočil je deveti dan preže in čakanja. Od vseh vetrov so se vračali jezdeci - poizvedovavci. Samo nevesele novice so pripovedovali. Tunjušev tabor je bil prazen, požgan, kakor so ga razdajali Sloveni. Čez Donavo so se selili številni rodovi Antov. Od vzhoda so pritiskali Varhuni. Nekdo je celo izvedel, da je vojska Herulov dvignila kopja in da preti Slovenom. Samo o Hunih, o Balambaku, o Tunjušu ni bilo sledu.

Iztoka je zaskrbelo.

„Da se selijo Anti čez Donavo? Bratje, ali ni to izdajavstvo?“

„Izdajavstvo?“ je zamrmrala četa in se začudila.

„Tunjuš je bil v Bizancu. Prehod Antov je njegovo delo. Če se gibljejo Heruli, jih je naščuval Upravda. Njihova zemlja je bogata in prostrana. Ne bi hodili na vojno. In če zalotijo Slovence — so pogubljeni. Bratje, Sojenice še niso dopletle niti življenja Tunjušu. Mi moramo domov! Naša zemlja je v nevarnosti!“

Samo z Radovega obraza je blisnil v tem trenutku upor. Ali samo blisnil. Hitro je upognil glavo. Četa je zaobrnila konje in pognala za Iztokom proti severu — proti Donavi.

V lagotnem diru je jezdila konjenica — nema in zamišljena, za poveljnikom. Vseh se je polastila tiha žalost, nezadovoljnost. Praznih rok se morajo vrniti domov. Zastonj so tratili čas, zastonj bedeli ponoči. Tunjuš pa jezdi kdovekje in se smeje ter prešteva izdajavsko zlato, katero mu je dal Upravda. Najnesrečnejši med njimi je bil Rado. Brez misli, brez nade je topo zrl na konjevo grivo. Roka ni vodila povodcev. Konj je nesel gospodarja za tovariši, kakor bi dirjal brez njega. Ko ni mogel mladi Sloven preliti bridkosti po izgubljeni, pristrčno ljubljene — v gnev in nasititi lačne duše vsaj s curki osvete, so mu omagale peroti, in kakor bolehen sokol na veji je visel Rado v sedlu. Kakor je ljubil Iztoka, pa se mu je siloma zajedala v srce zavist. —

„Da je Irena oteta! In Ljubinica — — — morda ugrabljena in oskrunjena — tepena sužnja — — Morana, daj mi krvi! Perun nasej vojno po vsej zemlji!“ — — —

Mrko je pogledal po četi in se ozrl na Iztoka.

Ali tudi njegova glava ni bila veselo in ponosno zravnana. Spremljevale so ga zmage, pod prnjo se je grelo Epafroditovo pismo na ljubezni polnem srcu — ali sestre ni bilo. — In domislil se je polblaznih solz starega Svaruna, ko se vrnejo v gradišče brez Ljubinice. In kakor bi vso sladkost požila v grenkobi, je bila velika skrb, kaj z vojsko Slovencev. Če so tolpo napali Heruli? Razbita je! Brez glave, čreda ovac — plaha zverjad — zakaj ni šel z njo? Temna slutnja mu je obletavala misli. Čedalje jasnejša in bolj moreča se mu je zasedala v glavo.

Nočevali so v gozdu.

Nihče ni zapalil ognja. Po dva in dva sta se pogovarjala šepetaje. Razločno se je slišalo hrampljanje konj, ko so grizli v travo. Kmalu so zaspali — brez stražnika. Celo Iztok je legel brez skrbi — poln otožnosti. Samo stari Sloven — Jarožir, se je naslonil v bukev, vpri se na silni meč in bdel napol in napol podremaval celo noč.

Ko se je drugi dan solnce nagnilo preko zenita, se je zablščala pred njimi gladina veletoka. Iztok je velel razjahati, konje zagnati na oddih v senco hrastovega gozdiča, peterim vojakom z Jarožinom na čelu je pa poveril, da iščejo brodov.

Stari Sloven je odšel proti Donavi, ostali vojaki so pa polegli v senco in čakali.

Ni še pretekla ura, ko zašumi za njimi. Iz visoke trave je dvignil glavo Jarožir, ki je prilezel po vseh štirih do počivajočih tovarišev in zašepetal:

„Tunjuš!“

Vse je zagomezelo, vse se streslo in zganilo med vojaki ob tej besedi. Rado je planil iz trave, kakor zver, ko se ji približa plen.

„Na tla!“ je velel Jarožir.

Po vseh štirih so se preplazili vsi v sredo gozdiča do konj. Ko so bili dobro zakriti, je izpregovoril Jarožir:

„Huni se vkrcavajo na brodove! Rdeči plašč frfota v sapi.“

„Prokletstvo!“ je škrtnil Iztok. „Odkod prihajajo? Ko bi iz gradišča? — Po Ljubinico je šel. Morana! Moj oče! Na konje! Ni eden naj ne uteče! Smrti so zapisani! — Jarožir, kje so ostali drugi štirje?“

„Poskrili so se v trstju. Tako sem zapovedal, in se priplazil sam, da nas niso zagledali!“

„Dobro si naredil! Izberi si vsak svojega Huna. Koliko jih je, Jarožir?“

„Morda trideset, morda več. Ne vem natanko!“

„Vseeno — če jih je stotina. Tunjuš pade!“

„Samo od mene!“ vikne Rado, ki se je stresal koprnenja.

„Ne vem, prijatelj! On je velik vojak. Ne zmores ga!“

„Pri Perunu, zmorem!“

Jermenje je bilo pozapeto pri konjih, rešetke na licih, Jarožirov strašni meč je bil že dvignjen in je gorel v blesku kakor plamen.

Dolgo so čakali. Konji so nemirni pričeli kopati v zemljo. Jezdecji so jih stiskali, krotili in šepetaje pogovarjali, dasi so sami nestrpnejše čakali od konj. Samo Iztok je stal na robu gozda sredi gostega grma in strmel na obal, da razsodi, kam se obrnejo Huni. Ko je po dolgem čakanju zazrl rdeči plašč, je posegel še enkrat po jermenu pod brado in poskusil če je dosti trdno pritrjen šlem. Zaslutil je dosti in težkega dela.

Za Tunjušem so poskakali z brodov Huni — deset, dvajset, trideset — in še pet. Iztok je videl, kako je potegnil Tunjuš konja na levo, ker je hotel zaviti sam v nasprotno smer v tabor, kakor je bil vajen.

„Mimo nas pridejo!“ Prav grozničava drhtavica ga je oblila samega veselja. Počakal je še nekaj trenutkov, potem se pa preril skozi vejevje do čete.

„Jarožir in še pet — napadete prvi! Da se Huni ne splašijo in ne uteko! Tunjuša se ognite! Zanj poskrbiva z Radom. Ko se zapletete v boj — planemo vsi!“

Komaj je izgovoril povelje, se je pokazala ob robu gozdica prva iztegnjena konjska glava. Jarožir je stisnil konja. Ali v tem hipu so odpovedali pokorščino konji in vojaki.

Kakor bi razdivjani hudournik pretrgal jez, tako se je zadržila vsa konjica hkrati za Jarožirom in naskočila Hune. Prvi zamah je z nedosežno silo udaril stari Sloven. Odsečena hunska glava z ramo vred se je zakotalila po tleh. Kakor bi zabučal z rogom so ob tem zatulili Sloveni in Huni vsi zaeno. Stepa je zastokala ob spopadu, ko je treščil konj ob konja, zaškrtalo jeklo ob jeklo. Niti en Hun ni zamudil trenutka, da ne bi potegnil meča. Zadnji jezdec so vrgli celo kopja v Slovence in prodrli troje konj, da so trije vojniki omahnili in padli v travo. Začel se je nato boj jezdec z jezdecem. Krog osemdeset mečev se je krhalo, iskre so švigale od jekla, razljutil se je po mehki stepi splošni dvoboj najboljših vojniov, kar jih je nosila zemlja ob dolnji Donavi. Pokali so šlemi, hrestali hunski oklepi iz konjskega roga, tisoče kolobarčkov so bliskovito črtali meči v solnčnem svitu, zaletavali so se pari borcev, odbijali in odskakovali, napadali in bili vnovič, zamahovali v glave, bodli v prsa — kri je škropila od rok, polivala konje, ki so pobesneli kakor jezdec, bljuvali pene, spenjali se na zadnje noge, bili s kopiti in grizli ob napetih brzdah.

Rado se je pognal kakor tiger za rdečim plaščem. Iztok mu je sledil. Z zavihtenim mečem je navalil nad Tunjuša — zamahnil je, da je zažvižgalo po vzduhu. — Toda Tunjuš je pričakal udarca tako

brezbrižno in hladnokrvno, kakor bi bil nameril nádenj bosopeti pastir s šibo.

Žrr-ink!

Rado je bil brez meča, izbil mu ga je Tunjuš in v istem zamahu mu dosegel šlem, da je zazevala v pozlačeni kovini široka rana. Rado je odskočil in zahripal v pobesnelosti. — Tunjuš je v istem hipu skrivil komolec in okrenil konja, da zadere meč Radu v ledja. Ali švignil je Iztokov meč vmes in odbil sunek. Tunjuš se je zaobrnil kakor misel naglo. Njegovo oko, ki je videlo že toliko krvavih konic, zamahnjenih nad svojo glavo, je hitro spoznalo, da je Iztok nevarnejši sovražnik. Oba konja sta se vzpela — kakor bi plemenita žrebca spoznala, da se pomerita največja junaka. Zazvenelo je, zaškrtalo in se zabliskalo. Dve glavi sta bili zaviti v bliskovite kače trepetajočih krogov, katere so pršale grozeče konice nad obema. Znoj se je pocedil obema po licih. — Tunjuš je spoznal, da gre v tem trenutku za njegovo življenje. Hipoma je izpustil konjeve brzde — sredi najgorjega boja je segla levica po sulico — da jo zapahne v Iztoka. Tedaj je zakričal Rado:

„Pusti ga — pes!“

Brez meča se je pognal s konjem v Tunjuša, zgrabil ga z rokami v bok — in dvoje trupel se je zvalilo iz sedel na travo. Kakor klešče je tiščal Rado Tunjuša, ki se je prekolebal vznak. V Radovi roki se je posvetil kratek nož — iz Hunovega vratu je pa brizgnil vroč črn curek — — —

Na bojišču so obležali vsi Huni in petnajst Slovencev, dasi so bili vsi zavarovani s šlemi in prnjami. S spoštovanjem je ponavljal Iztok, hodeč med trupli:

„Morana, kako vrli junaki!“

(Dalje.)

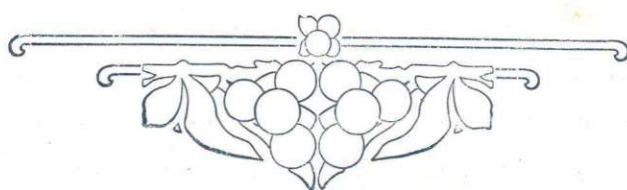
Car.

Zložil Zvonimir.

Bela polja, bela polja
v domovini, oj —
za planino pelje cesta
v slamno kočo na pokoj.

Gré z motiko kmet po cesti,
domovine car —
polje peva uspavanko . . .
„Črin, črin — naš vladar!“

Svetijo se zlate dveri
in podboji, oj —
v grad svoj car z motiko ide
v slamno kočo na pokoj.

Oglej in ondotna bazilika.

Spisal dr. Fr. Kos.

(Konec.)

III.

Če se bližamo oglejskemu mestu, zagledamo že od daleč visok zvonik ondotne farne cerkve. Ko pridemo bližje, vidimo, da je nekoliko oddaljen od cerkvene stavbe. Pri tleh je 11,75 m širok in 73 m visok ter sestavljen iz rezanega kamena. Pri zvonovih sta na vsaki strani po dve podolgasti, zgoraj obokasti lini. Nad zvonovi je zvonik nekoliko tanjši ter ne več četverokoten, temuč osmerokoten. Pokriva ga stožkasta streha, narejena iz opeke.

Cerkev obdaja na treh straneh z zidom ograjeno pokopališče; le na vzhodni strani je drug svet, ki leži za 2,55 m nižje od pokopališča. Na tem svetu se nahaja star kanal iz rimskih časov, kateri je 1,45 m visok in 1,60 m širok; njegovo dno je 3,60 m pod površjem pokopališča.

Če stopimo v cerkev, moramo iti štiri stopnice navzdol; tla v cerkvi so za 0,66 m nižja, kakor pa prag pri cerkvenih vratih, ter nam kažejo gladino oglejskega sveta, kakršna je bila v XI. stoletju. Notranjost cerkve ne kaže enotnega sloga. Tu se združujejo starokrščanski, romanski, gotski in zgodnjerenesanski ostanki v eno celoto.

Cerkev ima tri ladje po dolgosti in eno prečno. Dolgost cerkve od vrat pa do sredine apside meri 65 m, širokost srednje ladje 12,70 m, in širokost vseh treh ladij 29,20 m. Prečna ladja je dolga 42,50 m, široka pa 9,30 m. Tlak stranskih ladij je nekoliko višji, kakor pa tlak v srednji ladji. Visokost cerkve v srednji ladji znaša do začetka lesenega stropa 17,70 m, prav do vrha 21,50 m; visokost stranskih ladij pa 9 m.

Ladje ločita dve vrsti po deset stebrov s korintskimi kapiteli. Visokost stebrov s podstavo, deblom in kapitelom znaša 5,60 m. Njih debla so iz granita ali pa iz istrskega apnenca, neenako debela ter deloma iz mnogih kosov sestavljena. Kakor se kaže, so jih odvzeli raznim starim stavbam. Podstave so neenake, površno delane ter so najbrže iz Poponovih časov. Isto velja tudi o kapitelih.

Stebre vežejo špičasti loki, nad katerimi se vzdigujeta zgornji stranski steni z visoko ležečimi majhnimi okni. Iz opeke narejeni zid je ometan ter je bil nekdanj okrašen s slikami.

Strop je v srednji in prečni ladji iz lesa, podoben oboku ter zvezan s strešnim tramovjem, v obeh stranskih ladjah je leseni strop vodoraven.

V levi stranski ladji blizu vhoda je okrogla stavba, katere premer znaša 3,80 m. Narejena je iz zidu, ki je 2 m visok ter sestavljen iz četveroogelnih kamenov. Vrh zida je več stebričev, na katerih sloni stožkasta lesena streha. To je nekak posnetek božjega groba v Jeruzalemu.

Na sredi cerkve opazimo tri nagrobne plošče. Srednja izmed njih krije, kakor se pripoveduje, grob patriarha Popona. Blizu tega groba so odstranili nekoliko cerkvenega tlaka in ko so kopali 0,85 m globoko, so naleteli na lepe mozaike, v katere so vdelane podobe rib. Tudi Poponov sarkofag počiva na mozaikih.

Na koncu srednje ladje je presbiterij, do katerega vodijo dvojne stopnice, ene na desni, druge na levi strani. Presbiterij leži za 2,34 m višje kot srednja ladja. Med desnimi in levimi stopnicami je takozvana „fenestrella confessionis“, nekako okno, ki drži v kripto. Nad njo je pergamo, nekak oder za govornike. Ves ta prostor je okrašen s stebri in drugim lepoticjem. Pred fenestrello je grob patriarha Peregrina I. (1132—1161).

V presbiteriju je marmornati glavni oltar iz leta 1495. in pa jako znamenita apside s katedro.

Do katedre, ki je sestavljena iz starokrščanskih in poznejših delov, pelje šest stopnic. Sedeži za duhovnike (subsellia) so iz opeke ter sedaj pokriti z lesenimi klopmi. Bele marmornate plošče dele tlak na več polj, okrašenih z mozaiki iz raznih dob. Prednji del tal pri glavnem oltarju je potlakan z majhnimi marmornatimi ploščicami bele, rdeče in modre barve.

Na stenah in oboku apside so ostanki slik iz Poponovih časov. V gorenjem delu apside vidimo podobo Matere božje z božjim detetom. V bližini na štirih oglih so simboli štirih evangelistov. Na desni in levi se bližajo Materi božji podobe, ki predstavljajo deloma takrat živeče osebe, deloma nekatere svetnike in svetnice. Podobe svetih oseb so mnogo večje, kakor podobe l. 1031. živčih oseb. Zraven stoječi napisi nam kažejo, katere osebe nam slike predstavljajo. Na desni strani Matere božje stoji najprej sv. Marka, za njim neka nam neznana

oseba, najbrže takratni koroški vojvoda Adalberon, potem sv. Hilarij, dalje patriarh Popon in kot zadnji sv. Tacijan. Na levi strani Matere božje se nahaja mladi cesarjevič Henrik (poznejši cesar Henrik III.) Za njim stoji sv. Hermagora, potem cesar Konrad II. s krono na glavi, dalje sv. Fortunat in zadnji dve osebi sta sv. Evfemija in cesarica Gizela, soproga Konrada II. Svetniki in svetnice imajo okoli glave kroge, patriarh Popon pa kot še živeča oseba četrkotnik. Krog pomenja večnost, kvadrat pa časno in omejeno življenje na tem svetu.

Te slike so bile brez dvoma narejene nekoliko prej, kakor so cerkev posvetili, kar se je zgodilo dné 13. julija 1031. Če primerjamo velikost podobe cesarjeviča Henrika z velikostjo podob drugih takrat živečih oseb, vidimo, da je mogel imeti Henrik le kakih trinajst let v tistem času, ko so umetniki napravili opisane slike. To je pa bilo l. 1031. — Prej omenjena slika cesarja Konrada II. je edina stenska slika iz tistega časa, ki nam predstavlja tega vladarja.

Mejo med zgornjim in spodnjim delom apside nareja neko nakitje, sestavljeno iz cele vrste podob, ki nam kažejo človeške glave in pave.

V spodnjem delu apside vidimo šest velikih podob, iz prva jih je bilo osem. Od ene podobe med oknom in orglami se je ohranil le del kolena in del pleč. Ta podoba je bila na zidu, s katerim so zadelali neko okno, ki se je nahajalo v steni pred patriarhom Poponom. Tudi na nasprotni strani apside so ostanki neke slike, ki je, kakor se kaže, predstavljala neko žensko osebo. Kar se tiče ostalih šest slik, vidimo, da imajo podobe po dvojno obleko, kateri višji del se loči od nižjega. Tudi so nižji deli njih života in njih noge preveč na levo pomaknjeni. Dr. Swoboda si razlaga to posebnost tako, da sta dva umetnika slikala te podobe. Eden je pričel zgoraj, drugi spodaj, a na sredi pa nista prav skupaj prišla. Te podobe predstavljajo, če gremo od srede apside proti orglam, sv. Feliksa, sv. Larga, sv. Primigenija, in prej ko ne sv. Hrizogona, na drugi strani od sredine apside proti levi pa sv. Fortunata, sv. Dionizija, potem pa nekega neznanega svetnika in na koncu najbrže sv. Anastazijo.

Vse slike na apsidi so istočasne. Kakor se kaže, sta jih napravila dva neenako izurjena umetnika.

Izprva je bila apsida štirioglata, sedaj je okrogla. Kdaj so napravili to premembo, ni znano. Gotovo je, da se je to zgodilo pred XI. stoletjem, kar je razvidno iz samega zidu. Na severni strani apside je zraven visokega okna, katero je dal napraviti patriarh Popon (1031), ostanek obokanega, a potem zazidanega okna, ki kaže, da je bila predpoponska apsida tudi okrogla, pa nekoliko nižja od sedanje.

Na obeh straneh stopnic, ki peljejo k presbiteriju, so dvojna vrata, ki drže v kripti. To je jako znamenito starinsko poslopje z dobro ohranjenimi freskami. Tlak v kripti je za 2·20 m nižji, kakor tlak v srednji ladji. Kripta meri od juga proti severu 10·60 m, od vzhoda proti zahodu 9·50 m. Dve vrsti stebrov, v vsaki vrsti po trije, delita kripto v tri ladje. Stebri so po 2·36 m visoki. Štirioglati prostor med temi stebri je ograjen z močnim železnim omrežjem. V tem tako zavarovanem prostoru stoji na kameniti mizi priprost sarkofag, v katerem so bile nekdanj shranjene svetinje oglejske cerkve, a je sedaj prazen.

Kripta, ki je sedaj za dobra dva metra v tleh, je stala v rimski dobi nad zemljo. Zemeljsko površje v Ogleju in ondotni okolici se je v teku dveh tisočletij zvišalo, tla v kripti so pa ostala vedno nekako enako globoka. To posebno dokazuje neko, najbrže v XI. stoletju zazidano okno, ki je sedaj deloma odkrito. To okno je nekdanj držalo vun na prosto, sedaj je pa zadelano z zemljo sosednjega pokopališča. Kripta je bila prvotno štirioglata stavba, sedaj je znotraj deloma okrogla, ker sta dva kota zazidana. Temeljni zidovi kripe so iz rimske dobe. Če se oziramo na stare legende oglejskih svetnikov in pa na takratne običaje med kristjani, bi smeli domnevati, da je bila sedanja kripta nekdanj tista ječa, v kateri sta bila sv. Hermagora in Fortunat obglavljena.

Kar se tiče podob v kripti, niso vse iz iste dobe. Starejše so iz XI. stoletja, novejše pa iz sredine XII. stoletja. Podobe se nahajajo deloma na stenah, deloma na oboku ter predstavljajo nekatere epizode iz Marijinega življenja in pa razne dogodke, o katerih govori legenda o sv. Hermagoru in Fortunatu. Več podob je, ki nam predstavljajo nekatere aposteljne in svetnike in pa še druge stvari.

Pri obeh stranskih ladjah se nahajata po dve stranski kapeli. Med njimi je posebno znamenita tista, v kateri počivajo nekateri patriarhi iz rodovine „della Torre“. Na južni strani te kapele je oltar. Na desni sta dva sarkofaga iz belega marmorja, ki imata na pokrovih reliefne podobe dotičnih patriarhov. Tudi na levi strani sta dva sarkofaga, eden iz belega, drugi iz rdečega marmorja, eden je brez okraskov, drugi ima na pokrovu reliefno podobo patriarhovo.

Na levem koncu prečne ladje sloni na stebrih stena nekega sarkofaga ali pa oltarja, ki je 2·22 m dolga. Na njej je v marmor vdelenih pet svetih podob. Na nasprotnem koncu prečne ladje stoji na štirih stebrih sarkofag iz belega marmorja. Ena stran sarkofaga nam kaže podobo sv. Hermagora in štirih oglejskih devic. Pokrov tega sarkofaga manjka.

Kar se tiče stavbe oglejske cerkve, lahko ločimo pri nji tri dobe, ako se ne oziramo na nekatere starokrščanske in zgodnje-srednjeveške ostanke. Prva doba sega v leto 1031., ko je patriarh Popon na temelju prejšnje cerkve dal napraviti novo. Druga doba se pričinja pod patriarhom Markvardom (1365—1381), ki je cerkev na novo popravil, ker jo je potres l. 1348. jako poškodoval. V tretjo dobo spada olepšanje presbiterija proti koncu XV. stoletja.

Oglejmo si še razne znamenitosti zunaj cerkve!

Prednja stran cerkve je po odprti lopi zvezana s takozvano „chiesa dei pagani“. Ta obstoji iz podolgastega, obokanega prostora ter iz odprtega, osmerokotnega nekdanjega baptisterija. V sredi baptisterija je šestekotni krstni vodnjak s kamenito, en meter visoko ograjo. Okoli vodnjaka je šest stebričev različne debelosti, na katerih sloni streha. Baptisterij je bil prvotno zunaj četverokoten, znotraj pa osmerokoten.

Med baptisterijem in cerkvijo je bil atrij, to je odprt dvor, napravljen že v starokrščanski dobi. Ko so kopali na raznih straneh tega atrija, so našli na lepe mozaike. V južnem delu so dobili mozaike, v katere so bile vdela podobe ovc. Na severni in vzhodni strani atrija se je ohranilo le malo mozaikov, ker se je mnogo v teku časa uničilo. Na vzhodni strani je v mozaike vdela podoba pava. Po nekaterih mestih kažejo mozaična tla sledove požara. Pri kopanju so našli ostanke temeljnih zidov iz rimskih časov. Prej, kakor so v starokrščanski dobi napravili baptisterij in atrij, so se tam nahajala razna poslopja.

Na severni strani cerkve pri zidu, ki loči pokopališče od javnega prostora, so našli 1 m do 1,5 m globoko na ostanke tal iz mozaika. Ko so pa kopali še en meter globokejše, so našli nova mozaična tla, ki so jako dobro ohranjena. Razdeljena so v več predelov in v mozaike so vdela različne živalske podobe, kakor oven, žaba in petelin. V tleh se nahajata dva napisa. Eden se glasi: „Felix, hic crevistis, hic, felix“. (Tukaj, o Feliks, tukaj si vzrastel, o srečni!) V drugem napisu se čita: „Cyriace vivas“. Iz oblike črk in mozaikov bi smeli sklepati, da se je to napravilo proti koncu tretjega ali pa v začetku IV. stoletja.

V bližini sedanjega zvonika so pri kopanju našli na ostanke stebrov in zidov, ki dokazujejo, da je moralo biti tu neko sedanji baziliki podobno poslopje. Popolnoma ali pa le deloma so odkrili 13 podstav ondotnih stebrov. En steber je bil za 4,70 m oddaljen od drugega. Širokost rečenega poslopja je znašala 31 m, širokost srednje ladje pa 17,75 m. Na treh mestih so dobili ostanke tlaka tega poslopja, namreč četverkotne in šestekotne plošče. Tlak je imel isto višino, kakor mozaična tla v baziliki.

IV.

Sedanja bazilika se nahaja v jugovzhodni četrtini stare oglejske kolonije, ki je bila leta 181. pred Kr. ustanovljena. Izkopani predmetje in pa razni mozaiki dokazujejo, da so v rimski dobi na tem mestu prebivali boljši sloji oglejskih prebivalcev. Po mislih profesorja Swoboda je baptisterij, čigar stene stoje na starorimskih temeljih, nastal iz rimskega poganškega tempelja.

Sedanja cerkvena tla nam kažejo gladino oglejskega sveta, kakršna je bila v XI. stoletju. 85 cm pod njimi so druga tla, katera so pokrita z mozaiki. V XVIII. stoletju so na teh tleh dobili stare sarkofage, najbrže starokrščanske grobove škofov iz četrtega stoletja, kar dokazujejo zraven se nahajajoči novci sinov cesarja Konstantina. Iz vsega tega bi se dalo sklepati, da je na tem prostoru že v četrtem stoletju stala krščanska cerkev.

Dandolo poroča, da je oglejski škof Agapit leta 319. začel v Ogleju staviti cerkve. Cerkevni učitelj Atanazij iz Aleksandrije pripoveduje, da je bila leta 348., ko se je v Ogleju mudil, cerkvena stavba že v takem stanju, da se je v nekončani lopi moglo vršiti veliko zborovanje, katerega se je udeležil tudi brat takratnega cesarja. Lahko si mislimo, da je bila cerkev že dovršena leta 381., ko je bil v Ogleju neki cerkveni zbor, kajti dotični vir nam pravi, da so se udeležniki zbrali v cerkvi.

Verjetno je, da sta bili tedaj v Ogleju v drugi polovici četrtega stoletja pa do Atilovih časov (452) dve enako veliki baziliki ena tik druge. Pred obema je bil skupni atrij, čez katerega se je prišlo po dveh hodnikih v baptisterij. Mogoče je pa tudi, da severna sedaj podrtá bazilika pravzaprav še cerkev ni bila ter je dotično poslopje služilo drugim namenom. To bi smeli sklepati iz tega, ker niso ondotni mozaiki tako umetni, kakor tisti, ki se nahajajo pod tlakom sedanje bazilike. Da sta obe baziliki stali v enem in istem času ena tik druge, je razvidno iz nekaterih sten, katere so obenem služile obema stavbama. Marsikateri razlogi potrjujejo, da sta se nahajali rečeni baziliki že v četrtem stoletju in da sta bili vsaj deloma razrušeni leta 452.

Kdaj je bila oglejska cerkev po odhodu kralja Atila zopet popravljena, ni znano. Mogoče je, da je že nadškof Niceta izvršil to delo. Gotovo je pa, da je oglejska bazilika že stala leta 792., ko je živel oglejski patriarh Pavlin II., kajti cerkev se omenja v dveh takratnih listinah frankovskega kralja Karola. V eni listini čitamo, da je bila posvečena Mariji Devici, sv. Petru apostolu in sv. Marku, v drugi pa, da je bila postavljena na čast sv. Petru apostolu in sv. mučeniku Hermagoru.

Za časa škofa Macedonija (539 - 556) in bizantskega poveljnika Narzeta so najbrže nastali ravenski kapiteli v prečni ladji. Od leta 568.—774. je bil Oglej pod oblastjo Langobardov. Nato je mesto prišlo pod frankovskega kralja Karola Velikega. Prej ko ne so iz karolinške dobe ostanki pregraj langobardskega sloga, ki se sedaj nahajajo v kapeli na južni strani prečne ladje. Mogoče je, da so nekako v tem času premenili štirikotno kripto ter iz štirioglate apside napravili okroglo.

Patriarh Popon (1019—1042) je hotel nanovo povzdigniti staro oglejsko mesto. Po tlorisu prejšnje cerkve je napravil novo, ki jo je posvetil na dan po prazniku sv. Mohorja in Fortunata (dne 13. julija) leta 1031. Pri tej priložnosti so bili navzoči dva rimska kardinala in pa dvanajst škofov. Cerkevna tla je dal za 85 cm vzdigniti. Poponova cerkev je bila vobče prav nekako taka, kakršna je dandanes. Stare freske v apside, katere so pred enajstimi leti odkrili, so delo Poponovih slikarjev.

Kar se tiče Poponovih naslednikov, naj omenimo patriarha Sigharda (1068—1077), kateremu je takratni cesar Henrik IV. podelil najprej furlansko grofijo, kmalu nato pa še mejno grofijo kranjsko in istrsko. Takrat so postali oglejski patriarhi knezi rimske države ter niso bili več zavisni od koroških vojvodov. Patriarh Sighard je bil pokopan v oglejski cerkvi zraven božjega groba, katerega je najbrže on dal napraviti. Posvetil je pa ta božji grob šele njegov drugi naslednik Friderik II. (1084—1085), ki je bil slovanskega rodu, namreč nečak češkega vojvoda Vratislava II., ter se je izprva zval Svatorbor.

Pod patriarhom Pelegrinom I. (1132—1161) je oglejska patriarhija obsegala škofijo puljsko, tržaško, koprsko, poreško, pičensko, novograjsko, treviško, cenedsko, bellunsko, feltrinsko, padovansko, vicentinsko, tridentsko, mantovsko, veronsko in komsko ter opatije v Osojah, Možnici, Rožacu, Belinji, Sestu, Piru in pri Sv. Mariji v Organu. Po knežje je leta 1149. sprejel cesarja Konrada III. V tistem času so se pričeli prepiri z goriškimi grofi, kateri so kot odvetniki oglejske cerkve postali njeni najnevarnejši nasprotniki.

Ulrik II. (1161—1182) ima svoj grob v južnem delu prečne ladje, kar dokazuje tudi ondotni napis.

Patriarh Bertold (1218—1251) je prestavil svojo stolico iz Ogleja v Videm (1228). Pokopan je v srednji ladji oglejske cerkve blizu glavnega vhoda.

Pod tem patriarhom so začeli dvesto let staro Poponovo cerkev popravljati. V ta namen so pobirali denar po raznih škofijah oglejske patriarhije, tako n. pr. po novograjski škofiji v Istri. Tudi so uporabljali za popravo oglejske cerkve dohodke izpraznjenih župnij. Kaže se, da je začelo primanjkovati novcev. To je bil tudi vzrok, da je Bertoldov naslednik Gregor de Montelongo (1251—1269) zmanjšal število oglejskih korarjev.

Patriarhi Raimondo della Torre (1273—1299), Pagano della Torre (1319—1332) in Lodovic della Torre (1359—1365) počivajo v stranski kapeli sv. Ambrozija. Zadnji med temi se je nesrečno vojskoval s Habsburžanom Rudolfom IV. ter izgubil vse svoje fevde po Štajerskem, Koroškem, Kranjskem, Slovenski Marki in na Krasu.

Leta 1348. je potres močno poškodoval oglejsko cerkev. Mesto samo je začelo čedalje bolj propadati. To je posebno razvidno iz nekega pisma do papeža Inocenca VI. iz leta 1354, kjer čitamo, da je zrak v Ogleju okužen vsled gnilobe po sosednjih močvirjih. Brez števila je tam kač in drugih mrčesov. V mestu je le malo prebivalcev in komaj sto hiš je še obljudenih. Romarji ne prihajajo več v Oglej. Posebno v poletenskem času morajo patriarh, kanoniki in vsi duhovniki razen nekaterih oseb zapustiti ondotne cerkve. Še celo o Veliki noči in na praznik sv. Mohorja in Fortunata je v cerkvi tiho in prazno.

Patriarh Markvard (1365—1380) je dal popraviti oglejsko baziliko. Zid in gotični oboki nad cerkvenimi stebri so delo iz njegove dobe. Vse poprave so stale 9000 cekinov. Markvardov grob se nahaja v oglejski cerkvi med Poponovim in Pelegrinovim.

Proti koncu srednjega veka so olepšali presbiterij ter nanovo napravili veliki oltar. V prvih desetletjih novega veka so izvršili leseni strop nad srednjo in prečno ladjo. Po raznih popravah je leta 1549. dobil zvonik tisto podobo, katero ima sedaj. Od palače patriarha Popona, ki je stala blizu bazilike, sta se do dandanes ohranila le dva stebra, vse drugo je razrušeno in odstranjeno.

Leta 1751. je rimski papež Benedikt XIV. napravil konec oglejskemu patriarhatu ter namesto njega ustanovil dve nadškofiji, goriško in videmsko. Leta 1753. so velik del oglejskih svetinj prepeljali v Gorico, kjer se deloma še sedaj nahajajo, deloma pa v Vidmu.

Ah, šel bi tja ...

Zložil Griša.

Ah, šel bi tja, kjer te srce pozabi,
čez sinje morje nepovratnih dni —
kjer dušo trudno sladka večnost vabi:
v lepoto se zamisli in umri!

S smehljajem rožnim dahnila bi vame
skrivnostna bajka o Eliziju,
kot potnik trudni, ko ga noč objame,
ko blodil celi dan je brez miru ...

Na prsih bi prekrižal blede roke,
pritisnil roko bi na srčno stran —
prej rezal brazde v lice si globoke,
poženi klasje zdaj, moj svetli dan!

Zašumel je veter ...

Zložil Griša.

Zašumel je veter čez krvavo morje
purpurnega maka, ranjenih cvetov —
v svetlem ognju tone daleč za obzorje
bel labud iz zemlje snežnih lotosov.

Splašena vihrajo snežnobela krila,
smejejo se solncu v blaženi objem —
kot bi duša željna pozabljenje pila
in vse tihe boli izjokala v njem ...

Kot bi prekipeval solnčni dan ljubezni
čez življenje moje, radosti pijan —
da bi pesem boli orila v netrezni,
mrzli, nepokojni, bučni ocean — — —

Križajo se ceste ...

Zložil Griša.

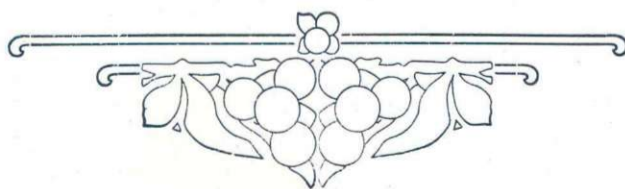
Križajo se ceste,
težko je poetu —
kakor list na vetru
gre po svetu ...

Z mislimi brez konca
meri svoje ceste,
brez miru in ciljev,
brez ljubezni zveste!

Ko večer se skloni
k rožam na poljani
in se kri razlije
po večerni strani —

takrat se oddahne
duša v neizmernost,
in srce odene
v smeh se in prešernost ...

Vsa lepota božja
s srcem se pobrati —
zvezde, smeh in rože,
angeli in škrti. —

Hajdimo v Rezijo!

Spisal I. Trinko.

(Dalje.)

Rezija spada pod videmsko provincijo (provincia di Udine), pod možniški okraj (distretto di Moggio) in tvori samostojno občino (comune di Resia). Mirovnega sodnika (giudice conciliatore) ima, kakor vsaka druga občina, doma; okrožno sodišče (pretura) v Možnici, deželno (tribunale) v Tolmezzu. V državni zbor voli skupaj s Karnijo in Železniškim kanalom (collegio di Tolmezzo), v deželni z Železniškim kanalom (mandamento di Moggio).

Občina je razdeljena na štiri podobčine (frazioni): Bilu (S. Giorgio), Njiva, Osojani (Oseacco) in Sólbica (Stolvizza). K Bilu spadajo manjše skupine hiš: Lipovac, Durunda in Klanec; k Njivi: Križača, Gozd, Lončišče, Kolk, Lisjac in Bran; k Osojanom: Volčja (Uccea), Jama, Klin, Brdo, Zlatina, Hlevac, Mlin in deloma Korito; k Solbici: Sart in druga polovica Korita. Ravnica (Prato di Resia) je razdeljena med vse štiri podobčine, dasi je vsa skupaj in sedež občinskega in drugih uradov. Razen imenovanih vasic, spadajo k eni ali drugi podobčini še tuintam raztresene posamezne hiše, ki imajo svoja posebna imena, na primer: Laz, Martinji Laz, Borovičje in druga.

Vsaka podobčina ima šolo; seveda tudi Ravnica ima svojo. Vse so preproste, triletnje ljudske šole z izključno laškim učnim jezikom.

V cerkvenem oziru spada Rezija pod videmsko nadškofijo in tvori samostojno župnijo, z župnijskim uradom v Ravnici. Župnijska cerkev je posvečena Mariji Devici v nebo vzeti, a patron Rezije je sveti Jurij (sv. šan Džorč). Podružniške cerkve so v Bilu, v Njivi, v Osojski vasi in v Solbici. Mala cerkvica se nahaja tudi na obsežni planini Karnica, kjer je največ pastirjev čez leto. Kakor vse kaže, je bila prva rezijanska cerkev zidana v Bilu, a o nji ni gotovih podatkov, kajti stari kanonični zapiski in stare listine so bile uničene od požara. Kar jih sedaj obstoja je vse datirano od l. 1711. sem. Sedanja Bilka cerkev je bila prezidana na tri ladje v XVIII. stoletju. Ima tri oltarje in dva affresca od furlanskega slikarja Fr. Colussija. Sprva je bila ona župna cerkev, a pozneje, ko so se Rezijanci pomnožili tudi v gornjem koncu doline, je bila župnija prestavljena bolj na sredo, v Ravnico. A patron cele Rezije je vendar ostal na svojem prvotnem mestu v Bilu.

Cerkev v Ravnici sem že večkrat omenil. Dodavam še, da o nji govori še neka listina iz XIV. stoletja. L. 1713. je bila razširjena na tri ladje. Ima pet marmornatih oltarjev. Podstav kropilnice nosi zarezano letnico 1567.

Do l. 1400. so skrbeli za dušne potrebe Rezijanov neposredno benediktinci iz Možnice, saj je bila Rezija njihova last že po Koceljevem testamentu. Od tega leta naprej so najbrže vsled pomnoženega ljudstva ondi stalno postavili kot svojega namestnika posebnega kurata. L. 1777. pa je bila možniška opatija odpravljena in tedaj je dobila tudi Rezija formalnega in samostojnega župnika (plebanus).

Sedaj redno oskrbljujeta obširno in precej raztreseno župnijo dva duhovnika, „plaván“ in „kapalán“, kakor jima pravijo domačini. Službo opravljata v domačem narečju, a o nekaterih prilikah se sliši tudi furlanska propoved.

Rezijani so etniško precej krepki in rezistentni. Tudi hitro se množijo. N. pr.: l. 1848. jih je bilo 2879; l. 1871. pa že 3275; l. 1881. so narasli na 3703, in sicer po podobčinah, kakor sledi: Osojani 1451, Solbica 905, Bilu 712, Njiva 635. Poslednji uradni podatki iz l. 1901. so jih našteali 4599, in sicer v Osojanih 1747, v Solbici 1106, v Bilu 995, v Njivi 751.

Kdaj so Slovani zasedli Rezijo, ni mogoče določiti, a ker je večina krajevnih imen (imena gorâ, rek, zemeljskih posebnosti, bivališč in dr.) čisto slovanska, moramo sklepati, da se je to zgodilo že za rana. Gotovi zgodovinski podatki na podlagi listin pridejo šele mnogo pozneje. V oporoki, s katero je pobožni koroško-slovenski grof Kocelj (comes Chazilo) l. 1070. podaril oglejskemu patriarhu, svojemu sorodniku (affinis sui) Frideriku II., Možnico in mnogo drugih posestev, se omenjajo gore Kanin, Sart in Vršič: . . . quidquid in hoc loco praedictus comes habuit . . . et Sartum montem. — In drugod: alia confinia domini . . . ut puta Vrsinum et Caniniam montem. — Rezija se izrecno omenja v dveh listinah iz l. 1242. in 1273. V nekem zapisniku podanikov možniške opatije iz XIII. stoletja, ki se nahaja v videmski mestni knjižnici, dobimo naslednja pristna slovenska imena iz Rezije: Mina, Gorjanin, Bilina, Gurič, Černigoj, Možejnja, Pangij, Kuc, Kužin, Sitič (morda Žitič ali Zitic), Tic, Mižut, Muganc, Golob, Veke Slav, Svetlic, Stojan, Ivan, Hanigoj, Juvan, Zupina, Zvenc, Do-

bligoj. V istem zapisniku se omenjajo tudi zgornja Rezija, Solbica, Osojani in Njiva. Več drugih enako lepih slovanskih imen nahajamo tudi v neki drugi listini iz l. 1336.

Znani poljski učenjak prof. J. B. de Courtenay, ki je dolgo časa bival v Reziji in jo je temeljito proučil v jezikovnem oziru, meni, da se Rezijani ne morejo pravzaprav prištevati niti Slovencem, niti Srbohrvatom, kakor drugi Beneški Slovenci, ampak da so postali iz zmesi raznih starih slovanskih panog, na podstavu nekega tujega etniškega elementa, čigar jezikovne infiltracije, posebno takozvana vokalična harmonija, se opazujejo še zdaj. Rezijanščina sama se deli na štiri znatno različna podnarečja.

Kar se tiče imena „Rezija“, sodi Baudouin de Courtenay, da je predslovansko, in sicer ne etnografskega, ampak geografskega izvira.

Samo po sebi se razume, da ta mala, zakotna dolina ni mogla imeti nikake zgodovinske važnosti. Sledila je sploh usodi Železnega Kanala. V drobnih domačih zgodbah so zabeleženi razni spori s furlanskimi sosedi iz Chiusaforte in iz Rakolanske doline radi pašnikov in planin, za katere so se topli in preganjali.

Pod beneško ljudovlado koncem XV. in začetkom XVI. stoletja je Rezija vendar dobila nekaj važnosti radi gorskih prehodov iz Soške doline, posebno iz Bovca. Kedar namreč ni bilo mogoče vdreti na Furlansko skozi zavarovano Pontebo, je sovražnik izkušal prodreti po gorskih rezijanskih stezah, posebno čez Karnico iz čez goro Guarda. Znani prehod Groblje je bil takrat najbrže še pretežaven. Da se zavarujejo pred temi postranskimi poizkusi, so Benečanje zgradili dve mali trnjavici, in sicer eno pri Solbici, na mestu, ki se še zdaj zove „Grad“, drugo pri Bilu. O njih govorita furlanska zgodovinarja Valvasone di Maniago in Antonini, pa gotovi ostanki se menda več ne dobe niti o eni, niti v drugi. Navadna beneška politika pa je vedno gledala na to, da si ohrani in s hvaležnostjo priveže ljudi, ki so ji stražili meje. Tako se je godilo tudi z Rezijani, katere je modra ljudovlada oprostila raznih plačil in dolžnosti kakor je razvidno iz ohranjenega dokumenta iz l. 1450.

Prehodi so se vedno in skrbno stražili tudi v času epidemij in so bili preskrbljeni z nalašč napravljenimi stražnicami.

Rezijani so zdaj zvesti podaniki laškega kraljevstva in ne zamudijo nikake prilike, da ne bi razobesili državnih zastav in navdušeno slavili navadnih civilnih praznikov in raznih patriotičnih slovesnosti. Vlada pa se ne zmeni veliko zanje in ne skrbi, da bi se deželica povzpela do boljših gmotnih in kulturnih razmer.

Rezijanske vasi so vse na nekoliko vzvišenih planotah ali pobočjih diluvialne tvorbe. Bilo leži 424 metrov nad morsko gladino, Ravnica pa 493. Cesta veže samo ti dve poslednji vasi, in še ta se je pozno in s težavo napravila. Drugod služijo le gorska pota in steze z vsemi neprilikami, ki jih delajo nerodne in težavne. Razni in precej visoki prehodi vodijo iz doline bodisi na avstrijsko Primorje, bodisi v sosednjo Rokolansko in Volčjo dolino, bodisi južno čez grebenasto Muščevo pogorje med Terske, ali Tarčentske Slovence.

Kakor sem že mimogredé omenil, so hiše vse skupaj stisnjene kakor po mestih, zidane večinoma na dve nadstropji in krite z opeko. Navadno so podobne furlanskim, toda ponekod imajo svojo posebno obliko; odlikujejo se namreč zunaj na podolgastem pročelju po odprtem lesenem hodniku (čestokrat po dveh, enem nad drugim) kolikor je hiša dolga, zaprtem samo na koncih z zidanimi krili, ki se dvigata od tal do strehe. Podaljšana streha pa se steguje čez vse skupaj in brani dežja. Na hodnik peljejo navadno lesene stopnice, postavljene ob hišnih vratih v pritličju. Nekaterikrat so te stopnice znotraj in na hodnik se stopi iz prvega nadstropja. Iz hodnika pa držijo vrata v sobe dotičnega nadstropja. Take hiše so v navadi tudi pri ostalih Beneških Slovencih.

Lesena in z deskami krita stanovališča se nahajajo samo na planinah, kjer pastirji ostajajo le nekaj mesecev na leto.

Ljudstvo kaže poseben tip in značaj. Rezijan ima zatemnelo polt, črne, kodraste lase in temne oči, kratko glavo in vzbočeno podočje in se v vsem tem znatno odlikuje od ostalih Beneških Slovencev. Krepko in žilavo je to ljudstvo, zdravo in utrjeno vsled težav, s katerimi se mora boriti, da si dobi vsakdanji kruh; skromno, potrpežljivo, pobožno in nravno. Bistroumnosti mu tudi ne manjka, saj ima precej sposobnosti za trgovino. Posebno živo čuti ljubezen do domače zemlje, če prav mu ne more dajati potrebnega živila in ugodnosti. Zaveda se svojega „rezijanstva“, če smem tako reči, in je jako ponosno, če se tujci, posebno učeni ljudje, zanje zanimajo.

Večinoma žive skromno in ubožno. Navadna jed je polenta, krompir, kruh, mleko, sir in enake stvari. Ubožni ljudje zjutraj skuhamo „krop“, to je malo koruzne moke, zamešane in skuhan v vodi; če je zmes gosta in nekoliko vtrjena, ji pravijo „mučnik“ (močnik). Za južino in za večerjo jedo polento s salato, s cikorijo („lidrek“ iz ital. „radicchio“) in s trdimi jajci. Imovitejše družine seveda tudi boljše živé; jedo mlečno kavo z dobrim kruhom, imajo svojo juho, pogostoma tudi meso; pijejo vino in poleti tudi pivo. Sladkorja in kave se v Reziji porabi za kakih 25 tisoč lir na leto. Tudi

za vino in za razne druge pijače se veliko potrosi. Na planinah prevladujejo mlečne jedi; posebno priljubljen je Rezijanom sir v ponvi z maslom zacvrt („svèr tu pöndvoe“).

Omenil sem že, da domača zemlja Rezijanov ne more zadostno rediti, premrzla je in prepusta. Obsega sicer, kakor rečeno, 120 km²; toda 53 km² je samega gozda, katerega niso znali do zdaj izkoristiti radi pomanjkanja cest in radi drugih zaprek. Ostali svet je večinoma skalnat, melinast in gruščat. Domači narodni pesnik, preprosti starček Ferdinand Trankon poje o svoji domovini:

Kòj vun na verh mi pridova,
ki pavsorod mi viduva,
tje ta nu soè polèdnuva,
je mákoj skala ano rób.
Tje nutavb dnö mi viduva,
je mákoj vöda ano pröd.¹⁾

Medlo in jako omejeno polje dá le nekaj krompirja, koruze, fižola, boba, ječmena in drugih taki deželi primernih pridelkov; toda vse to ljudem le malo, premalo pomaga. Več koristi jim donaša pastirstvo, ki se dovoljno goji, dasi bi se moglo še zdatno zboljšati in pomnožiti. A vsi ne morejo biti pastirji; veliko ljudi bi bilo brez dela in brez zaslužka, če bi ostali doma. Zato pa večina Rezijanov prepušča ženskam domača dela in zadeve ter se začasno izseljuje iskat poštenega zaslužka in sreče po svetu. Stanko Vraz, kateri je na svojem potovanju l. 1841. obiskal Rezijo, pravi o njih:

Dalje pram zapadu u mirnom zavjeću Stoji narod veseo kô diete u cvieću.	Slabo ih kraj hrani, a kô ptice nebom Veselo razhode svietom se za hljebom. ²⁾
--	--

Tujih jezikov se hitro naučijo; podjetnosti jim ne manjka, pomagati si znajo izborno, torej tudi do blagostanja lahko pridejo, vsaj nekateri, če ne vsi. To je gotovo, da so največi beneško-slovenski bogatini med Rezijani; samo to je škoda, da se obogateli rojaki stalno izselijo iz stare domovine, dasi je nikoli ne pozabijo!

Rezijani ne hodijo po svetu na težavna dela z omejenim dobičkom, n. pr. k grajenju železnic, k opekarnam, k izkopavanju rud in premoga, in k drugim enakim napornim delom, kakor so jih navedeni Furlani; pač pa, bolj razumni in praktični, trgu-

jejo po svetu, ali pa se bavijo z drobnim obrtom. Nekateri trgovci so s spretnostjo in z varčnostjo zelo obogateli; nabavljajo v ogromni količini citrone, pomaranče, smokve in drugo južno sadje iz doljne Italije ali iz Egipta ter ga prodajajo potem v Berlinu, v Monakovem, v Pragi, na Dunaju, v Budimpešti, v Gradcu in drugod. Tudi v beli Ljubljani so doma; a najživahneje se gibljejo v Trstu, kamor si dajo dovažati po morju trgovinsko blago. V imenovanih mestih imajo svoja skladišča in tam stalno prebivajo; samo za največi rezijanski praznik, namreč za Vnebovzetje Marije Device, kateremu pravijo „Šmarna Miša“ prihajajo za nekaj časa počivat v rojstni kraj in se veselit med svojce. Najodličnejše med takimi trgovci so družine Di Lenardo, Di Battista, Kinezi in Foladori, katerih slednja zmora za več sto tisoč lir premoženja in kaka se baje suče krog milijona.

Nižje vrste izseljenci so brusarji, ki prepotujejo bližnje in daljne kraje s svojim strojem in si pošteno pomagajo. Ob koncu potovalne sezone prinesó nekateri domov celó do tri tisoč lir dobička.

Skromnejši so krošnjari, ki hodijo po svetu počene lonce vezat, strte in razdrapane dežnike strojit, „zasute“ (pobite) šipe premenjat, predrte kotle „blekat“ (mašit) in druge take vsakdanje kmetiške nezgodice popravljat in rane zdraviti.

Rezijanke same pa obletavajo slovensko-beneške gore in doline z drobno kupčijo (igle, niti, trakove, gumbe itd. itd.) in pobirajo zanjo cunje in druge porabljive izmečke rajši kot denar, ker znajo, da jim več nese.

Nekateri si nakupijo vsakojake lončene posode pa romajo z družino po Furlanskem in tirajo, reve, od vasi do vasi dvokolesni voziček z robo in z drobno deco, ter barantajo nakupljeno blago s furlansko koruzo, da si pridobe „mučnik“ in polento.

Učejski (Volčji) Rezijani, primitivno preprosti, kot jeklo zdravi in krepki ljudje, slovijo kot izvrstni gozdarji in jih prav pridno najemajo po svetu za gozdarska dela.

To večno romanje po svetu ima tudi svojo senčno stran in svoje neprilike; toda niti primerjati se ne morejo neprilikam furlanskega začasnega seljenja, zato Rezijanom pride od njega vedno več koristi, nego škode, tembolj ker se znajo po širnem svetu sploh pošteno in krščansko obnašati.

Značilno je za Rezijane, da ne gredo nikoli drugim v službo. Vedno hočejo ostati neodvisni.

Zdaj se gmotne rezijanske razmere polagoma boljšajo tudi z lokalnimi sredstvi. Občina ima v svoji lasti velike in doslej neizkoriščene gozde; posebno bogata je v tem oziru Volčja dolina. Zadnji čas je neka milanska delniška družba obrnila, ne vem po

1) Kedar vun na vrh midva prideva,
koder povsod vidiva,
tje in sem pogledava,
je samo skala in rob.
Tje noter v dno midva vidiva,
je samo voda in prod.

2) Djulab. III. 101.

VODNJAK IN STOLP PRI POLHOVEM GRADCU

kakem naključju, svojo pozornost na te lesne zaklade, ter si je z veliko vsoto dobila od občine pravico, da jih uporabi. Posekan les, drugače nedostopen, bo spravljala na dan z električnimi napravami, za katere bo zajemala vodno silo iz obilega Barmanskega potoka. Podjetje je seveda tuje in čisti dobiček bo romal iz dežele, a vendar bolje tako, nego nič, kakor doslej. Pri tem tudi mnogo doma-

činov dobi dela, ne da bi se jim trebalo ubijati po svetu.

Občinska gospodarska uprava je primeroma dobra. Njen letni proračun znaša od 40 do 50 tisoč lir. Dolgov nima, kar je redko v Italiji; toda davki so visoki. Z gozdnimi dohodki si bo pa občina znatno pomagala, kar bo dalo ljudstvu gotovega in precejšnjega oddiha. (Dalje.)

Kje ste, ceste ...

Zložil Griša.

Kje ste, ceste, v nedogled razpete,
bele ceste mojih mladih nad —
kje je jablan, ki ob cesti cvete,
kje jesen je, ki prinese sad?

Videl sem, kako je z glavo stresla
modrolaska ljubica mladost —
glej, življenje, ki sem ga prinesla,
glej, ljubezen, rože in radost ...

Mimo šla je s svojimi darovi
modrolaska ranjena mladost —
skrite boli moji so cvetovi,
tiha žalost moj jesenski gost!

Svojemu Janku v slovo.

(Dob, 2. septembra 1907.)

Zložil Silvin Sardenko.

V tihi noči v tiho okno
tiho trkal je nekdo,
ali dala ga je zemlja,
ali dalo ga nebo?

Slušaj, glas je materinski!
Ah! kako je ljubeznjiv:
Vstani, Janko! Jaz sem vstala
izmed mirnih grobnih njiv.

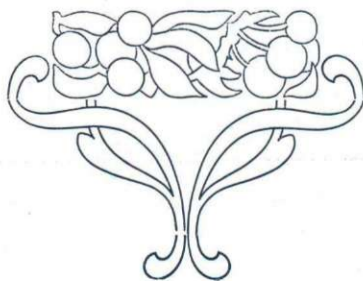
Skrbna misel zate, Janko,
ni še dala mi miru;
kaj sem mogla še ti reči,
da ostal bi zvest Bogu?

Več ne pomniš opominov
v živih mojih davnih dneh:
v ustnih se je prošnja tresla,
grenka solza pa v očeh.

Kaj si zabil, da sem tebi
žrtvovala mati več,
nego svojim vsem otrokom?
Kaj sem mogla dati več!

Dej, ohrani z domom mojim
tudi mojega duha,
da te s tvojimi sestrami
mati tvoja spet spozna.

Moj v življenju bil si celem,
še po smrti bodi moj;
blagih sester zgled posnemaj —
in Gospod naj bo s teboj!

Jure.

Spisal Ivan Cankar.

Pozno v mrak je že bilo, ko se je voz približal do vasi. Voznik je bil nekoliko pijan in dremalo se mu je. Ob sobotah, ko so bili popotniki bolj veseli in gosposki, je postajal in počival na vsakih sto klafter. Pred prvo krčmo v vasi je stopilo z voza dvoje prazniško oblečenih kmetov, obloženih s culami, koši in dežniki; poslednja popotnika sta bila.

„Z Bogom!“ je rekel voznik, ko je občutil, da se voz ne ziblje več in da konja stojita. Vzdramil se je iz dremotice, ozrl se je in se je začudil, kajti ugledal je med vrečami in zaboji veliko otroško glavo. Ogromna črna kučma je bila na tisti glavi, pod kučmo je bil droban, bledikast obraz in iz obraza je strmelo dvoje svetlih oči.

„Kaj pa ti?“ je vprašal voznik, in ker ni bilo glasú, se je spomnil in se je zasmel.

„O ti izgubljenec, nebogljenec! Kje bi te odložil? Pred županom te bom odložil, on naj gleda!“

Pognal je do županove krčme. Tam so sedeli pred hišo, zakaj lep večer je bil.

„Náte, pripeljal sem ga!“ je zaklical voznik in je ustavil.

„Koga si pripeljal?“ je vprašal župan in je nejevoljno pogledal, ker je zaslutil ukaz in pismo od gosposke.

„Tistega! . . . Tak gani se no, tak izpusti no to vrečo, saj ni tvoja mati! Pokaži se svojim očetu, bodi vesel, da jih imaš toliko!“

Črna kučma se je vzdignila, izza vreč in zabojev se je izkobacalo drobno telesce.

„Kako pa je oblečen?“ je vzkliknila ženska na pragu. „Pol hlač ima, kakor gosposki smrkavci . . . pa tisto kučmo!“

In soseda se je zasmelala.

„Tako se vidi precej: oče je imel škrice, mati pa spodrecano krilo!“

„Tak zlezi no, pa nikar ne glej!“ je rekel voznik. „Vzdignite ga, ki ste tam, saj si ne upa!“

Nihče se ni ganil; pa je stopil voznik godrnjaje z voza.

„Če sem vrečo naložil, jo bom pa še odložil!“

Prijel ga je pod pazduho, otrok pa se ga je oklenil okoli vratú in voznik je čutil, kako se je treslo na njegovih prsih vse drobno telo.

„Izpusti no, nikar se ne boj, ne bodo te pojedli! Pa vsaj besedo zini, vsaj pozdravi jih, zato da bodo slišali, da imaš človeški glas!“

In ga je postavil na cesto. Otrok pa se je tresel in je stal tam in ni znil besede. Voznik je pognal, voz se je zazibal in je krenil v vas.

„Kaj bi z njim?“ je rekel župan. Pomislil je dolgo in nato je rekel vdručič: „Kam bi z njim?“

Otrok je strmel vanje z velikimi očmi in se ni prestopil.

Občinski pisar, ki je imel dolge brke in je bil žandarm nekoč, se je pa razsrdil.

„Tako nam ga pošljejo! Kje se je rodil? Kdo mu je mati, kdo mu je oče? Mati, pravijo, da je naša — kdo jo pozna? In zato da je naš tudi njen otrok! Kakšna pravica je to na svetu?“

„Prav si povedal!“ je rekel župan. „Ampak zdaj je tukaj, gosposka je ukazala, postava je taka, in kam bi z njim? To je vprašanje, za drugo se ne prerekajmo! Ali bi kdo rad otroka?“

Spogledali so se in so se smejali. Župan pa je strnil obrvi in je bil zlovoljen.

„Nobeden ga ne mara, to se je izkazalo: še svojih bi se človek iznebil dandanašnji! Tako je res, kar si rekel . . . vse na občino! On, slepar, je živel drugod, drugod je delal in davke plačeval; in ona se je vlačila Bog vedi kod! Ampak otrok . . . otroka pa občini na pleča: ná, zdaj nosi in plačuj! Saj mu ni občina oče in mati! . . . Kaj pa stojiš tam in zijaš, da se ne ganeš?“

In ko so govorili in ko so se prerekali, so tekle otroku solze po licih; ust pa ni odprl in ni jokal naglas.

„Šibe je vaje, zato ne joka!“ je rekla ženska; tista ženska je imela levo oko spačeno in ni gledala naravnost.

„Nekam mora, na cesti ne bo ležal, kamna ne bo glodal!“ je rekel kmet.

„Pa ga ti vzemi!“

„Kaj bi jaz!“

Kmet se je okrenil in je šel.

Takrat pa se je zgodilo, da je prišepal mimo gluhi Martin; vseh nadlog je bil poln, pa ni maral umreti; sedel je v ubožni hiši na svojem nizkem stolcu in je žvečil tobak in je pljuval; kadar se je mračilo, je šel skozi vas in ni pozdravil nikogar.

Župan je ugledal Martina in spreletela ga je pametna misel.

„Kam bi pač z njim, s tem brezdomcem, izgublencem? Beraštvo k beraštvu — v ubožno hišo ga dajmo, pa je konec besedi in prerekanja!“

Vsi so spoznali modrost in so jo hvalili. Nato pa je krčmarica, županja, stopila k fantu in se je sklonila k njemu s strogim in resnim obrazom.

„Kaj ne znaš govoriti, kaj se ne moreš ganiti, fant! Kako ti je ime?“

„Jure!“ je rekel fant in je pogledal v tla; zakaj strah ga je bilo. Odgovoril pa je tako tiho, da ga je slišala komaj krčmarica.

„Jure . . . pozna se, da si nezakonski! Tudi na očeh se ti pozna, na teh potuhnjenih! Ne pogleda človeku v obraz, drži se, kakor da je kradel!“

In se je okrenila vsa zlovoljna. Jure je stal na cesti, ni se ganil in nikamor ni pogledal. Mnogo jih je bilo pred hišo, vsi so govorili in vsi so gledali nanj, ki je prišel nezaželjen in nepoklican, kakor toča.

„Kdo pa ga bo hranil in oblačil!“ je vprašal občinski pisar. „Danes je majhen, jutri bo velik!“

„Saj ni nag!“ je rekel župan. „In če je zadosti v ubožni hiši za troje beračev, bo tudi za četrtega zadosti! Ampak kadar bo velik . . .“

In nenadoma je bil županov obraz ves teman in jezen.

„Kadar bo velik, takrat pa pojde, razbojnik, požigalec, namesto da bi odslužil kruh, ki ga je jedel!“

Vsi so namršili obrvi in so gledali jezno na njega, ki je stal sredi ceste ves majhen in je gledal v tla in se je tresel.

„Imeli smo ga že nekoč!“ je rekel kmet, ki je bil siv in star. „Imeli smo ga, ki nam ga je poslala gosposka Bog vedi odkod, kakor davek in kazen božjo! Jedel je od hiše do hiše, spal od hleva do hleva, naposled pa je zažgal in pol vasi je bilo črne drugo jutro . . . Nihče ne ve, čigavo seme je in kaj je v njegovi krvi!“

„Nihče ne ve!“ so rekli in so obmolknili.

„Torej tja z njim!“ je ukazal župan, občinski pisar pa je stopil k fantu.

„Kje bo ležal?“

„Saj je prostora zadosti! Po grofovsko mu ne bomo postiljali! Naj mu Meta pogrne, kakor se ji zdi . . . Ampak dobro naj zaklene ponoči, krepko naj ga drži, požigalca, da nas Bog obvaruje nesreče!“

„Pojdi!“ je rekel pisar.

Fant se je pač ganil, ampak namesto da bi se prestopil, se je spotekel in je telebnil na tla. Vsi so se začudili in so se spogledali.

„Božje!“ je vzkliknila županja.

„Kako bo, ko ni skrčil rok in ne stisnil pesti in leži tam kakor klada?“

„Z vodo ga škropite!“ je rekel kmet, pa se ni krenil in tudi drugi ne nobeden.

„Gosposka bi delala sitnosti!“ je rekel župan. „Za tisto se briga, kar ni brige vredno. Le pusti ga tam Šimen, vzdigni ga, pa ga nesi!“

Pisar se je sklonil k njemu, pa se je začudil.

„Saj gleda!“ je vzkliknil. „Naravnost v oči mi gleda!“

„Pretvarja se!“

„Kar vzdigni ga!“

Pisar ga je prijel pod pasom, fant pa je iztegnil obedve roki proti njemu.

„Lačen sem!“

Kakor ranjen se je vzdignil pisar in je ostrmel. Stopil je v krčmo in je prinesel kos kruha. Drugi so molčali, spogledali so se in so se razšli.

Tako je prišel Jure v domovino.

II.

Ubožna hiša je bila nekoč županov hlev. Ampak ker je bil vlažen in okužen in je bila nevarnost za živino, je postavil nov hlev, starega pa so z debelim zidom predelili na dvoje: na eni strani je bila keha, na drugi ubožna hiša. V ubožno hišo je nesel občinski pisar Jureta nebogljenca.

Dvoje izb je bilo v hiši. V eni je sedel gluhi Martin ter zvečil tobak, v drugi je bilo dvoje starih, nadložnih žensk, ki sta molili in vzdihovali. Blagoslova božjega ni bilo na tisti hiši, tam ni bilo ne Božiča, ne Velike noči; kakor z visokim plotom je bila ograjena in krščanski ljudje so jo zaničevali bolj nega sodnijo in dac.

Pisar je nesel fanta najprej k Martinu; Martin pa je pljunil črno slino ter je porinil obadva preko praga in je zaklenil duri; zakaj Martin ni maral gostov, kaj šele nepoklicanih. Nato je nesel pisar fanta k ženskama in ga je posadil na klop.

„Od občine je poslan, od župana!“

„Kako poslan?“ sta vprašali in sta se čudili.

„Pésterna nisem, da bi ga prenašal po vasi!“ je rekel pisar in je šel.

Jure je sedel tam, držal je skorjo v roki in je molčal. Strah ga je bilo. Zakaj obedve ženski sta gledali čemerno in neprijazno, sedeli sta tam, pod visokim omreženim oknom sključeni in zgrbljeni, kakor dvoje zlovoljnih sodnikov.

Mračno je bilo v izbi, dišalo je po trohnobi in smrti. Nizek je bil strop, tiščal je k tlom glavo in srce; stene so bile vlažne, kakor razglodane od kuge in greha, tla pa so bila blatna kakor razmočena cesta. In obedve starki sta bili v lica sivi in sta gledali mrko, kakor obsojeni v ječo na smrt.

„Odkod pa ti?“ je rekla Meta.

„Čigav si?“ je vprašala Reza.

Obedve sta govorili enako in obema se je tresel glas. —

Jure je molčal.

„Otrok je iz greha!“ je rekla Meta.

„Greh je v njem!“ je rekla Bara.

In sta molčali in tudi Jure je molčal.

„Kje bi spal?“

„Na tla mu pogrni plahto!“

Že je bila zunaj noč, ženski sta prižgali svečo.

In še bolj žalostna je bila izba, ko je rumena luč, tiha in nemirna, obžarila mokro, prazno steno.

„Poklekni!“ je rekla Meta.

Jure je pokleknil na pogrnjeno plahto in se je naslonil s komolci na klop. Dolgo sta molili, z zategnjenim, žalostnim, romarskim glasom, ves rožni venec od začetka do konca. Tudi Jure je molil češčenamarijo in tudi njegov glas je bil kmalu ves žalosten in romarski; dremalo se mu je, glava se je nagibala na sklonjene roke, život je klonil v kolenih.

„Ali ne boš razločno molil?“ je rekla Meta.

„Na svojo mater misli, pa moli!“ je ukazala Bara.

In Jure je mislil na mater, ko je dremal in molil. V daljnem mestu, v tujem kraju je videl njen obraz; pred davnim časom ga je videl, veliko bridkosti in veliko solzá je bilo vmes; ampak ostal je v njegovem srcu tako čist in živ, kakor da bi ga gledal pred seboj na sivi steni in da bi se pogovarjal z njim. Še so bile solze na licih, pa so se oči zasmejale, in vzdignila je Jureta v naročje in ga je zibala visoko. In Jure se je smejal, ker je bila izba nenadoma vsa pisana pred njegovimi očmi in se je majala in vrtela. Ampak Jure je bil že velik in težak in mati ga je položila na posteljo in je bila vsa zasopljena. Pritisnila je robec na usta, zakašljala je mukoma, ozrla se je na Jureta in je zajokala; tudi Jure je zajokal, sam ni vedel zakaj . . .

„Moli!“ je rekla Meta in ga je pogledala s hudim očesom.

„Moli za mater, grešnico!“ je ukazala Bara.

In Jure je molil in dremal in je mislil na mater, grešnico. Na postelji je ležala, ni se ozrla več nanj, ni ga poklicala po imenu. „Mati spi!“ je mislil Jure in je hodil tiho, da bi je ne vzdramil. Mračilo se je, Jure je bil lačen in strah ga je bilo. Stopil je k postelji, pobožal je mater po roki, po licu. „Mati!“ Na njenih ustnicah pa je bila kri; in Jure je vztrepetal in je zajokal. Stresel jo je za roko; mati pa se ni ozrla, ni se nasmehnila in ni izpregovorila. „Mati, lačen sem!“ Ni odprla oči, tudi ni zajokala. Takrat pa je spreletelo Jureta kakor spoznanje od onkraj svetá. Planil je, odprl je duri, kričal je po veži, po stopnjicah; ne jok ni bil, ne beseda ni bila; kričal je in iskal, kam bi pobegnil, zakaj ugledal je bil smrt . . .

V molitvi, v polspanju je bil vzkriknil, vzdramil se je od krika in od groze.

„Kaj kričiš v molitvi, negodnik?“

„Greh se je oglasil v njem!“

Jure ni več zadremal; molil je češčenamarijo, svojih besed pa ni slišal; ne s solzami ni jokal, ne z ustnicami, telo pa se je stresalo kakor od mraza; daleč so bile njegove misli, kakor v težkih in hudih sanjah.

Dolgo je romal, pa nikjer ni okusil veselega počitka; mnogo ljudi je videl, pa se nobeden obraz ni prijazno nagnil k njemu in nobene oči ga niso smehljaje pozdravile. Zvečer je vprašal: kam jutri? Zjutraj je vprašal: kam zvečer? In od strahú ni več jokal in ne več prosil. Ugledal je človeka, pa je sklonil glavo in stisnil ustnice ter strmel z velikimi, prestrašenimi očmi: glej sovražnika! Hud in močan je, ne reci besede, ne jokaj, ne gani z rokó, ne žali ga! In zato Jure nikoli ni govoril in nikoli prosil, zato so bile njegove oči suhe, ko je trepetal.

Tako je romal: od ceste na cesto, iz hiše v hišo, z voza na voz. Od tistega trenutka je romal, ko ga je prišla tuja ženska za roko in je šla z njim iz izbe, kjer je ležala njegova mati. Ne kam ni vedel in ne kod; brezkončno je bilo mesto, tuje ulice, tuji kraji, visoke hiše. Kakor vrečo so ga nakladali in odkladali, rezali so mu kruh nejevoljno, kakor nadležnemu beraču, gledali so nanj, da je bral v njih očeh: „Poberi se, nadloga, ne prikaži se več!“ In naposled so ga naložili na voz, med zaboje in vreče in so ga vozili po samotni cesti, kakor je še nikoli prej ni videl: na obeh straneh prostrana ravan, visoka trava, ki se je zibala in priklanjala v vetru, bele cerkve na holmih, ob cesti nizke, siromašne hiše z mahovitimi strehami. Gledal je in se je čudil in pri srcu mu je bilo tako samotno in hudó, kakor nikoli poprej. Dolgo ni jokal, od tiste ure, ko je kričal na stopnjicah; a pogledal je preko samotne ravní, na daljne holme z belimi cerkvami, in nenadoma so bila mokra njegova lica . . .

Njegovo srce je zorelo v bridkosti tako hitro, kakor pod prevročim solncem; in je venelo v spoznanje. Gledal je in je mislil.

„Kam?“

Vsi ljudjé so domá, tudi on je bil domá nekoč. Pa so ga prijeli in so ga vozili vse križem; kam? Oče, pravijo drugi, in mati in brat in sestra — kjé je oče njemu, kjé mati, brat in sestra? Tuji obrazi, neprijazni, tuje besede, hud pogled! Ne očeta ni med njimi, ne sestré, ne brata . . . Vsi so drugačni od njega, čisto sam je med njimi, še v obraz ni podoben nikomur . . .

Prestrašil se je, zakaj nenadoma je bilo tiho v izbi, molitev je bila pri kraju.

„Kaj si zadremal?“

„Spal je; bojí se molitve!“

Jure je bil tako truden in tako žalosten, da je naslonil glavo na sklenjene roké; ni se ozrl in ni odgovoril, slišal je kakor od daleč, tuje besede tujim ljudem.

„Ne zmeni se!“

„Zakrknjen je, njegova kri je okužena!“

„Bog nas varuj!“

„Poškropimo ga!“

Vstali sta obedve in sta ga poškopili z blagoslovljeno vodó, kakor da bi škropili na mrtvaški oder.

„Sleci se, tam je tvoja postelja!“

Jure se je slekel in je legel na plahto in se je zavil vanjo. Njegov angel pa je bil usmiljen, takoj mu je zatisnil oči in mu je dodelil spanje brez hudih sanj.

III.

Prelepo jutro je bilo, iz rosne mesečine porojeno, od veselega solnca pozdravljeno.

Jure se je vzdramil tako nanagloma, da je vzkriknil od strahú. Zakaj ugledal je tik nad seboj siv, košččen obraz in trda roka ga je držala za ramo.

„Vstani!“

Urno je vstal Jure in vse, kar je videl, se mu je zdelo čudno. Izba črna in mrka, še solnčna luč, ki je sijala skozi omreženo okno v širokem pramenu, je bledela na zidu; in ženski, krivogledi, skopousti — vse kakor da je bil zašel človek med strahove.

„Kam zdaj?“ je pomislil Jure.

Kos kruha mu je dala Meta, nato mu je dala svitek in vrv.

„V gozd!“ je rekla; in Jure je šel z njó.

Ko sta stopila na cesto, je rekla Meta:

„Naprej hodi, tri klaftre pred menoj, da mi ne boš delal sramote!“

In je šel pred njó, ona pa ga je ravnala s hudo besedo, kakor z vajeti in bičem.

Tako sta šla; ampak kakor tudi je hodil Jure tri klaftre naprej in kakor tudi sta hodila po bližnjicah in kolovozih: prišel jima je nasproti kmet, prišla je kmetica, prišli so razposajeni paglavci.

„A, to je tisti! Lepa procesija!“

In kmet je pljunil prédse in je šel po svoji poti.

Ko je to videla Meta ter slišala take besede, je stopila k Juretu in ga je stresla za uhó.

„Lepo sramoto mi delaš, negodnik, kdo te je klical sem?“

Jure ni rekel nič, tudi zajokal ni in je šel tri klaftre pred njó, kakor je ukazala in ravnala.

Prišla je kmetica mimo pa je pogledala postrani.

„Pravična družba — greh in malha!“

Meta pa je stopila k Juretu in ga je prijela za lase, da ga je zbolelo.

„Tebi očitanje, meni sramoto; greh gosposki!“

Jure je molčal, ničesar ni razumel, pa se nič ni čudil. Zakaj dóma ni imel, ne brata, ne sestré; drugi pa so imeli vsega zadosti in zato je bila njih pravica, da so uhalo in lasali. Tako je premislil in ni jokal.

Prišli so paglavci, opazili so nenadoma greh in malho na stranskih potih, na bližnjici in kolovozu, pa so vzkliknili in zmerom več jih je bilo. In najprvo, kar so opazili, so bile Juretove hlače, ki so segale samo do kolen.

„Petelin! Petelin! Petelin!“

Meta se je razljutila, kričala je s tenkim in hudobnim glasom.

„Stran, tatjè tatinski! Tudi vi boste še beračili in kradli, kadar se bodo vaši stari od napuha razleteli!“

Jure je videl in slišal, pa se mu je zdelo, da bi bil rajši med njimi, nego tri klaftre pred njó.

Paglavci so bili veseli; niso pričakovali semnjá, pa je sam prišel.

„Copernica in petelin!“

Hudó se je razjezila Meta in je pobrala kamen.

„Da boš copernico videl!“

Ampak kamen je priletel tako čudno, pač dvajset klafter od paglavcev, da so vzkliknili od veselja in prešernosti. In so planili in so pobirali kamenje.

Jure je nenadoma omahnil, zalesketalo se mu je pred očmi.

„Zakaj name? Kaj sem vam storil?“

In resnično: niso merili nanjo, nanj so merili.

Omahnil je in je vzkliknil, pritisnil je roko na čelo; in ko je iztegnil roko, da bi se čuval, je bila kri na njegovi dlani.

Stali so in so izpustili kamenje; in ker je bil greh v njih srcih, se je vzdignilo iz greha veliko sovraštvo; in ker je bilo v vesti kesanje, se je rodil iz kesanja srd.

„Petelin! Petelin! Petelin!“

Šla sta dalje, Jure tri klaftre pred njó. Pa je stopila k njemu, ki si je brisal čelo z rdečo, krvavo dlanjó.

„Ti seme, iz peklá poslano! Šiba naša in greh!“

Zazibalo se mu je pred očmi in kučma mu je padla na tla. Jure je pobral kučmo in ni rekel nič.

„Drugi so!“ si je mislil. In ni ga obšla grehotna misel, da bi se uprl gospodarjem.

Dalje sta romala, v klanec, preko polja, proti gozdu. Jure se je oziral, velike in svetle so bile njegove oči; in ko se je oziral, je bilo njegovo srce vse lahko, nasičeno in napojeno, kakor da je rosila nanj tolažba in sladkost iz samih nebes.

Strma je bila pot; Jure je ni videl in ne občutil; prelepa je bila pokrajina; Jure jo je pobožal in pozdravil s svojimi očmi in vsa njena čista lepota se je izlila v njegovo srce.

Zakaj tako ga je prešinilo in ga je vsega razveselilo: tisti svet, tam na drugih straneh, tam za holmi, so ustvarili ljudje, sovražniki, ki imajo dom in očeta in mater . . . Ampak ta svet, o Jure, je ustvaril Bog sam, v tolažbo in radost ljudem, ki nimajo ne doma, ne očeta, ne matere . . . vsa ta polja je tako ustvaril in v tej misli, vse te zelene loke in ves ta temni gozd! . . .

„Kaj si pijan, da se opotekaš in da padaš?“ ga je vzdramila Meta.

Jure je slišal in je razumel, pa ni bil žalosten. Tri klaftre je hodil pred njo, na vajatih, pa ni preskočil, ni se okrenil, samo njegove oči so mislile in so govorile; niso se menile ne za vajeti, ne za bič.

Prelepa je bila pokrajina, nikoli še ni videl take, še sanjal ni o taki lepoti v tistih črnih ulicah. Tam polje, v solncu rumeneče; ziblje se in šumi narahlo, šepeče; ne vedel bi človek, če v vetru, ali če v samo-svojih sanjah. Tam zeleni, valoviti lazi: pašnik, trnje, belo kamenje, in na dnù, v globoki dolinici, zoreča leha. Tam gozd, skrivnost neskončna, v neizmernost šumeča, bučeča, z besedami, ki jih je uho slišalo in srce občutilo, in ki jih pamet ni razložila na vekomaj.

Svobodo je okusila njegova duša, Bogu je bila blizu in se ni bala ničesar več. Juretu je bilo, kakor da je našel dom in očeta . . .

Ko je bilo solnce že visoko in toplo, sta prišla do gozda; tam je bila senca, ki je dahnila na obraz in na srce tako blago, kakor božajoča materina roka. In tam se je zgodilo, da so se Juretove oči prvokrat zasolzile od sladkosti . . .

„Ne stoj tam in ne glej, zijalo, obrni se ročno!“ je ukazala Meta.

Jure je pač slišal njen glas in je tudi razumel njene besede, pa mu ni bilo nič hudó pri srcu.

Meta je sedla v travo, Jure pa je nabiral suhe veje in jih je znašal na kup.

„Kaj ne znaš plezati? Vsi znajo plezati v tvojih letih! Tiste, ki leže na tleh, so že napol trhle; rajši klesti in lomi!“

Jure je poskusil in glej, plezal je, kakor da se je bil naučil v sanjah. Suhe veje so bile spodaj; z eno nogo se je opiral, z drugo je lomil; in šumelo je med listjem in padalo. Ampak Jure je plezal prav do vrha, kjer ni bilo nič suhih vej in kjer je bilo deblo že tako gibko in tenko, da se je upogibalo.

„Kaj počneš tam? Tam ni nič!“

Jure pa se je držal krepko z obema rokama in se je zibal in gledal proti nebu, ki je bilo čisto blizu; tam na vrhu, tam visoko, je bila radost brez mej.

Ko je bil kup visok in lep, sta napravila dvoje butar; Jure ni rekel nič in si je naložil večjo; težka je bila, ampak Jure je bil nenadoma ves močan, zakaj njegovo srce je bilo veselo.

Solnce je žgalo, ko sta se vračala, in počivala sta nekolikokrat. Ko sta sedela v travi ob potoku, je Jure vstal in je stopil v vodo; čista je bila, da se je svetil vsak drobni kamen na dnu. Jure se je sklonil, privzdignil je kamen in je ugledal raka; obstrmel je, toda vzkliknil ni, njegovo srce pa je vrisvalo od radosti in zmagoslavja. Rdeč je bil v obraz in oči so se mu svetile, ko je zadel butaro.

„Če vam je pretežka, pa mi še svojo naložite!“ je rekel. „Nosil jo bom, saj ni daleč!“

Meta je pogledala osupla in je videla, da je butara večja od fanta.

„Kaj boš nosil, pljunek mestni!“

Nato pa se je domislila.

„Ampak zdaj poznaš pot, zdaj pojdeš lahko sam . . . čemu pa bi te redili drugače?“

„Sam?“ je vzkliknil Jure tako veselo, da se je prestrašil svojega glasu: zakaj srce mu je svetovalo prijazno: „Ne izdaj se, Jure, ne izdaj se!“

„Nihče te ne bo ukradel, le ne boj se nikar!“

Jure se je pa tiho in hvaležno smejal neprijazni besedi.

„Saj pojdem sam!“ je rekel, in skoro se mu je tresel glas, skoro ga je izdajal. „Sam pojdem, če tako ukažete, poznam pot!“

Na klancu, na razpaljenem, je Meta zasopla pod težkim bremenom, pod žgočim solncem.

„Pa zadeni, če hočeš!“

Naložila mu je še svojo butaro in Jure se je globoko sklonil v pasu; tako majhen je bil, da bi se začudil človek, če bi pogledal od daleč: „Dvoje butar se ziblje na klancu, človeka pa ni pod njima!“

„Ali težko nosiš?“

Malo je počakal Jure, preden je odgovoril; zakaj ne samo na ramo in na pleča, tudi na prsi in na sapo sta mu tiščali butari.

„Lahko nosim!“ je rekel.

In nič ni lagal, zakaj njegovo srce je bilo veselo.

Pred vasjo je Meta vzela svojo butaro in jo je zadela na glavo.

„Da ljudje ne bodo brusili jezikov!“

Jure pa je komaj čutil, da je bilo breme lažje; kakor v sanjah je hodil, ves poln velikega, čudolepega upanja. Skozi vas sta šla, pa so gledali in kazali nanj, spogledovali so se in so se smejali.

„To je tisti!“

„Župan je dobro ukrenil . . . grešnik in beračica!“

„Ampak redili ga bomo vendar . . . na občinske stroške!“

„Na naše stroške!“

In oči, naperjene nanj, so bile sovražne.

Jure pa ni videl sovražnih pogledov in tudi ni slišal zlovoljnih besed. Udaril bi ga bil lahko zlovoljnik na glavo, na tilnik, Jure pa ne bi rekel nič in bi se tiho smehljaj.

Prišli so paglavci, zgrnili so se vsenaokoli. Priletela je prešerna beseda, priletel je oster kamen.

„Petelin! Petelin! Petelin!“

Juretova butara se je zamajala, ampak Jure se je smejal v svojem srcu in je šel dalje tako mirno in lahko, kakor da bi šel skozi gozd.

„Ne morejo!“ je rekel iz veselega srca tako naglas, da je zganil z ustnicami in da so se mu lica resnično zasmejala.

Ne mogli bi ukrasti, niti obsenčiti bogastva, ki ga je bil poslal srcu Bog v svoji milosti.

Bilo je poldan, ko sta stopila v črno izbo; Jure je bil poten in truden, sopel je hitro, sunkoma. In vse njegove misli so hrepenele, da bi že dan minil in da bi že minila noč in da bi že zazvonila tista ura, ko bi se napotil sam; sam v cesarstvo božje, v svoj dom in k svojemu očetu . . .

IV.

Dolg je bil dan in dolga je bila noč v zatohli, črni izbi. Jure se je vzdramil, ko je bilo še tako temno, da je komaj razločil okno. Ampak že se je prikazala v oknu črna mreža, belilo se je zunaj. S široko odprtimi očmi je gledal Jure, čakal je vdan, poln sladkega koprnenja. In ko se je nenadoma zasvetlikalo zunaj — zarja je trenila prvokrat z zapanim očesom — je Jure vstal, da bi se napravil.

Pa se je vzdignila iz postelje kuštrava glava.

„Kam pa ponoči? Kam se ti mudi?“

Jure je legel in je zatisnil oči; ves je bil prestrašen.

„Glej, skoro bi se bil izdal, o Bog!“

Čutil je, ne videl, kako se je svetilo zmerom bolj, kako je že vesela zarja pogledala v izbo, slikala na sivo steno zlate podobe.

„Zdaj vstani!“

Vstal je počasi in leno, kakor da bi se mu nikamor ne mudilo, srce pa se mu je treslo od radosti. Vzel je svitek in vrv in kruh in je šel.

Skozi vas je šel počasi, s sklonjeno glavó in se ni ozrl nikamor. Čutil je časih na obrazu zlovoljen pogled, slišal je od daleč hudobno besedo, tudi paglavec je zabrlizgal za njim skozi prste; ampak Jure se ni menil in ni poslušal; zakaj pot je bila kratka in je držala naravnost v paradiž.

Komaj je stopil na klanec, je vzdignil glavo, pomaknil si je kučmo na tilnik in je stopil hitreje. Tako je človek močnejši in svobodnejši, kadar ugleda

v daljavi svoj beli dom. Globoko in težko je zasopel Jure, postal je vrhu klanca, ozrl se je z velikim in svobodnim pogledom.

Tam spodaj je ležala vas, tiha, uborna, dremajoča v nelepah sanjah. Tam spodaj so bili ljudjé, sovražniki; tam spodaj je bilo življenje, je bila tujina. Kakor siva megla visijo nad vasjó neprijazni pogledi, neprijazne besede. Nanj gledajo temne, hudobne oči, ne dosežejo ga več; pestí se vzdigajo proti njemu, ne vidi jih več; ostro kamenje letí in pada pod klanec. Tam globoko spodaj je vse, kar je bilo nekoč; vse grdo trpljenje je tam, vsa srčna bridkost; in vse solze so tam in vse grenke noči . . .

Jure je vztrepetal, ko se je oziral na vas, in se je hitro okrenil. In ko se je okrenil, je takoj pozabil na vas, na tujino in na vso bridkost. Urno preko lazov, urno preko polja, ob potoku, po mehkih stezah, proti gozdu, prijaznemu gospodarju. Zdaj ni postajal, ni se veliko oziral. „Čakaj ti name, rosna loka, čakaj ti name, potok, čakaj name, črni rak . . . kadar bom težko nosil, kadar bom počival! Zdaj se mi mudi domov . . .“

Že od daleč mu je pošiljal gozd naproti hladno senco, ljubezniv pozdrav. In komaj je došel Jure do sence, komaj za klastro je stopil vanjo, je že legel in je sklenil roke pod glavo. Tako se ovije otrok materinih kolen in ne čaka šele, da bi ga vzdignila v naročje.

Z velikimi očmi je gledal v nebó — in glej, nebo se je odprlo. Zmerom višje je koprnelo, zmerom širše se je razprostiralo in nenadoma je bilo, kakor da mu ni ne začetka in ne konca. Jure je strmel, ampak ni se mu zdelo, da je ugledal čudo; tako je koprnelo njegovo srce, tako je bilo zapisano in obljubljeno. In Jure je bil vesel, da se je izpolnilo vse, kakor je prorokovalo upanje njegovega srca.

Dolgo je ležal; in ko je vstal, je odsevala neizmernost nebes v njegovih svetlorosnih očeh. Nato se je napotil in je šel zmerom globlje v gozd; tiho in temno je bilo tam; le redkokdaj se je razmeknilo listje visoko v vejevju in zlata kaplja je kanila na temni mah. Tam ni bilo kolovoza, nikjer ni bilo stezé, ki bi ukazovala plahemu človeku: „Tja pojdi, tam je tvoj dom!“ Kakor ob božji roki je hodil človek, brez koprnenja in brez strahú, nem v čez-naturalni radosti.

Zganilo se je v suhem listju na tleh, švignilo je po deblu navzgor, zašumelo je v vejevju. Pobegnila je plaha veverica, stala je osupla na visoki veji.

„Nikar se ne boj!“ se je nasmehnil Jure. In je občutil v svojem srcu: „Kaj ne vidiš, da je to moj dom kakor tvoj?“

VOTIVNA SLIKA SLATKONJEVA Z NJEGOVO PODOBO

V globeli je šumel potok, belo kamenje se je svetilo iz dna. Jure se je napotil po mahoviti rebri nizdol, ker je bil žejen; toda postal je nenadoma ves osupel. V potoku je zašumelo, zaškropilo je srebrno; kopala se je mlada srna, v gibkih skokih se je prikazala iz sence. Jure je obstrmel in je ves vztrepetal od sladkosti. Tudi srna ga je ugledala, planila je iz potoka, pobegnila ni.

„Kaj se ne bojiš? Kaj ne vidiš, da sva obadva doma?“

Gledala je nanj z velikimi svetlimi očmi in nič je ni bilo strah.

Tako je bil gozd prijazen z njim; dom ga je sprejel s tistim pristrčnim pozdravom, s katerim je bil Jure prišel . . .

Ko se je zibal na visoki veji in je gledal, kako se je listje narahlo premikalo ter se igralo s senco in lučjo, je ugledal nenadoma suho vejo pod seboj in obšla ga je nelepa misel.

„Glej, ničesar še nisem nabral, solnce pa je že visoko!“

Splezal je z drevesa in je nabiral, dokler ni bil kup visok in težak.

Pa glej, komaj je od daleč pomislil na tisto črno izbo, na tisto neprijazno vas, ki ni bila njegov dom, je seglo v njegovo srce kakor tema in mraz. In tudi gozd ga ni več gledal s tistimi prijaznimi očmi, tudi vevice ni bilo več, ne srne. Jure pa ni maral, da bi se z zlovoljnim srcem in s solznimi očmi napotil zdoma.

„Saj bo dan kratek in tudi noč bo kratka; zatisnil bom oči in ne bom nič videl in nič slišal; jutri pa bo zarja še lepša!“

Tako se je tolažil Jure in je povezal butaro. Dolgo je iskal poti in ko je stopil iz gozda, se je zelo začudil. Solnce je stalo visoko in je sijalo žarko, kakor da se je dan že nagibal. Vse tam, lazi, pašniki, polja, vse je gorelo v zlati luči, tisti žarki in mogočni, ki se izliva pred večerom. In tako se mu je zazdelo, kakor da je poslušal rajsko tico ter zamudil dan in leto. Za črno senco, tam je bil njegov dom; a v luči je gorela in šumela tujina. Ni mislil nanjo, pa je izginila kakor za zmirom; in ko jo je nenadoma ugledal pred seboj, je bil ves prestrašen.

Prestrašen je bil; žarka luč mu je sklonila glavo; butara, prej kakor mehko perče v roki, je bila težka in mukoma je sopel pod njo.

„Saj bo jutri zarja še lepša . . . do večera bom ostal jutri, do tihega; na mahu bom ležal, pa bom gledal v nebesa!“

In se je nasmehnil in je stopil tako lahko, kakor da ni bilo butare več in ne črne izbe in ne hudih ljudi.

Ob potoku je počival. Butaro je zvrnil v travo, pa je stopil v vodo varno in oprezno in je privzdignil kamen.

„Kaj si še tukaj? Še zmirom, ti črnc?“ se je zasmel.

Rak pa je široko odprl škarje in je čakal.

„Saj ti nič nečem!“ je rekel Jure. „Kaj groziš!“

Jure ni zgrabil, rak pa je zaprl škarje, pobegnil je in se je skrtil.

Dalje je romal z butaro, še trikrat je počival. Zakaj časih se mu je nenadoma čudno zazibalo pred očmi, kakor da bi strmел v prevročo luč, in kolena so se mu zašibila. Tedaj je urno zvrnil butaro raz pleča, ker je vzrasla kakor gora. Trikrat je počival, solnce pa je hitelo, prihitelo je že skoro do gozda. Jureta pa je bilo strah, ko je sopel pod bremenom zmerom nižje v vas. Srce je bilo zmerom bolj malodušno, v život pa mu je bilo mraz, dasi je bil vzduh topel in soparen. Daleč je bila tolažba, upanju že nedosegljiva; v večerno zarjo se je potapljal gozd, kakor senca je še pozdravljala, zatoni je za strmim klancem.

„Saj bo jutri še lepša zarja!“

Pa komaj je rekel, mu je bilo na jok in zvrnil je butaro kraj ceste, pred vasjó, ki je gledala temna nanj.

Jure se je spomnil na veverico, na srno in na raka, spomnil se je tudi na črno izbo in je zajokal od bridkosti.

V.

Ko je počival pred vasjó in so mu tekale solze po licih, se je Jure nenadoma domislil.

„Lačen sem!“

Ozrl se je in se je razveselil.

„Glej, tam je vrt, tam so že zrela jabolka!“

Lepa rumena jabolka so visela tam in so ga pozdravljala.

Pobral je kamen, meril je dobro in je zalučil. Zamolklo je padlo v travo in Jure je skočil čez nizki plot.

Pa je prihitela kmetica.

„Jezus Kristus! Še griže so, pa že klati!“

In je prihitel kmet za njo.

„Tisti je!“

Jure je stal in groza mu je stisnila srce. Lepo rumeno jabolko je ležalo v travi pred njim.

Nič ni rekel, nič vzkliknil; vzdignil je roké in in že se je zgrudil na kolena.

„Tat!“

„Udari!“

„Še ne bevske! Udari!“

Ob plotu so se prikazali paglavci; na vrt je skočil eden, skočilo jih je devet.

„Klatil je!“

„Kradel je!“

„Petelin! Petelin! Petelin!“

Juretu pa je bilo, sam Bog vedi kako; mahoma ni čutil več ne udarca, ne bolečine, tudi nobenega glasú ni slišal več; in se je spomnil v tihi radosti na veverico, na srno in na raka; in ko se je vzdramil ter se je ozrl, je bil sam. Na vrtu je ležal, na mehki travi in sladko mu je bilo kakor nikoli; tako bi ležal do konca. Ko se je vzdignil, pa je bil ves truden in opotekel se je. Spomnil se je tudi na butaro. „Kjé sem jo pustil? Snoči sem jo postavil ob plot . . . pa je nisem prinesel, še zmirrom pač stoji tam, jaz pa sem spal!“

Ni več skočil, plezal je mukoma čez plot; in drevje se je zibalo in cesta je bila kakor voda — tiho so hiteli valovi.

Tam je bila butara, razvezana in razmetana. Jure je zbral veje in jih je povezal; toda glej, butara je bila pač manjša, ampak tako težka, da je ni mogel zadeti. Prijel je za konec vrví in je vlekel.

„Kakor razbojnik gre skozi vas!“ je rekel kmet, ki je stal na pragu.

„Prav se mu je zgodilo, več ne bo kradel!“ je rekla kmetica.

Pa je prišel mimo občinski pisar in je namršil dolge obrvi.

„Odkod pa ti, negodnik? In kakšen si?“

Jure se je obrisal z dlanjó preko čela in ko je pogledal, je bila vsa roka rdeča.

„Glej, kri!“ je pomislil Jure.

„Kdo te je tepel?“ je vprašal pisar.

„Vsi!“ je odgovoril Jure.

„Čemu?“

„Ker sem jabolka klatil!“

„Drugokrat pa nikar ne klati!“

In pisar je šel dalje.

Ko je privlekel butaro do hiše, je popil Jure poln korec vodé, nato pa je legel na plahto in je takoj zaspal. Ni slišal več zlovoljnih besed, ni čutil več roké, ki mu je otirala z mokro cunjo čelo in obraz. Sopol je hitro in glasno, misli njegove pa so umrle in so se vzdramile šele, ko je pogledala zarja skozi okno.

Vzdramile so se bolj bistre, bolj pogumne in dalje koprneče nego kdaj poprej.

Pogledal je proti oknu.

„Zarja vstaja, že mežika iz goste megle, že pozdravlja!“

Vstal je tiho in oprezno, hodil je po prstih; postal je časih in poslušal, če ni prekinilo grgrajoče sopenje; odrezal si je velik kos kruha, vrví in svitka pa ni vzel; nato je odpiral duri tako tiho in počasi, da ga je posvaril šele rumen žarek, ki se je zasvetil na steni.

„Ne odlašaj, Jure, ne múdi se predolgo; pozna je že ura, meglà je že visoko!“

Odprl je in je zaprl in je stopil na prag.

Hitro je šel skozi vas, strahoma se je ozrl; če je ugledal človeka, se mu je stisnilo srce in ustnice so mu vztrepetale. Ampak samo odtod neprijazen pogled, samo odondod zlovoljna beseda — in vas je bila daleč zadaj, globoko spodaj, v megleni dolini. Zarja pa je sijala z vso svojo zlato glorio na Jureta in na njegov dom.

Urno je šel, poti ni čutil, klanca ni videl . . . in zdelo se mu je, da razprostira dom svoje močne temne roke v ljubezniv pozdrav. In v prečudni, iz samih nebes poslani radosti je videl očeta, velikega svojega, vsegamogočnega, ki se mu je smehljal; in je čutil roko materino, ki ga je božala po licu: „Kaj so ti storili, ubožec moj?“ . . . in je videl veverico na veji in srno v potoku in črnega raka, ki je odpiral škarje . . . Tako je šel Jure domov k očetu.

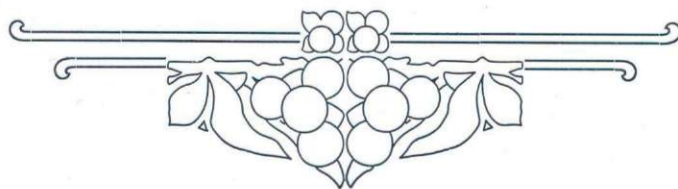
* * *

Narastla je nekoč šumeča Bela in je vrgla na prod drobno telesce, nikomur poznano. Morda je bil Jure.

Prišel je nekoč v vas potepuh, nikomur poznan; prenočil je pod kozolcem, pred jutrom pa je zažgal županu hišo in hlev in je izginil. Morda je bil Jure.

Nekoč se je pripeljal skozi vas tako lep voz, kakor ga ljudjé še niso videli. Peljal se je mimo ubožne hiše in gospod, ki je sedel v njem, se je razjokal. Morda je bil Jure.

Ampak nad gozdom, nad šumečim, sveti bela zvezda; vsako noč sveti, ne gane se nikamor, ne pogleda nikamor drugam. Tam je pač Jure in gleda smehljaje na svoj prostrani dom . . .

Dr. Jožef Ulaga

Dr. Lavoslav Gregorec

Dr. Matija Prelog

PRVI UREDNIKI „SLOVENSKEGA GOSPODARJA“

Dr. Matija Prelog.

Življenjepisna in kulturnozgodovinska črtica. — Spisal dr. Karol Verstovšek.

„Stare lipe so ostale na svojih mestih kot živi spomeniki prejšnjih svobodnih časov, so vsako spomlad nanovo ozelenele, slovenskih mož pa ni bilo, da bi v njih sencih se shajali in sklepali za blagor Slovencev.“

Dr. J. Vošnjak: „Slovenski tabor“.

Premišljujoč o narodnem gibanju Spodnjega Štajerja smo opazili, da je še mnogo črtic iz življenja naših prvoboriteljev nejasnih in nepopolnih. Delovanje in življenje teh mož se mora ohraniti poznejšim rodovom v spomin in v spodbudo. Če bode častil in spoznaval slovenski narod svoje može, bode spoznaval tudi sebe in cenil delovanje svojih rodoljubov. Za vsak narod je medsebojno spoštovanje voditeljev, nesebično in odkrito opazovanje med seboj prvi pogoj njegovega razvoja, dočim zavist in škodželjnost zatereta narodu vsak blagi čut.

Treba je, da odkrito pripoznavamo pred svetom vrline naših mož, ki zastopajo svoj narod v javnem življenju; v njihovem delovanju in čutenju se zrcali značaj ljudstva, iz katerega so vzrastli; s spominom

nanje se ohrani tudi narodni značaj; črtice teh mož so zgodovinsko-prosvetnega pomena.

Gotovo se ne more prikrivati, da često stojijo voditelji nad splošnim obzorjem svojega ljudstva; a to dejstvo nikakor ne kvari medsebojne zveze med temi rodoljubi in ljudstvom samim; kajti pravi blagi možje streme le po tem, da pribore ljudstvu večje omike in ga seznanijo na vse strani s časovnimi razmerami, da mu vtisnejo svoje znanje in svoje višje nazore.

Če sestavimo življenjepisne črtice vseh teh rodoljubov raznih dob, nam podajo brez dvoma lep del zgodovine našega naroda samega. Burno življenje teh mož ne zanima samo, temveč spodbuja k pognemanju, nas navdaja z občudovanjem in nam vzbuja spoštovanje; pojasnjuje pa nam tudi razne dobe. Življenje posameznih mož je včasih naravnost romantiško, skoraj neverjetno, če bi o njem ne pričali mednamci ali resno lastno pismeno sporočilo.

* * *

Kar se je pisalo svoj čas o dr. Prelogu, nam je še v živem spominu; te črtice niso popolne, zlasti je treba še seznaniti javnost z možem, kakršen je bil Prelog, ker smo naleteli večkrat celo na omikane Slovence (poudarjati moramo iz Spodnjega Štajerja), ki še niso nikdar slišali tega imena. Nekaj črtic o njem nahajamo v listih „Slovenskega Gospodarja“ in „Novic“ iz l. 1872. ob njegovi smrti; nekoliko obširnejši življenjepis je spisal Jurčič v „Slovenskem Narodu“ istega leta; „Slovenska Matica“ ga je ponatisnila v „Letopisu;“ v „Zori“ piše o njem 1872. Davorin Terstenjak, ki ga je poznal že iz Ljutomera iz leta 1845.; dalje se omenja nakratko njegovo delovanje v Marnovem „Jezičniku“ XXV. l., Glaserjevi „Zgodovini slov. slovstva“ in v Macunovi knjižici o književnosti itd.

Te življenjepise hočemo izpopolniti prvič zato, ker se nam je posrečilo najti in dobiti po 35 letih, odkar je umrl rajni, njegov dnevnik, v katerem opisuje sam svoje življenje. Ti njegovi podatki segajo skoro sto let v preteklost in v dobo probuje in preporoda našega naroda, torej v čas, ki je tudi za slovenski narod največjega pomena; drugič smo se lotili tega dela, ker ni dovolj označeno njegovo delovanje v dosedanjih življenjepisih, ki priznavajo njegovo domorodno požrtvovalnost v splošnih izrazih, ne navajajo pa dejstev, ki naj bi izpričevala to priznavanje in hvalo.

Za drugi del njegovega življenja, za čas njegove žetve nas pust, žalibog, dnevnik na cedilu; blagi neumorni mož je opisal le prvo dejanje svojega življenja, drugo dejanje si moramo sestaviti sami po napisanih in največ sporočilnih virih. Marsikaj zanimivega bi izvedeli o dobi 1843 do 1872, če bi bil nadaljeval s tako vnemo in odkritostjo svoj življenjepis, kakor je to storil do te dobe. Za nas je važen njegov dnevnik, ker spoznavamo mišljenje in čutenje svojega rodoljuba tudi iz te vsebine; saj vendar izkušajo določiti zgodovinarji celo značaj narodov po podatkih bajeslovne dobe; tem lažje pač sega in mora segati življenjepisec v otroško dobo svojega junaka, katerega često označujejo igre, njegova opravila in kažejo na njegove vrline. Še večje vrednosti bi bil dnevnik za nas, če bi poleg teh potez še izvedeli o gospodarskih, družabnih in političnih razmerah druge dobe.

Svoj dnevnik je pisal dr. Prelog v nemškem jeziku; rokopisa je 212 strani; opisaval je jako obširno sodobne razmere; spomini segajo v začetek prejšnjega stoletja. Priloženih je osem listov, na katerih si je zaznamoval važnejše dogodke od l. 1843. naprej do l. 1859. Po teh listih posnamemo, kako je spisaval vse svoje življenje važnejše črtice, ki jih je nato zapisal obširno v dnevnik; ti listki pričajo tudi, da

je vedno nameraval nadaljevati še v poznejši dobi svoje črtice; najbrže ga je zadrževala huda borba v zdravniškem delovanju in pozneje javno delo in urejevanje „Slovenskega Gospodarja“. Dasi so ti listki neznatni, so nam ohranili vendar marsikatero zanimivo dogodbo iz njegovega življenja.

Na tretji strani dnevnika čitamo: „Zdravnik! Zvest služabnik narave, se žrtvuje s svojim poslom trpečemu človeštvu in ima navadno le nehvaležnost za plačilo. Dr. Prelog.“

„POZAVČINA“ NA MURSKEM POLJU
(Od Sv. Jurija na Ščavnici)

Na četrti strani si je napisal geslo v latinskem jeziku: „Multa ferenda, multa vincenda, et quam plurima speranda tibi erunt. Dr. Prelog, med pract.“ (Mnogo bodeš moral prenašati, mnogo premagovati in kar največ pa upati).

Nato prične s spomini, katere piše za uvod. Črtice od 5. do 8. strani so napisane s takim žolčem, da moramo občudovati moža v poznejši dobi, ki je neumorno in z veseljem delal za svoje ljudstvo. Letnica 1848, ko je pisal te splošne opombe, nam pojasni vse; v teh uvodnih stavkih je izražen do-cela njegov notranji boj, njegov stud do nehvaležnih rojakov, ki so ga — nevedno ljudstvo — nahujskani od zapeljivcev, preganjali in črtili, njega, ki je bil visoko nad njimi s svojo izobrazbo. Mož je spoznal pozneje, da ne sme zameriti zapeljavnemu ljudstvu, ki se ni zavedalo svojega, čina in

je tem marljiveje sukal pero in povzdigoval svoj glas, da bi poučeval to ljudstvo in mu blažil čute.

V tem uvodu nas tudi pouči, zakaj je opisal svoje življenje. To se začne na str. 9. pod napisom „Moje življenje“. Nekateri ne tako neznatni dogodki njegovega precej razvitega zdravniškega poslovanja in tudi zasebnega življenja so ga napotili k temu, da je začel svoje zapiske. Nikakor si ne domišljuje mož, da bi zajemal iz njih kdorsibodi kakih koristi, pač pa hoče podati kot zdravnik in oče več otrok nekaj pregled vseh najvažnejših dogodkov svoje dobe in zapustiti svoji rodbini spomine veselja in boli svojega težavnega poklica. Njegovim otrokom torej je namenjen dnevnik v prvi vrsti.

**) ki jih je popolnoma nemško vzgajal; njegov*

Mladostna leta.

Najgloblji vtis store na človeka v zreli dobi brez dvoma spomini preteklih mladostnih let. Ne smemo se torej čuditi, da je govoril tudi Prelog tako obširno o svojih mladostnih letih in o dogodkih te dobe.

Dr. Prelog se je porodil 27. septembra 1813 v mali slovenski vasici Hrastju. Njegov rojstni kraj je v čudovito lepi ravnini, ki je jako rodovitna in skrbno obdelana; mimo majhne hišice, za katero so gospodarska poslopja, pelje okrajna cesta iz Radgone v Ljutomer, Veržej in odtod na ogrsko Mursko polje, skoro vedno vzporedno ob Muri, ki je meja med Štajersko in Ogrsko.

Stopivši čez prag, ugledamo preprosto, ne preveč skrbno hišno gospodarstvo, v katerem pa vendar ni bilo videti bede; s pridnostjo in delavnostjo materino in spretnostjo očetovo se je dalo še precej živeti. Oče je bil sodar, ali z obrtom se ni preveč ukvarjal; pač je izdeloval vse posode za domačo rabo; oskrboval je tudi doma vsa mizarska in tesarska dela. Slovel je daleč po okolici kot strokovnjak za stavbe mlinskih ladij in čolnov, kakor so ob Muri običajni; sam je imel dva taka mlina na „kumpih“.¹⁾

Očetov pristni kmetski značaj opisuje sin tako-le: Njegov humor je bil duhovit in dobrohoten, dovtip, razveseljujoč in prijeten, ne zbadljiv; zabaval je lahko veliko družbo ves dan; zato so ga radi vabili na gostije in veselice. Ponašal se je rad, da je bil v celi srenji največkrat zovčín (zavčín) ali pozavčín, ki je vabil sosede na gostovanje; ta posel mu je

¹⁾ Zanimivo ga je bilo gledati, kako je hitro sestavljal te mlince: Najprvo pritrdi močno nabrežni kump (ladjo ob bregu) v zemljo; tega in navodni kump spoji v zgornjem in spodnjem delu s stesanim drevesom, ki se imenuje greda; na kumpih so primerne priprave, v katerih se suče gredelj; v tega so namreč nasajene lopate, tako da nastane med kumpi kolo; to goni mlin, ki je postavljen na nabrežnem kumpu. Ta popis nam je podal kmet ob Muri; navedli smo ga, da izpričamo ž njim, da so še ohranjene te besede med ljudstvom.

neki često nesel mnogo cvenka, ker je moral biti pri gostovanju zavčín tudi strežnik. Ta posel sam nam že znači moža; kajti dostojanstveniki te vrste so morali znati mnogo pripovedovati, mnogo si izmišljati, sploh biti veseljaki. Kot tak se je oče navadil precej vmanjuhe pasti ali kakor še pravijo sedaj, vmanjuhati. Ne smemo se torej čuditi, da sta bili njegovi največji zabavi bučelarstvo in ribarstvo; 50 let star je potratil s tem največ časa.

Sosedje so ga jako čislali in ga često prosili nasveta; dasi je bil precej nagle jeze, vendar je bil vedno pravičen in se je tudi hitro spravil z ljudmi. Kadil je strastno, zapušil je, kakor so govorili po vasi, več tobaka kot dve srenji; (omeniti moramo, da ljudje na kmetih ta čas še niso kadili toliko, smodk pa še skoro poznali niso.) Zadovoljen pa je bil oče Prelogov z najslabšim, močnim ogrskim tobakom, katerega je uvažal sam največ skrivaj iz Ogrske; imel je le dobre četrt ure hoda do meje, kjer so stale posamezne golibe.

Kakor smo poizvedeli, so bile to prvotno priproste utice ob meji: streha na štirih tramovih, ki so bili od te ali druge strani prepreženi s spletenim šibovjem; le redko so bile stene ometane z blatom. Iz takih golib so pozneje nastala bivališča; začeli so zapirati vse strani in ometavati vse stene z blatom, tako da so te golibe bile podobne našim kočam. Najznačilnejše je, da so jih stavili tako ob meji, da je bila hiša popolnoma na ogrski zemlji, dočim si prestopivši prag že stal na Štajerskem. Stavili so te golibe pač namenoma, da so laže nosili blago čez mejo sem in tja.

V teh golibah so dobivali Štajerci poceni vino, bržolo in tobak; ob nedeljah in praznikih je bila v njih godba in ples; ker je imel stari Prelog v bližini čebelnjake in mlina, je večkrat zašel v te bajtice.

Doma je bil oče od Sv. Križa, kjer je bilo še več Prelogov, ki so vsi med seboj v daljnem sorodstvu. Iz teh krajev so bili tudi Adolf Prelog, trgovec in borzni svetnik na Dunaju, Viljem Prelog, c. nadzdravnik v Franjevi bolnišnici v Carigradu, ki se je odlikoval v turški službi; zlasti je pa znan Jurij Prelog, ki se je odlikoval kot prostovoljec poročnik štajerskega 2. prostovoljnega bataljona v vojski z Lahi l. 1848. in 1849. zlasti pri Malgheri; v priznanje svojih zaslug je dobil železno krono 3. reda in bil povzdignjen v viteški stan; umrl je v Bologni (Boloniji) l. 1853. Vsi ti so se pisali različno, n. pr. Prelogg, Praelogg, Prelllog itd.; vendar je le Prelog pravilno, kakor trdi zdravnik v svojem dnevniku, češ, da je beseda slovanska, ki pomeni polje, katero je bilo že obdelano in se je opustilo radi slabe žetve za vedno ali samo začasno nekaj let.

Vojak Prelogov oče ni bil; odkupili sta ga dve srenji vojaščine, ker so ga rabili povsod kot izbornega sodarja in stavbnika mlinov; v svoji stroki je bil nekak umetnik. Poznal je nekoliko tudi slovenskega tiska, toda pisati ni znal; govoril je slabo nemški in nekaj madjarskega; posebno če se ga je nasrkal v golibah, je mrcvaril madjarščino; toda mati ga je skoro ravno tako pisano gledala doma, kakor mati Mohorjeva v Erjavčevem spisu „Huzarji na Polici“, starega Mohorja, ko je prišel pozno v noč domov z Janošem in Miškom.

Priženil se je v Hrastje k neki vdovi, ki mu je pa kmalu umrla. Leta 1809. in 1810. si je pridobil majhno premoženje; ažija na zlato in srebro se je povišala čez 100; prodal je torej židom, ki so kupovali zlato in srebro, vse tolarje in zlate za papirnat denar; toda bil je tako spreten, da je takoj nakupil za celo vsoto posestev in ni izgubil ničesar, ko je padla cena bankovcev.

Kot vdovec se je oženil drugič l. 1812. z Uršo Misijevo, iz rodbine, iz katere je bil kardinal Missia, — materjo Prelogovo —, ki je bila, kakor sodi o njej sin, grda, pa zelo skrbna in varčna gospodinja.

Prvorojenec iz tega zakona je bil naš Matija. Na posamične dogodke v svojem življenju se spominja še do četrtega leta. V tej dobi je taval semtertja kakor izgubljen sin v največji revščini, oblečen v preprosto umazano srajčko in spodnje platnene hlačke; tako oblečen je letal ves dan po občinskih pašnikih za svinjami, ne da bi se zmenil za snažnost; bil je med vrstniki najnesnažnejši: zato so se ga skoro izogibali, ga črtili in zbadali. Nihče izmed domačih ni pazil nanj, niti ga ni čedil; to nesnago očita večkrat svoji materi, sodi tuptatam celo slabo o njej.

Živel je tisti čas tako tjavendan, vendar mu ni manjkalo razvedrila in bodrila. Že kot mali paglavec je čutil v sebi moč, da razume iznajti marsikaj iz lastnega; delal je ves dan na pašniku iz ilovice hiše, pohištvo in živali; sedel ali ležal je vedno v blatu in bil često tako zateleban v svoje delo, da je pozabil na jed in še bolj na svinje, katere je pasel.

Ko je dopolnil šesto leto, je postal prejšnji svinjar naenkrat kravar, po tamošnjih šegah je dobil nastopivši to častno službo mali nožek sklepač in torbo, t. j. iz platna sešito vrečo, ki mu je visela čez rame. To ti je bilo veselje za Matijčka! Ves mili dan je rezljal les in skorje, izdeloval mlīne na veter, vozičke, ladje in čolne, s katerimi je nabasal vsak večer svojo torbico.

Ljudska šola.

Za njega vzgojo se ni menil nihče; saj vemo, kako slabo so bile urejene šole; še šol po velikih vaseh često sploh ni bilo, če ni bilo obenem v

njih župnijske cerkve, povsod na deželi so namreč ustanavljali šole največ župniki, ki so poučevali otroke v kakem hramu blizu župnišča. V Hrastju ni župnije, zato tudi ni bilo nikdar tam šole in je še sedaj ni.

Tako so tudi kakor po navadi naučili pozimi doma dečka moliti očenaš, češčenomarijo in vero, drugega pa ničesar.

Z osmim letom, t. j. l. 1821., se je šele pričelo šolanje. Poslušajmo dr. Preloga samega, da se seznanimo s tačasnimi šolskimi razmerami. Od svoje rodne hiše do šole pri Kapeli je imel uro hoda; zato ga da oče k sorodniku Štraklju pri Sv. Križu, da bi se tam laže šolal. Naučil se ni skoro ničesar; tu je bil le tri mesece; ko je prišel oče o mlatvi ponj in ga vzel na dom na domlatke, ga niso mogli spraviti zopet k stricu. Šola mu je bila deseta skrb, ostal je doma in hodil pozimi v šolo pri Kapeli; poleti pa je bil kravar in mnogo srečnejši na prostem polju kot pozimi v topli šolski sobi, do katere mu je naravnost mrzelo. „Pozimi nemaren učenec, poleti zanikaren pastir“, to je bil njegov značaj skoro dve leti. Pozimi se je pač priučil nekoliko čitanja in pisanja, toda vse je pozabil zopet v poletnih mesecih, ko ni videl ves čas niti črke. To življenje se je vleklo do l. 1823.

Na jesen ga oče pelje v Radgono; tu naj bi se naučil nemškega jezika. „Z velikim veseljem sem šel v mesto, toda kmalu sem moral spoznati, da se ni odprlo nebo polno radosti, temuč bede in lakote.“ Že v tej dobi je moral stradati mali dijak, in to le, da bi se priučil blažene nemščine. Stanoval je pri nekem Buchmanu, stražniku tamošnje meje proti Ogrski, ki je imel dva prav razuzdana otroka. Hrane je dobil le pičlo, suhih lesnjač in tuptatam nekoliko sočivja. Nemščine se je naučil le malo; razumel je nekoliko, če ga je kdo kaj vprašal; imel je več slovenskih tovarišev, ki so bili ravno zavoljo tega v obljubljenem mestu kakor Prelog, da bi se naučili nemščine, toda bili so vedno skupaj in govorili pridno samo slovenski.

O pouku v šoli in njegovih uspehih pravi dr. Prelog kot deželni poslanec l. 1868. v deželnem zboru, ko se je razpravljalo o poučnem jeziku na mariborski vinorejski šoli: „Ko sem jaz hodil v ljudsko šolo, se je učilo vse v nemškem jeziku, učitelj je bil trd Nemeč, učil nas sicer je, mi fantje pa nismo razumeli njega in on ne nas. Učili smo se brati, pisati, računati in celo nemški katekizem na pamet, razumeli pa nismo besedice. Tri leta sem izgubil v tej šoli, naučil sem se sicer nekoliko brati, pisati in računati, nemščine pa vendar celo nič; šele tedaj sem začel počasi govoriti, ko sem prišel v čisto nemško mesto.“

Deset mesecev je v Radgoni kmalu preteklo; oče je plačal za stanovanje in hrano teh mesecev 17 goldinarjev; dečki so pobrali kar so imeli in šli na počitnice. Prelog je postal zopet pastor quadrupedum (pastir četveronožcev); to življenje mu je kaj prijalo! Najraje bi začel kar sam učiti živino nemščine, tako je bil navdušen za naravo svoje domačije. Toda oče je mislil bolj resno: sinko se mora naučiti nemščine, da bode kdaj laže gospodaril. Poslal ga je jeseni l. 1825. v Cmurek v 2. razred; mislil je in računal precej prebrisano, da se bode tukaj naučil Matijček docela nemški; okolica cmureška je bila že bolj obljudena s trdimi Nemci; deček se torej ne bode mogel toliko razgovarjati izvan šole v slovenskem jeziku. Te razmere nas pouče, da je bil tudi v mestu Radgoni v isti dobi občevalni jezik bolj slovenski kot nemški. Še celo v Cmureku najdemo v tej dobi ob cestah in mostovih slovenske napise, katerih sedaj ne trpe več na jugu ob hrvaški meji.

V Cmureku se je pajdašil s svojim rojakom, sosedovim Tonetom Klemenčičem; prvo delo njegovo so bile zopet le igrače, učenje postranska reč. Hudo je zbolel; začelo se mu je spuščati na životu, katerega so pokrivala grde kraste; postal je hrom na gornjem in spodnjem delu noge; prepeljali so ga domov, ne da bi se dalje menili zanj, zdravnika ni bilo blizu, le z domačimi rožami in zdravili so ga vračili; ker se ni mogel geniti že več mesecev, ga oče vendar pelje v Varaždinske toplice, da bi okreval na nogah; zboljšalo se mu je sicer kmalu, pa trpel je na tej bolezni še dvanajst let; noge so se mu neki tupatam še pozneje nekoliko zapletale; to so bili posledki njegove hude bolezni, kriva je bila pa največ brezskrbnost njegove okolice.

Notranje se je deček prerodil; dobil je po tej bolezni veselje za učenje; poprosil je mater, naj prigovarja očetu, da ga pošlje v latinske šole; oče je bil namreč že zdavna sklenil, da mora biti prvo-rojenec na domu, a Andreja, mlajšega sina, je določil za gospoda. Očeta so lahko pregovorili. Na jesen se misli takoj napotiti ž njim v Varaždin; v zadnjem trenutku pa ga prepriča vinotržec iz Gradca, da je za študije pripravnejši Gradec. Naložili so ga na voz z lesami in hajdi proti Gradcu; stanovanje je dobil blizu topničarske vojašnice pri delavki v jako ubožni koči. Oče se je pogodil z njo za celo leto za 14 goldinarjev; pripeljal pa je seboj posteljo, poln voz krompirja, fižola, moke i. dr.; vse to je izročil grdi, sebični ženski, pri kateri bi moral stanovati sin. Slutil je oče revščino, katera čaka v tujini Matija; sin ga je videl tudi prvič jokati, ko sta se poslavljala na Karlavskem polju; nad četrto ure sta stala drug poleg drugega in gledala nemo v tla; sin

ni mogel razumeti solz svojega očeta, ki je bil mož svoje volje; nikdar ga še ni videl tako krotkega; čez nekaj tednov pa je Matijček že čutil te bridke solze očetove.

Tri četrte ure daleč je moral hoditi po dvakrat na dan v šolo in iz šole; zlasti pozimi je zmrzoval slabo oblečeni učenec, ki je imel vrhtega vedno prazen želodec. Hrana je bila nadvse slaba, dasi je oče pridno pošiljal vsak mesec raznih pridelkov; jedli so doma, kadar je bil Prelog v šoli. Prijetna spomlad l. 1827. je oživila nekoliko tudi našega dečka; iskal si je na prostem živeža; kmalu je spoznal, da dobro dé njegovemu želodcu regrat. Vsak dan po šoli si ga je nabiral na travnikih okoli Karlave in ga zavžival sproti, seveda brez olja, kisa in soli. Lahko si pač mislimo, da deček ni nikdar mislil v tej bedi na uk; sprejeli so ga v 3. normalko, za latinske šole še ni bil zrel. Tu je imel dva tovariša rojaka, Karla Wisiaka, učiteljevega sina iz Št. Jurija ob Ščavnici, in Ivana Razlaga, doma v Logarovcih pri Sv. Križu. Oba sta bolje napredovala; pripravljaj ju je neki Lupša, ki je bil pozneje učitelj v Kamici. Za učitelja so imeli v šoli starega, dobrega moža Scheklerja.

Stradanja mu je postalo le preveč; seznanil se je med potom v šolo s Francem Krambergerjem, trgovskim sinom iz Št. Jurija ob Ščavnici, ki je hodil v 2. normalko. Ta je imel precej dobro stanovanje in vsega dovolj. Prelog ni dolgo premišljeval, popihal jo je lepega dne na njegovo stanovanje, kakor je že to storil svoji slabi gospodinji v Radgoni. Pisal je zaeno očetu, mu tožil svojo bedo, ga prosil odpuščanja radi svojega čina in mu nasvetoval, da naj proda to veliko množino poljskih pridelkov, katere pošilja vsak mesec v Gradec, v Radgoni in pošlje za njega denar. Očetu je bilo všeč sinovo možato postopanje; pošiljal je v Gradec 8 goldinarjev na mesec in bil nadvse srečen, ko mu je sin javil, da je bede konec.

Za hrano je bilo torej skrbi konec, toda za glavo ne; ne žive duše ni bilo, ki bi bodrila fanta k uku. Leto je hitro minilo, naš Matijček pa je pripotoval na dom s petko, dasi je bil v razredu najboljši računar. Kako zdaj z ukom? V Gradcu je izvedel, da tam ne more vstopiti v latinsko šolo, 1. ker je že 14 let star, kar je proti določbam v zakonu, 2. ker ni imel prvega reda. V počitnicah je bilo dovolj časa snovati načrte, ki so se tudi posrečili.

Srednja šola v Varaždinu.

Poda se na jesen l. 1827. v „refugium peccatorum“ — v Varaždin, da vstopi tu v srednje šole. Tukaj se gospodje res niso zmenili za njegovo petko v spričevalu in tudi postav, ki določajo starost, niso

GRAŠČINA POLHOGRAJSKA

najbrž poznali; samo raditega so nategovali nos, ker je imel iz veronauka le „mittelmäßig“.

Od te dobe je šele začel Prelog nekoliko misliti na uk; bil je kakor poprej brez vsakega nadzorstva. Pouk je bil, kakor toži v svoji resni dobi, pod vso kritiko. V vseh šestih letih se je pazilo le na to, da so dijaki spretno govorili latinski, o vsebini latinskih in grških proizvodov niso imeli pojma.

V prvem razredu je imel za profesorja duhovnika Kuzmiča, jako olikanega moža, ki je poznal vse evropske jezike; bil je pa premehek; dečki so se naučili pri njem le malo. Drugo leto je stanoval Prelog pri vdovi plemeniti Ožegovičevi; tačas je našel prvič buditelja, ki je zahajal v to rodbino, umirovljenega stotnika Köreskenyja; ta mu je dajal često lepih nauk in mu vzbujal veselje do medicinskih študij.

Leta 1831. je razsajala po Ogrskem in Hrvaškem huda kuga; mejo proti Štajerski so zaprli vojaki. Ko je hotel Prelog na počitnice, je moral napraviti velik ovinek do Murskega otoka pri Središču; kajti edino na tem mestu so začeli s pripravami za kontumacirane. Deset dijakov je prišlo v vas Nedelišče, kjer so morali čakati, dokler niso dovršili kontumacirane; nastanili so se 10 dni na kmetih po senjaki, nato so jih pustili v postavljene lesene barake; vseh skupaj je bilo nad 200: dijakov, plavičarjev, rokodelskih pomagačev in delavcev. Jako živahno življenje je bilo v leseni kolibi; spali so na slami, ki je bila na tleh; kuhali so si na odprtih ognjiščih. Živeža so imeli dovolj; posebno so dobro zalagali dijake; starši — tudi Prelogov oče — so jim donášali vsega obilo: moke, jajc, masla, kaše, krompirja i. dr. Toda kaj s stvarmi, ko niso imeli kuharice! Sila kola lomi; dijaki so si izbrali najbolj premetenega izmed svojih za kuharja, našega Preloga. Prvi dan je kuhal pač samo za poizkušnjo; kuhal je latinski sokač cmoke, pozabil pa je na poglobitne primesi, sol in jajca; tudi ni nič kaj mešal. Tovariši so se mu glasno rogali, ko jim je pripravil obed in jim ponudil neki močnat pop; potrpeli so ž njim. Prelog je šel v uk; od strani je pogledaval, kako so drugi kuhali svoje jedi; v nekaj dneh jim je pripravljaj slasten obed in dobro večerjo, kakor so mu vsi očitno priznavali. Osem dni pozneje so odvedli vse v drugo barako, ki je stala v lepem hrastovem gaju. V logu samem so smeli pohajati; zlasti dijaki so bili veseli te svobode; delali so si guganice in so se razveseljevali različno, čas jim je potekal hitro. Bližati se jim ni smel nobeden človek; če se je kdo le dotaknil katerega izmed kontumaciranih, je moral takoj mednje. Tu so morali bivati še 20 dni; začetkoma je bilo precej prijetno, a čim dalje, tembolj nadležno je postajalo, ker so jih nadlegovale jako hudo uši. Po določenem

roku so zapustili vsi zdravi in čvrsti to jetnišnico in se veseli podali vsak na svoj dom.

L. 1833. je dovršil Prelog varaždinsko gimnazijo s prav dobrim uspehom. O tem zavodu sodi l. 1848., ko piše svoj dnevnik, tako-le: „Domišljal sem si, da sem zajemal vso vedo z veliko žlico. Žal, sem se moral prepričati že v dveh mesecih, da se v teh letih nisem naučil ničesar drugega kot gladke latinške govorice, ki je bila pa precej pomešana s hrvaščino. Edino kar sem zares pridobil v Varaždinu, je bilo, da sem prostovoljno obiskoval marljivo vsako nedeljo in četrtek risarski pouk; risanja sem se precej naučil. „O gymnasium Varazdinense“ — vzklikne — „ti si mi ukralo mnogo lepih let mojega življenja; postal sem 20 let star, toda znal nisem ničesar.“

Tudi o svojih učiteljih ne sodi preveč ugodno; sodba o Kuzmiču je precej dobra; v 5. razredu je imel prof. Rošiča, posvetnjaka niti brez talenta, niti brez znanja; toda delal ni nič, pasel je lenobo in se ni menil za dijake; pač pa je bil ponosen, dober in pravičen mož. Najpikreje se izraža o učitelju drugega letnika, prof. Eliševiču; ta je bil tudi posvetnjak, jezljiv, nad vse domišljav, neumen in neveden lahkoživec.

Filozofija v Gradcu.

Meseca oktobra l. 1833. se snide Prelog z osmerico varaždinskih tovarišev v Gradcu, kjer vstopi v 7. razred v filozofijo. Kakšna razlika! Tu se je predavalo in učilo vse v nemškem jeziku. Začetkoma mu je trdo predlo skoro v vseh predmetih; s trdno voljo pa je izpopolnil svoje površno znanje toliko, da je dobil koncem leta le iz računstva „reparaturo“. Njegov najboljši prijatelj v Gradcu je bil Adamič, ki je vstopil drugega leta v bogoslovje, Prelog pa v drugi letnik modroslovja. Po dovršenem letu poprosi tudi graški konzistorij za sprejem v bogoslovje, dasi ni imel prave volje se posvetiti duhovskemu stanu; vedno so mu še rojile po glavi misli o zdravilstvu.

Ko so slišali o tem sklepu starši, so bili jako veseli; zlasti mati je bila nadvse srečna. Tembolj se ga je oklenil v počitnicah njegov prijatelj bogoslovec Adamič, s katerim je potoval k stricu Adamiču, župniku na Remšniku blizu Mahrenberga. Tačas je Prelog prvič videl Maribor. — Sam poudarja, da ima zahvaliti le to potovanje, da je postal zdravnik. Ko sta vstopila v župnišče, je bil prvi pozdrav župnikov njegovemu tovarišu: „Ljubi Jože, zakaj si šel v bogoslovje, zdravilstva bi se bil lotil.“ Zdravnike so v tej dobi naravnost občudovali in jih čislali nadvse; župnik bi bil zelo vesel, če bi bil v njegovi rodbini kak doktor zdravilstva, katerih je bilo na

Štajerskem še bore malo. Od te ure je bil naš Prelog z dušo in s telesom medicinec in je bil vnet za svoj poklic, kakor zatrjuje sam, do zadnje svoje ure, dasi je doživel marsikaj bridkega.

Štiri tedne sta bila dijaka pri župniku, o katerem govori jako spoštljivo kot o možu, ki ima obširno duševno obzorje in odkrito srce; 7. septembra sta se povrnila na dom. Prošnja za sprejem v bogoslovje je bila že rešena in javili so iz Gradca, da so ga sprejeli brezplačno v semenišče, česar so se neizmerno veselili starši in sorodniki. On pa je bil potr, dà, skoro žalosten, ker ni čutil v sebi tega poklica, dasi je bil verno vzgojen in je tudi živel vse svoje življenje strogo po katoliških načelih, kakor bomo posneli iz njegovega poznejšega življenja. Že v tej dijaški dobi se kaže njegov jekleni značaj; sklenil je, da se posveti zdravilstvu, in tega sklepa se je držal. Povedal ni nikomur o svojih naklepih; pohajal je s tovarišem vse primicije v okolici; v svojem dnevniku tudi opisuje tako svečanost, ki se pa nikakor ne razlikuje od današnjih takih slovesnosti v Slov. Goricah in na Murškem polju.

Študije na Dunaju.

S to jesenjo se šele začenja njegova mučna borba za kruh. Ojači se 20. septembra l. 1835. in poseže v svojih notranjih stiskah po laži; sam se opravičuje, da je to storil, a trdi, da je bil vendarle srečen, ker je premagal notranji boj in se odločil za svoj poklic. Očeta je poprosil, da mu da popotnine na božjo pot v Marijino Celje; rad mu je dal oče šest goldinarjev. Obiskal je še svojega dragega prijatelja bogoslovca Adamiča, kateremu je dejal, da se poda v Gradec radi obleke, kajti vstopiti je bilo treba šele 3. oktobra. — Tako je nalagal tudi svojega prijatelja, katerega potem ni več videl.

S tem denarjem je nastopil pravo trnjevo pot; dovolj je že zavžil grenkosti in bridkosti, a najhujšo izkušnjo je moral šele prebiti, samo da uresniči svoje načrte, s katerimi si je zaznamoval svoje življenje. Sledimo mu na poti, da vidimo, kako so se hodili šolat tedaj naši mladeniči, dočim jih morajo sedaj starši skoro voditi še za roko na vseučilišče. Občudovati moramo to njihovo trdno voljo; kajti tako kakor Prelogu se je godilo še marsikateremu slovenskemu mladeniču. Take razmere so pa rodile in vzgojile značajne može, ki so neumorno delali pozneje za svojo domovino.

„Peš torej na Dunaj?“ bi vprašali mladega popotnika. „Da, da, zakaj ne? saj imam možgane v glavi, v žepu pa šest goldinarjev, dve srajci in en robec,“ se odreže kratko. Ne da se motiti dijak, veselo gre proti Radgoni; 21. septembra ga že sre-

čamo na ulici v Gradcu; drugega dne že sedi opoldne v Peggavu v neki gostilni ves otožen pri krožniku juhe, v katero drobi velik kos kruha; to je njegov obed, ki mu prav dobro tekne. Potniku se pridruži mlad župnik, ki ga povprašuje, odkod in kam. Ne more verjeti odkritim besedam mladeničevim. Prelog se mu legitimira z izpričevali. Župnik je kar strmel, da je tako odločnih značajev na svetu, ga hvalil, mu preskrbel masten obed in ga še obdaril z denarjem. Kako je to prijazno in blagodušno postopanje tega duhovnika vplivalo na potrtega Preloga, si pač lahko sami mislimo. Odkrito mu je povedal, zakaj potuje tako, da je moral naglagati starše itd.; bal se je očitanj duhovnikovih, a slišal je le bodreče besede. Ta slučajni sestanek s tem duhovnikom mu je vdahnil le še več poguma. Prelog je bil župniku vedno hvaležen za njegove besede.

Dobro se je okrepčal in hitro je šlo dalje; tretjega dne ga vidimo že v Dunajskem Novem mestu; od tod se je peljal z dostavnikom do glavnega mesta; 25. septembra je prenočil prvo noč v stolici Dunaju in sanjaril o visokem stolpu cerkve sv. Štefana, katerega je takoj ugledal že prvi večer dospevši na Dunaj, ker je bil pač nekoliko višji od zvonika pri Kapeli ali pri Sv. Križu.

Toda kaj zdaj? Za njega je pač najbolj veljala slovenska prislovica: „Kdor se poda na Dunaj, naj pusti trebuh zunaj.“ Začele so ga mučiti skrbi, ki so bile tem večje, ker se je čutil osamelega v velikem mestu. Toda Prelog ni obupal, on je bil vedno podjeten človek; hitro je našel pravo pot. Poiskal je najprvo svojega rojaka in tovariša Matija Kosija, s katerim sta se igrala v mladih letih. Ta mož je bil v službi grofa M. Donella; opustil je svoje slovensko ime in se pisal Johann Konstadt; zakaj je to storil, Prelog sam ne ve; tudi ga ni popraševal. Svojega rojaka imenuje dobro dušo, toda velikega lahkoživca. Uvedel je takoj prve dni mladega dijaka v velikomestno, razuzdano življenje, tako da je spoznal že v prvih tednih docela vse luže, po katerih tavajo in bredejo velikomestni ljudje; zato so se mu tem hitreje in tem bolj ostudile.

Po dobrem tednu zabave je bilo treba misliti na resno življenje. V skrbeh je bil vedno, kako bode živel. Na pomoč mu pride pač pozneje Kosi sam in plača za obed v bližnji gostilni dva goldinarja. Mnogo jedi pa je pozneje romalo iz grofovske kuhinje; pri domačih ga je predstavil za sestriča; storil je to jako premeteno in jo dobro pogodil; precej so se zanimali za sorodnika „Johanovega“.

Postal je tako Prelog l. 1835. medicinec na Dunaju brez cvenka v žepu. Srebrno uro, svoje edino premoženje, je prodal za 5 goldinarjev, da si je mogel

kupiti za 3 goldinarje vstopnico k vajam v seciranju; te vaje je pridno obiskoval in se poprijel marljivo dela, dasi mu je vedno krulil želodec. Zanimiv je njegov običajni obed: „Gamaschenknöpfe“, kakor imenuje male, črne, okrogle hlebce, nekoliko brinzovega sira in najcenejšega, smrdljivega žganja. Take hrane se je bil Prelog priučil v najnižjih slojih dunajskega mesta, kjer zija po vseh zakotnih ulicah iz oken zaduhlih podzemeljskih sob beda in siromaštvo.

Ni čuda, da je mladenič v tem mučnem položaju mislil vedno le na svoj ljubi dom; bil pa je trdne volje, je vztrajal in ni potožil nikomur izpočetka o svojih hudih urah. Vsakdanja vedno večja beda ga je potrla že tudi duševno; pokopalo se je v bedi že mnogo stanovitnosti; upognil se je in milo potožil, opravičujoč se šele po dveh mesecih, da je storil ta za njegovo življenje usodni korak; poprosil je nekaj podpore. Brat Andrej mu pošlje kmalu 20 goldinarjev; obenem mu naznani, da se oče ni nič kaj jezil, ker je šel študirat zdravilstvo; toda javlja mu, da ga ne more podpirati. Vse to je uvidel Prelog sam, kakor pritrjuje v dnevniku. S temi 20 goldinarji je plačal dolgove in je bil zopet na suhem. Njegov rojak Konstadt, pravilno Kosi, je spoznaval od dne do dne bolj njegovo bedo; vzel ga je k sebi na stanovanje. V mali sobici sta prebivala iz Hrastja dva mladeniča, višesolec in strežaj; navadni sluga brez vse omike je bil gospod, medicinec z zrelostnim izpitom pa berač, ki je pobiral hlastno drobtinice, ki mu jih je prinesla dobra duša iz grofovske kuhinje. Tega slugo hvali Prelog, češ, da je bil lahkoživec, a imel je blago srce in bil poštenega vedenja. Pri svoji gospodi je govoril le o svojem sestriču in ga seznanil z vsemi domačimi. Začeli so skrbeti za njega; zlasti stara kuharica ga je večkrat obiskala s polnimi rokami, postala mu je njegova druga mati; zelo jo je skrbelo, da bi ne zagazil dijak; svarila ga je posebno pred mlado hišno, s katero se je Prelog večkrat rad pošalil.

Med takimi ljudmi je živel medicinec izprva na Dunaju. Kmalu dobi tudi za poučevanje iz italijanščine 6 goldinarjev na mesec, tako da je še precej lahko prebil prvo leto. Kmečki deček se je navadil že tudi nekoliko bolj mestnega nastopa. V drugem letniku (l. 1836.) je pohajal že v gledišče v ložo grofa Donella, ki se je zlasti tačas zanimal za Preloga; žal, da je ta njegov dobrotnik zapustil še istega leta Dunaj; samo nekaj časa je še plačeval za njega stanovanje.

V počitnicah drugega leta se napoti Prelog proti domu, da obiše starše. Do Dunajskega Novega mesta se pelje z vozom, odtod gre peš do Aspanga, drugi dan do Hartberga, tretji do Gradca. Tukaj

stopi na plov in se pelje po Muri do Radgone. Čimbolj se bliža domu, tem hujše so se mu vzbujali notranji čuti; želje po domu in po svojcih so se vnemale vedno bolj goreče; ko koraka proti Hrastju, se mu omili domači kraj, da bi se najrajši zjokal. Starši in bratje so ga prijazno sprejeli kakor izgubljenega sinka in mu postregli najlepše; takoj prvi dan se je spravil z njimi; ne hude besede ni slišal od njih radi prestopa k temu novemu stanu. Mladi Prelog je bil zelo srečen; ostal je 14 dni doma in pohajal na lov. Ko se poslavlja od staršev, prosi kleče očeta blagoslova; stari oče mu vdahne poguma na pot in ga blagoslovi. Zares ga sinko ni videl več; umrl je meseca oktobra ali novembra l. 1837.

Potujoč proti Dunaju je šel peš do Gradca; odtod se je peljal do Dunaja tokrat z dostavnikom. Na Dunaju si je poiskal stanovanje v Melker-Bastei, kjer je stanoval že l. 1838. Tretji letnik je dovršil 1837—1838. V počitnicah ga je povabila rodbina Donellova, ki ga je še vedno podpirala, dasi je že odslovila njegovega rojaka Kosija. Tega leta (1838) se je prvič peljal po železnici Dunaj—Wagram do Gänserndorfa. V četrtem letu (1838—1839) je obiskoval na kliniki slavnega učenjaka Hildebranda, katerega občuduje in hvali. Na spomlad 1839 je izostala njegova podpora od grofa, ki se je preselil v Draždane. K sreči je imel dve lekciji in si zaslužil 9 goldinarjev; s temi dohodki je živel visokošolec četrtega leta; bil je skromen in zadovoljen z vsako malenkostjo. Odpovedal je drago stanovanje za 5 goldinarjev na mesec in si najel drugo za 2 goldinarja.

Iz te dobe pripoveduje Prelog, da je poučeval 13letno hčerko vdove po višjem uradniku Steinbergerju. Prelog trdi v svojem dnevniku, da je bila njegova edina prava in čista ljubezen do tega 13letnega nedolžnega bitja, obžaluje samo, da je to ljubezen umorila njena mati sama, 30-letna čvrsta vdova, ki ni mislila, kakor po navadi matere, na hčerko, ampak na sebe samo, se je zaljubila v Preloga in mu stavila zanjke.

Jeseni l. 1839. se poda zopet na počitnice domov s svojim dobrim prijateljem Halterjem iz Varaždina; s tem sta si bila tovariša že v varaždinskih šolah. Šla sta čez Marijino Celje do Gradca peš; odtod se pelje Halter s pošto v Varaždin, a Prelog jo maha dalje. Prvič je Prelog zdravil doma ljudi; mnogo bolnikov se je zbiralo okoli oglov Prelogove hiše v Hrastju; posrečilo se je mlademu zdravniku več težkih slučajev, njegova slava se je razširila po celi okolici. Imel je tudi precej zabave; eno uro od doma na Račkem vrhu sta stanovali čez poletje gospa Schitteg (Žitek) in njena hčerka Kati; ti dve sta si mnogo prizadevali, da bi očarali mladega Preloga; a on se jima ni dal vjeti, kakor se izraža sam; bil

je že utrjen in ni sedel na limanice. S pikro ironijo biča to vrsto žensk in se hvali, da so mu pri vsem tem le hitro potekle urice.

Misliti je moral zopet na svoje nauke; pešhoje se je menda že koj naveličal. Dogovorita se z bratom Jakcem, da ga pelje ta s starim belcem na Dunaj in si ogleda mesto, ki je bilo neki precej veliko, kakor so si to mislili vaščani sami. Značilno za tedanjo dobo je zares potovanje; sedaj, ko nas popelje v nekih uricah vlak v več dežel, se le težko vzdignemo in obiščemo kraje, češ, da je tako daleč; v dobi, v kateri živi dijak Prelog, pešpotovanje od Spodnjega Štajerja do Gradca ali Dunaja ni nič kaj posebnega; vožnja iz Hrastja do Dunaja s starim kljusetom ni ničesar napornega.

Šlo je pa tedaj čez Radgono, Sv. Gothard, Sobotico, Kisek, Šopronj in četrty dan je naš Jaka že občudoval skoro z odprtimi ustmi velikanske palače na Dunaju. Lahko si mislimo, da je Jaka stopal po mestu in si je ogledoval kakor kak drugi Krpan, samo da ni čutil v sebi njegove moči in samozavesti. Popihal jo je kmalu proti domu, najbrž ker se je bal, da bi mu še za belca zmanjkalo zrna.

Prelog se je začel marljivo učiti kot petoletnik (1839—1840); pri vdovi Steinbergerjevi je še vedno poučeval lepo Amalijo. Začetkom l. 1840. je razgrajal na Dunaju legar, ki mu je vzel najboljšega prijatelja in tovariša Halterja. Tovariši in učitelji so ga dostojno pokopali na pokopališču Weringer. Prelog je oskrbel nagrobni kamen in napis, katerega je sestavil hrvaški tovariš:

Ukinut daklje nazočnost istina
Uzmoči gorke zaludu ginut je,
Nit speši, nit zna ona čekat,
Evo je slikom kamenom vojme!

Žalostni pogled! čaš pozoriš tu nam
Nemilog! sarca bolest olakšati
Uteha sama — biti skopičan
Duhum tvojeme na veke — može.

Ah Halter mili! uzor prijaznosti
I domorodstva, okrug činenja tvog
Bo tali uzak?! prijateljah
Tvojih součnih tak rana tuga.

V počitnicah se je pripravljaj na stroge izpite; opustil je celo poučevanje; tako pa je zabredel zopet v zadrege; gospodinja, pri kateri je stanoval, mu je po dvajseticah posodila nad 5 goldinarjev. K sreči dobi od brata nekaj dedščine po očetu, da se je preživil dva meseca. Oktobra (l. 1840.) se je javil k strogim izpitom; gospa Steinbergerjeva mu je posodila na dolžno pismo denarja, da je plačal takso; 11. decembra je bil izpit, ki se je nekoliko bolj svečano vršil kot dandanes. Pedel (sluga) ga je najprvo sprejel v predsobi, ga oblekel v črni plašč in ga

peljal v veliko dvorano, v kateri so bili že zbrani sodniki in profesorji. Ti so ga neki radovedno izpraševali dve uri in mu pripoznali cenzuro: „Sat bene“. Prihodnjega leta 11. maja je prestal drugi strogi izpit; 12. junija je imel po tedanjih običajih disputacijo in 15. so mu posadili na glavo doktorski klobuk. O tem svečanem trenutku piše sam: „Kot doktor zdravilstva sem menil, da sem vse na svetu in mi ne more manjkati dobre, celo najboljše bodočnosti. O topost! ali bolje rečeno brezmejna neizkušnost! kako hitro bodeš moral uvideti, da si se sam varal najbolj.“

Dr. Prelog, zdravnik na Dunaju.

Mladi doktor je nameraval ostati na Dunaju izvršujoči zdravnik; saj je bil vsled svojih vestnih nauk prepričan o svojem znanju in tudi ni mogel niti dvomiti, da bi ne zahajali bolniki kar trumoma k njemu. Najel je stanovanje dveh sob za 6 goldinarjev na mesec v predmestju Mariahilf (Siebensterngasse). Tedaj pa je moral biti na Dunaju vsak zdravnik član medicinske fakultete; tudi dr. Prelog se je moral potegovati za to čast. Gospa Steinbergerjeva mu je zopet posodila 100 goldinarjev. Svečano so ga uvedli v fakulteto 1. novembra 1841. in ga vpisali v zlate knjige. Oskrbel si je lepo deščico z napisom in naznanilom, da ordinira vsak dan od 1. do 2. ure. A kaj zdaj? — „und nun fehlte zu der großen Praxis weiter nichts als nur noch die einzige Kleinigkeit, die — Patienten, und diese kamen — nicht,“ pravi sam v dnevniku in še celo ironično zasmehuje svoje vzorno mišljenje.

Posla je imel dr. Prelog mnogo le v bolnišnici, zlasti l. 1842., ko je razgrajal po Dunaju legar; na stanovanje pa ni prišel nihče; pošel mu je kmalu denar; moral je zopet delati dolgove in začel je premišljati o svoji usodi; kmalu mu je prišlo prepričanje, da mora pobrati kopita in zapustiti Dunaj.

Neki slučaj, rečemo lahko srečen slučaj, je dal njegovemu življenju drug tir. Njegov stričnik Anton Missia ga povabi v domovino na primicijo. Ta bogoslovec je brat poznejšega škofa in kardinala, ki je umrl v Gorici. Posvetili so ga v duhovnika kot tretjeletnika; k svečanosti je povabil dr. Preloga in ga rottil, da se mora gotovo udeležiti slovesnosti kot ožji sorodnik. Ko čita Prelog to vabilo, mu šine takoj misel: „Hajdi v domovino na Štajersko, da ne umrješ glada na Dunaju; tu tako ne gre dalje.“ V začetku septembra odpotuje in dospe srečno v Hrastje. Primicija se je vršila po običajih, tedaj navadnih, tri dni.

V teh dneh pa Prelog trdno sklene, da se naseli v Ljutomeru; poda se najprvo v grad Branek, da se pogovori s svojim poznejšim najboljšim prijateljem,

oskrbnikom tega grada, dr. Gottweißom. V Ljutomeru se posvetuje z duhovščino, zlasti z dekanom M. Jaklinom, ki ga prijazno sprejme in ga izkuša pridobiti na vse kriplje, da se odloči za Ljutomer, češ, da je „pader“ ali kirurg „aroganten ignorant“. Zares je prikupljiva oseba dekanova utrdila Prelogu načrte, da se nastani v Ljutomeru. Dekana je spoštoval Prelog nadvse; imenuje ga previdnega in delavnega moža; že l. 1842. je neki deloval z vso silo in svojo oblastjo na to, da bi dosegel zemljiščno razbremenitev; pogajal se je že dalj časa z dohodarjem sekovske škofije Dominkušem, ki je bil izvoljen l. 1848. za poslanca v državni zbor; toda ni mogel doseči svojih namenov; prevrat, ki se je vršil v tej zadevi l. 1848., je večkrat prerokoval in trdil, da so razmere že take, da mora priti do izvršitve teh njegovih načrtov. Zraven tega je bil izredno dobrega srca, izvrsten gospodar in lovec. Prelog bi bil moral obupati v začetku svojega bivanja v Ljutomeru, da bi ne bil imel tako dobrega, blagega in vzornega zaščitnika, ki mu je celo obljubil takoj prvi dan, da je vedno njegov gost, samo da se naseli v trgu.

Vsi so bili veseli Prelogovega prihoda, le njegova mati ga je svarila, da bi ne šel v Ljutomer, dasi je rada videla, da bode sin izvrševal tako blizu svoje delovanje. Prigovarjala mu je, naj si rajši poišče kje drugod kako mesto, kajti Ljutomerčani so nadvse hudobni ljudje; kmečka stara ženica je bila v največjih skrbih za svojega sina. Na tako slabem glasu so bili tedaj Ljutomerčani pri kmečkih ljudeh! Prelog kaj takega ni verjel materi, a sam trdi pozneje, da se je dovolj prepričal, kako je govorila resnično.

Dr. Prelog se poda na Dunaj, da si spravi svoje imetje v Ljutomer in poplača svoje dolgove. Dr. Gottweiß mu posodi 50 goldinarjev in mu jih pošlje na Dunaj še 150. Brez vsega hrupa se poslovijo pri znanih Dunajčanih in Dunajčankah, ki so ga mnogo pod-

pirale; vse dostojno zahvali in jim povrne, kar jim je bil dolžan, ter zapusti glavno mesto brez ran in bolečin.

Znamenito za to dobo je zlasti, da ne izvemo ničesar o občevanju z drugimi slovanskimi dijaki, posebno pa slovenskimi. Trdimo smelo, da medsebojnega druženja pred l. 1840. še niso poznali slovenski dijaki na Dunaju; nemogoče se nam zdi, da bi dr. Prelog ne bil pisal obširno o svojih slovenskih krogih, ki bi ga bili gotovo vzgojevali za javni poklic, če bi se bili res družili. Niti besedice ne izvemo o čem sličnem, pač pa večkrat opisuje krokarske večere med svojimi tovariši medicinci, s katerimi nas seznanja po imenih. Podaje nam celo listino vseh tovarišev; med temi nismo našli ne enega Slovence. Še bolj čudno je, da ne pozna iz dijaške dobe niti Kopitarja, niti Miklošiča, o katerem pač pravi v poznejši dobi, ko je zdravil v Ljutomeru njegovo sestro, da je največji slavist. Dr. Prelog živi torej kot visokošolec v nemškem mestu, se izgubi med brezkončnim zidovjem in mednarodnimi ljudmi, ki so še tedaj ravnotako malo čutili v sebi domovinskega glasu kakor Prelog sam. In tak značaj ima v resnici tudi ta doba do l. 1840.

O svoji splošni samoizobrazbi nam ne pove dr. Prelog ničesar; navede le, da je obiskoval nekaj časa pridno gledišče, ker se mu je ponudila loža grofa Donella. To dejstvo pa navaja bolj kakor zabavno nego poučevalno sredstvo. Niti pičice ne izvemo, da bi se bil navduševal medicinec še za kako drugo stran javnega življenja; vendar pa vedno govori obširno o svojih medicinskih naukih, katerih se je poprijel z vso vnemo. To nam priča, da se je Prelog na Dunaju izobrazil za svojo stroko, postal je dober zdravnik, pač pa je bil v marsičem neuk; videli bodemo, da se je zanimal šele v domovini za javnost in začel vsestransko opazovati življenje Slovencev. (Dalje.)

Književnost.

Adria-Klänge. Auswahl aus den Gedichten des Simon Gregorčič. Übersetzt von J. Pregelj. Druck der „Narodna Tiskarna“, Görz. 1907. — Razveselili smo se te knjige, ki bo nesla ime „goriškega slavčka“ po njegovi smrti čez meje naše ožje domovine. Dva rojaka Gregorčičeva imata zaslugo za to knjigo: Dr. Anton Mahnič, ki je bil Gregorčiču strog in objektivni kritik, a v srcu ljubeč prijatelj, in mladi akademik J. Pregelj, ki je, kakor sam izjavlja, pod vodstvom krškega škofa odbral in preložil najznačilnejše in najlepše Gregorčičeve poezije, da jih poda v nemškem jeziku ter

tako naredi pristopnejše velikemu mednarodnemu literarnemu svetu, kakor pravi prevajavec v „Posvečenju“:

Wo schöne Weisen noch erschallen,
wo Sinn für Sang und Poesie,
auch dir soll man Tribut bezahlen
im Land der Kunst und Poesie.

Petnajst pesem čitamo v tej zbirki. Prevajavec se je držal natančno besedila, tako da nam takoj, ko čitamo prevod, zazveni v spominu tudi original. Če čitamo:

O teure Witwe, so verlassen . . .

- ali:
Dort oben hinter der dritten Höh'
sich stolz meine Alpe erhebet ...
- ali:
Die Fahne fiel, das Schwert entzwei ...
- ali:
Ein Baum, im Weinberg aufgegangen,
im Weiß des Schnees, im grünen Prangen,
sei mir begrüßt, du Ölbaum traut! ...
- ali:
Weh ihm, der in der Not allein ...
- ali:
Ein Heiligtum, das Menschenherz ...
- ali pa krasno:
Wie bist du schön, du Alpenkind,
in deiner Art, der kecken, frischen ...

... če čitamo le te prve verze, ali se nam ne oglasi takoj ves izvirnik v svoji divni harmoniji?

S tem smo pa hkrati izrekli tudi že kritiko o prevodu. Mladi, nadarjeni častivec Gregorčičev je sprejel v svojo dušo, kar je pesnik peval v svoji materinščini, in je to podal v tujih zvokih tako, da je ohranil misel, kolorit in skoro doslovno zvestobo, in če peva Gregorčiču:

Was ich in jenen jungen Tagen,
beglückt aus deinem Lied erlauscht,
im Herzen habe ich's getragen
und mich an diesem Klang berauscht —

mu mi dajemo izpričevalo, da je znal to tudi izraziti v prevodu vredno lepega originala. *Dr. E. L.*

Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku. Zbral dr. Fr. Kos, c. kr. profesor. Druga knjiga (l. 801—1102). V Ljubljani, 1906. Založila in izdala „Leonova družba“ v Ljubljani. Tiskala „Katoliška tiskarna“. — Velepomembno delo g. dr. Fr. Kosa je stopilo zopet korak naprej. „Leonova družba“ nam je podala drugo knjigo (str. LXXXIV + 514), ki je napredovala do konca prvega tisočletja po Kristusu in podaje zgodovinske vire iz velevažne dobe, ko se je krščanstvo trajno razširilo in utrdilo med Slovenci. Podajmo kratek pregled dr. Kosove knjige:

Najprej imamo „Zgodovinski pregled“ z dotično literaturo. „Zemljepisne črtice“ popisujejo slovenske pokrajine, slovensko prebivalstvo, germanizacijo, topografijo Koroške, Štajerske, zemlje ogrskih Slovencev, Kranjske, Primorske in Beneške Slovenije. Drugo poglavje „Politična zgodovina“ popisuje razmere v začetku devetega stoletja, panonskega vojvodo Ljudevita, bolgarske napade, slovensko zemljo po verdunski pogodbi, Pribina in Kocela v Panoniji, grofa Eberharda v Furlaniji, Karlmana in Arnulfa v Karantaniji, dobo madjarskih navalov in povečano Karantanijo. Posebno poglavje razpravlja o „Cerkveni zgodovini“, ki se bavi seveda najbolj z oglejskimi patriarhi, dalje z gradeškimi patriarhi, nato pridejo solnograški nadškofje in panonsko-moravski nadškofje. Ta splošni uvod se konča s popisom posameznih zgodovinskih virov, ki jih našteva imenomoma 859 z njihovimi izdajami. Odtod jemlje dr. Kos svoje gradivo, ki ga podaje v 537 natančnih izpiskih. Minuciozno natančen imenik krajev in oseb dopolnjuje to znamenito knjigo.

Dr. Kos podaje najprej splošen pregled, sestavljen po zgodovinskih virih. Pa tudi gradivo, ki ga

nabira, je pojasnjeno z mnogimi opazkami, tako da ima zgodovinar v tej knjigi cel arzenal, iz katerega lahko zajema. Neprecenljive vrednosti je za nas ta knjiga, gotovo najvažnejše zgodovinsko delo, ki bo za vse čase služilo kot trden temelj vsem nadaljnjim preiskovavcem slovenske zgodovine. Občudovati moramo marljivost gospoda pisatelja, ki se je lotil tako velikanskega dela brez vsake podpore in ga dovršuje s požrtvovalnim trudom tako, da bomo imeli tudi Slovenci svoja „Monumenta“, kakor jih izdajajo drugod imovita učena društva z bogatimi državnimi podporami. „Leonova družba“ si je pridobila neizbrisne zasluge z izdajo tega dela.

Želeti moramo le, da bi slovensko občinstvo podpiralo to podjetje in omogočilo, da se veliko delo čimpreje dovrši. To mora biti naša častna naloga. Poklicane faktorje prosimo, da pridobe temu podjetju tudi prispevkov iz javnih sredstev. *Dr. E. L.*

Ljudska knjižnica, ki jo izdaja „Katoliška Tiskarna“ v Ljubljani, je podala slovenskemu ljudstvu že več lepih povesti, ki zaslužijo, da se kar najbolj razširijo. Potreba dobrega ljudskega slovstva se čuti vedno bolj pereče, čimbolj se širi med ljudstvom izobrazba in zanimanje za književnost. Društvene in župnijske knjižnice se ustanavljajo, mladina prihaja trumoma po berilo, in naši ljudski knjižničarji so že v veliki zadregi za dobre knjige. Zato pa „Ljudsko knjižnico“ povsod veselo pozdravljajo, in le želeti je, da bi to podjetje tako prospevalo, da bi nam moglo v kratkem podati kar največ dobrih povesti. V izbiri prvih zvezkov se vidi velika raznovrstnost: Prevodi iz angleščine, češčine, poljščine, nemščine nam nudijo že itak razliko po izviro, pa tudi vsebina od zgodovinske povesti iz stare slovenske dobe do domače narodne slike iz vaškega življenja in do najmodernejšega velikomestnega romana je dovolj pisana. Seveda so izbrane samo take povesti, ki zaslužijo, da se razširijo kot ljudsko slovstvo. Prvo povest „Znamenje štirih“ smo ocenili že v zadnji številki. Oglejmo si še nadaljnje!

Darovana. Zgodovinska povest iz dobe slovenskih apostolov. Češki spisal Alojzij Dostál. Poslovenil —ok—. („Ljudska knjižnica“ II. zvezek.) Založila „Katoliška Bukvarna v Ljubljani. Str. 149. — Darovana — je Cvetana, hči poganskega duhovnika Duba, ki jo stavec daruje bogovom kot spravo za odpad Moravanov od stare vere, a ona postane kristjana in se daruje pravemu Bogu kot deviška služabnica. Pisatelj je v povesti obdelal zgodovinsko snov: Zgodbo sv. Metoda, Rastislava in Svatopluka. Svatopluk pahne s prestola svojega strica Rastislava, ki ga Nemci oslepé. Pa tudi nad Svatoplukom se maščuje, da je verjel Nemcem in z njihovo pomočjo prišel do vlade. Karlman ga vrže v ječo, v kateri premišljuje svojo veliko napako. Tudi sv. Metod je v nemških vezeh. Svatopluk oproščen zapelje nemško vojsko pred Velehrad, kjer jo Moravani pobijejo, in Svatopluka po izkušnji izmodrovanega proglasé za slovanskega kneza. Tudi sv. Metod se osvobojen vrne slavnostno sprejet na Velehrad. V ta zgodovinski okvir je vpletel pisatelj zgodbo poganskega svečenika Duba in njegove hčere Cvetane. — Povest je pisana zgodovinsko in čitatelju predstavlja dobo sv. Metoda v glavnih značajnih tipih. Zato jo zelo priporočamo.

Jernač Zmagovač (Bartek Zwycięzca). Poljski spisal Henrik Sienkiewicz. Iz poljskega preložil Fr. Virant. (Ljudske knjižnice III. zvezek.) — Tudi v tej kratki povesti se kaže veliki duh slavnega poljskega pisatelja v vsej svoji moči. Naslikal nam je poljskega kmeta v vseh njegovih dobrih in slabih lastnostih, tako da ne podaje svojemu narodu le zabave, ampak resno pokaže tudi, kje mora ljudstvo začeti svoje prerojenje. Jernač Zmagovač je izvrsten dečko, strašno močan, samo malo neumen. On je tip velike ljudske sile, ki se da v svoji dobrosrčni brezskrbnosti od lokavih sovražnikov izrabljati v lastno pogubo. Ko se vname voj-ska med Nemci in med Francozi, pošljejo Prusi poljske polke v najhujši boj. Tudi Jernač mora zapustiti svojo Magdo in svojo kmetijo in mora iti nad neznanega sovražnika, o katerem nič ne ve, zakaj se mora ž njim boriti. V krasnih potezah je Sienkiewicz očrtal dušno razpoloženje kmečkega vojaka, ki mora odriniti na

velj, in Jernač Zmagovač, ki je svoji dobri in pametni ženi sveto obljubil, da bo volil Poljaka, se na dan volitve da ustrahovati, in — sam ne ve, kako — voli — Nemca. Tako še marsikateri drugi — in poljski kandidat pade. Zmagovavec pri Gravelottu in Sedanu pa mora za to, ker je svojega otroka branil pred pruskim učiteljem — v ječo.

Tako je Sienkiewicz pokazal, kako znajo Prusi nezavednost dobrega poljskega ljudstva izkoristiti zase. Prava ljudska povest je to, živa in pretresljiva, a hkrati tudi vzgojna. Tipus, ki ga je največji poljski pripovedovalec v Jernaču postavil pred oči svojemu narodu, je tako jasno črtan, da govori ljudstvu več, kakor dolge politične domoljubne razprave. Iz življenja je vzet in za življenje namenjen, nauk pa, ki nikjer ni povedan, govori iz njega z elementarno silo. To povest bo tudi naše ljudstvo z vžitkom čitalo, se Jernaču smejala, ga vzljubilo, pa se tudi jezilo nad njegovo dobrosrčno kratkoumnostjo, ki se zna žrtvovati za lokavega tlačitelja, a ne zna braniti sebe proti njemu. Moč duševne izobrazbe mora dati fizični sili ljudstva pravo smer, da postane koristna za narodni razvoj.

Med plazovi. Povest tirolskega gorskega župnika. Nemški spisal Arthur Achleitner. Spisateljevim dovoljenjem poslovenil E. T. — Življenje v najvišjih planinah, kjer se mora boriti človek za svoj obstanek proti najhujšim nevarnostim, je opisano v tej ginljivi povesti z ljubeznijo do te divje prirode, ki je veličastna v svojih vtiskih, a polna trpljenja, samozatajevanja in smrtnih nevarnosti za one, ki se morajo v nji boriti za svoj obstanek. Mlad duhovnik pride v župnijo, ki je daleč od ostalega sveta, kjer vsako leto sneženi plazovi odnašajo človeška bivališča in zakopljejo ljudi v mrzlo ječo, da se po mesece ne

vidijo. On pa v smrtnih nevarnostih med plazovi hodi obhajati, in izkuša sam vse trpljenje tega ljudstva, ki je utrjeno in robato kakor priroda, v kateri živi, a pošteno in dobrega srca. Težko se je privaditi, a ko je tudi sam preizkusil vse trpljenje in komaj ušel smrti, vzljubi to ljudstvo in to prirodo in nikdar več ne zapusti svojih hribovcev. Lepo je pokazal pisatelj, kako se svojemu težkemu poklicu vdan duhovnik čisto prilagodi ljudstvu in njegovim potrebam ter pozabi nase, kako živi v skromnih razmerah vendar srečno in četudi daleč proč od zabav in od omikanega sveta, vendar najde utehe in veselja v tem, da ljudstvu po svoji moči pomaga. Trdna vez ljubezni in zaupanja nastane med njim in med ljudstvom, in s tem dobi moč do njihovih src, da jih dviga s poukom in z zgledom. Izborna povest za ljudstvo!

Gozdarjev sin. Spisal Fr. S. Finžgar. Opomba nas opozarja, da je ta povest prvenec izpod Finžgarjevega peresa, ki ga je spisal kot osmošolec. Natisnjena je bila v „Slovenčevem“ „Listku“ l. 1893. Ta opomba

MUZEJ V PLEVNI V SPOMIN RUSKO-TURŠKI VOJSKI

vojsko v tujo deželo. Železni duh vojaške discipline zamori v njem vsako svobodno čuvstvo, in kakor stroj gre na povelje v veliko moritev, sam ne vedoč, za kaj in čemu. V bitki pri Gravelottu se Jernač pokaže zmagovača. Krasen, prav Sienkiewicz, je popis bitke, v kateri pomorejo poljski junaki Prusom do zmage nad Francozi, Jernač je pa prvi med njimi.

Pa pride drugi del povesti, v katerem pisatelj pokaže drugo stran svojega ljudstva. Jernač misli, da bodo Prusi znali povrniti Poljakom njihov patriotizem. Pa kako se vara! Pruski učitelj bije njegovega otroka, Jernač misli, da bo tudi tu zmagala njegova pest, a pred sodiščem ne poznajo zmagovača od Gravelotta. Tu je Sienkiewicz vpletel značilen popis političnih borb in porazov pruskih Poljakov. Volitve so. Poljski graščak, poln idealov, še bolj njegova mlada soproga, ki bi tako rada videla moža v državnem zboru, se poteguje za mandat med kmeti. Gotovi so zmage, a na dan volitve zmaga pruska vojaška disciplina, ki je vzgojila može v brezpogojni pokorščini do oblastvenih po-

bo morda marsikoga še posebej mikala, da prečita to povest. Štirinajst let je, kar deluje Finžgar kot pisatelj, pa že ta prva povest kaže vrline njegovega peresa, ki so se pozneje vedno bolj razvijale. Jezik je izredno jedernat, poln lepih narodnih izrazov in krepkih izrekov: pisatelj je vzrasel iz ljudstva. Nič bledikastega in prisiljenega ni v njegovi pripovedi. Zajel je snov iz svojega domačega kraja, in domači so tudi ti krepko risani značaji. Snov je zgodovinska iz l. 1848., ko so lovili kmečke mladeniče, da so jih vtaknili v vojaško suknjo in poslali nad Laha. Marsikateri je zbežal, da bi ušel vojaščini, tako tudi Gozdarjev sin Janez, ki se je potikal med divjimi lovci na Zgornjem Štajerskem, dokler ga niso vjeli. Povest je dobra in se bo z zanimanjem čitala sedaj, ko je zopet prišla na dan iz pozabljenosti. — Finžgar se ni izpisal, ker vedno napreduje in študira ter si tako širi obzorje. Ravno sedaj, ko prinašamo v „Dom in Svetu“ njegovo veliko zgodovinsko povest iz časov starih Slovanov, nam je ljubo, da lahko opozarjamo na njegovega prvenca, ki je tudi zajet iz domače zgodovine. Ta snov je hvaležna in roka pravega pisatelja iz nje ustvarja umotvore, ki so trajne vrednosti za narodno kulturo. Finžgar je spoznal, kje je prava pot za njegov talent, a je znal tudi vzgajati sebe samega; zato je postal naš prvi pripovednik. Dr. E. L.

Ivo Šorli. **Novela in črtice.** Založila Kleinmayr in F. Bamberg. Ljubljana 1907. Šorli je brezdvoma precejšnji pisateljski talent in če morda dozdej še ni na višini, je izmed modernih poleg Cankarja najkrepkejša razvita pisateljska individualnost. V največjo zaslugo se mu mora šteti, da je od Cankarja kolikortoliko neodvisen. V nasprotju s Cankarjem je realist, ki ustvarja svoje umotvore z malimi sredstvi; on ne išče drznih metafor in daljnjih alegorij, tudi ni na njem nič nejasnega in zumetničenega. — Prvenstvo se mu mora pač brez ugovora prisoditi pri opisovanju malomestnega demimondstva — sit venia verbo — in tistih napol iz eterja napol iz blata stvorjenih eksistenc, ki se v tem vzduhu mučijo, vzbijajo, potaplajo in naposled umirijo v sanjavolenem filistrstvu. Bati se pa je, da se Šorli iz te kaluže nikoli ne bo dvignil. Človek se na tem polju kmalu izpiše in izčrpa. Adjunktova soproga — mladi doktor — zapeljiva, bujna telesa — izleti in poljubi — in pri kraju smo. Ti tipi so kmalu izdelani, tudi če jih kleše skrbna roka Šorlijeva, ki v njih najde poleg nemarnosti, zaspanosti, dolgega časa hipnih izbruhov strasti in sledeče ji apatije, sebičnosti in dobrohotne omejenosti tudi plemenite nagibe, nežnost in ljubezen. V „Novelah in črticah“ se začetkoma zdi, da so prišle prve črtice v zbirko vsled pomote, tako banalne in brezpomembne so. Zadnje štiri niso brez dobrih momentov, v resnici dovršena in lepa pa je „Literarna ljubezen“. Mnogokrat se je ta motiv že obdelal, šel mu je pa do dna s svojim neusmiljenim, vseodkrivajočim realizmom šele Šorli. Vrhtega pa ta zadnja črtica izzveni v mil akord, ki ne pusti grenkobe v srcu. V

tej noveli je to, kar Šorlija najbolj diči: težnja po čisti in goli resnici. Naj bi se Šorli povzpел iz tistega ozračja, kjer je resnica tako vsakdanja in neplodovita, kjer ni perspektiv v lepše svetove — morda nam potem ustvari roman — tip tega desetletja, v katerem vse vré in se še ni izluščilo, kar je in bo trajne vrednosti. F. T.

Prof. dr. Maryan Zdziechowski: **Die Grundprobleme Russlands.** Akademischer Verlag, Wien 1907. — La Russie c'est un mirage! je zaklical najboljši francoski poznavalec ruskih razmer, grof Vogüe. Koliko knjig in razprav se je že pisalo o Rusiji v celoti ali o posameznih ruskih razmerah in zadevah posebej, a vendar je Rusija Evropi še dozdej bolj tuja in nerazumljiva kot pokrajina kakšnega afriškega poglavarja.

Prof. dr. Marijan Zdziechowski si je z gori navedeno knjigo pridobil veliko zaslugo za razumevanje Rusije. Ta zasluga ne obstoji niti v izvornosti, niti v vsestranosti dela. Kar zadeva izvornost, pove pisatelj sam, da nima glede nje nobenih pretenzij, ker je

MAROŠKI UZURPATOR MULEJ HAFID S SVOJIM ŠTABOM

večji del knjige že izšel tekom zadnjih dvajsetih let v raznih člankih, zlasti pa v zadnjih letih v krakovskem veleuglednem mesečniku „Świat słowiański“. Toda velenjeni pisatelj je s to izpovedjo preskromen, kajti čitatelj bi si potem lahko mislil, da navedena knjiga ni nič drugega kakor nemški prevod in zbirka raznih slučajno nastalih člankov o Rusiji. Prof. Zdziechowski predvsem ni časnikar, ampak v prvi vrsti filozof. Nobeden njegovih člankov ni nastal slučajno kot plod trenutne potrebe, ampak vsak je člen v verigi njegovega filozofsko-političnega sistema. Iz tega se tudi razloži na prvi hip za tujca presenetljivo dejstvo, da potrebuje gosp. prof. Zdziechowski vedno mnogo časa in truda, predno se pripravi za kakšno predavanje ali napiše članek. Misli bi si kdo, da bo človek, ki ima toliko izkušenj, zvez in pozitivnega znanja kot težko kdo drug zdaj živčih Slovanov, lahko vsak trenutek stopil na oder ali k mizi in napravil govor, ali pa se vsedel k pisalniku in napisal članek. — Toda ne! Profesor dr. Zdziechowski potrebuje za pripravo razmeroma mnogo časa in truda. Njegovi članki namreč niso navadni časnikarski članki in njegova predavanja niso

navadne govorniške produkcije, ampak skrbno obdelani kamni v stavbi njegovega sistema. Iz tega se tudi razloži, da se razvija delovanje prof. dr. Zdziechowskega tako brez hrupa in bleska. Šele za njim bodo morali priti možje, ki bodo njegove ideje sprožili v tok časa in na njegovem sistemu osnovali novo politično gibanje med Slovani.

Toda gori navedena knjiga je še več kot zbirka četudi dobro in globoko premišljenih in na enotnem filozofično-političnem sistemu zasnovanih člankov. Kdor pozna neizmerno natančnost g. pisatelja, bo takoj vedel, da je on, preden je izdal svoje razprave v nemškem prevodu, vsako še natančno pregledal in po potrebi predelal in razširil in jasneje izrazil vodilno misel, ki jih druži v enotno celoto.

Knjiga g. prof. Zdziechowskega je torej popolnoma enotno in celotno delo, dasiravno se ne more imenovati v strogem pomenu izvirno.

SPRAVNA CERKEV V SPOMIN ALEKSANDRU II.
V PETERBURGU

Dalje sem rekel, da glavni pomen knjige ne obstoji v njeni vsestranosti. Imamo dela o Rusiji, ki obravnavajo najraznovrstnejše predmete ogromnega carstva z veliko natančnostjo in znanstvenim aparatom, čitati, števiki itd. — od prihoda Rurika pa do žgajnarskega monopola imamo o vsaki važnejši ruski zadevi če ne literature, pa vsaj nekaj razprav. Toda vkljub temu nam je ostala Rusija tuja in nerazumljiva, ker nismo poznali njenega osnovnega vprašanja — stališča Rusije k evropski civilizaciji. Prof. dr. Zdziechowski obravnava samo to vprašanje. To je vodilna misel, rekel bi rdeča nit cele knjige, toda v zvezi z njo ga skoraj ni ruskega vprašanja, katerega bi se ne dotaknil.

Rusija leži med Azijo in Evropo in predstavlja v sebi boj dveh svetovnih sil, kateri bi imenoval „mon-

golizem“ in „evropeizem“. Tudi sedanja „revolucija“ ni pravzaprav nič drugega kot pojav tega boja in razvoja. V stališču Rusije k Evropi je obseženo tudi stališče, katero zavzema v verskem in v narodnem slovanskem vprašanju. Ako bi se Rusija naravno razvijala, bi se morala pretvarjati polagoma iz napol mongolske države, kakršna je izšla izpod tatarskega jarma, v evropsko državo s slovansko politiko. Toda tu je stopilo na pot „poljsko“ vprašanje. S tem, da sta ponemčeni Peter I. in nemška Katarina I., naščuvana od pruskega Friderika II. (katere vse tri je potem zgodovina imenovala „Velike“), razbila slavno in veliko poljsko slovansko državo in s pomočjo ostlandskih nemških baronov vpeljala na Ruskem sistem birokratičnega „prosvetljenega absolutizma“, ki je tudi nemškega izvora, je stopila Rusija iz naravnega zgodovinskega tira, ki je peljal iz Azije v Evropo. Odslej je smatrala oficijelna Rusija za svojo glavno nalogo, zatirati ideale poljskega naroda. Ker je pa poljski narod katoliški in slovanski in je bila njegova zgodovinska naloga postaviti jez nemškemu „Drang nach Osten“ in širiti katoliško krščanstvo na vzhod, je Rusija vsled tega antagonizma postala neslovanska in nekrščanska. V politiki podpira prusko protipoljsko politiko in je tuja avstrijskim in balkanskim Slovanom, pravoslavno krščanstvo je zbirokratizirala in postavila kitajski zid proti evropskim katoliškim vplivom.

O Grkih je rekel neki latinski pesnik: „Premagana Grecija je zmagala in umetnosti prinesla neumetnemu Laciju.“ Ako pride čas, ko se bo tudi lahko reklo: „Premagana Poljska je zmagala in Evropo prinesla neevropski Rusiji,“ bo s tem rešeno rusko vprašanje.

Glavni pomen knjige „Die Grundprobleme Russlands“ obstoji torej v tem, da nam predstavi „ruska vprašanja“ ali pravzaprav rusko vprašanje v svojem izvoru in razvoju pred oči. G. prof. dr. Zdziechowski pozna kot težko kak drug Evropejec Rusijo, ima med vplivnimi ruskimi krogi znanja in zveze in je kot vseučiliški profesor slovanskih literatur pred vsemi sposoben predstaviti duševno evolucijo ruskih pisateljev in mislilcev, ki so vplivali na razvoj dejanskih razmer. Poleg tega je on ustanovitelj „Slovenskega kluba“ v Krakovu in časnika „Slovanski svet“ in kot tak ustanovitelj novega slovanofilstva, ki ima trdno podlago in objemlje vedno širše kroge. Že zaradi tega bi moral gori navedeno knjigo prečitati vsak Slovan, ki se peča s slovanskimi političnimi vprašanji. *L. Lenard.*

Dr. Johannes Frischauf. V proslavo njegove 70letnice. Spisal Fr. Kocbek. Str. 48. — Profesor graškega vseučilišča dr. Frischauf je znamenit geograf in hribolazec. Kot tak je prišel pri preiskovanju Savinjskih planin v dotiko s Slovenci in s „Slovenskim planinskim društvom“. Kot pravičen mož je podpiral vneto slovenske planinske težnje, s čimer si je nakopal, kakor znano, sovraštvo Nemcev. G. Kocbek popisuje delovanje tega simpatičnega moža, k sklepu podaje pregled njegovih mnogoštevilnih spisov.

Zlatno veslo. Bratskoj slozi Hrvata i Slovenaca prikazuje pop Slobodin. Nakladom Hrv. kat. akad. društva „Hrvatska“ u Beču. Prigodom I. hrvatsko-slovenskog djačkog katol. sestanka u Zagrebu. U Zagrebu. Tisak hrv. katol. tiskovnog društva, 1907. Str. 23. — Ob letošnjem sestanku slovenskih in hrvaških katoliških dijakov v Zagrebu je hrvaški rodoljub spesnil v na-

vadni meri junaških pesmi spomine iz stare slovenske in hrvaške zgodovine, ki se izlivajo slednjič v gorečo željo:

Tiho, tiho struji Sutla rieka,
Tiho struji, tajne priče zuje,
I razdvaja narod jednog hreka,
Što ga spoji vjera i krv jedna,
A razdvoji tudja zavist biedna.
Oj kada će hladna Sutla rieka
Vez nam biti, ne slozi zapreka!
Kad će Hrvat složan i Slovenac,
Složno pojuć pjesmu pobjedničku,
Bratski plesti u slobodi vienac,
Srećom vječat majku zajedničku!

Hvalevredno je, da so nam neznani hrvaški izrazi raztolmačeni pod črto v slovenskem jeziku. Slovenski

tolmač so pomagali sestaviti „Daničarji“ (gg. Reból in Pregelj). To je pravo delo za našo slovensko in hrvaško vzajemnost! Ta pesem pa ostane kot trajen spomin na lepe dni zagrebškega sestanka.

L.

Skladbe za citre. Izšle so sledeče skladbe v zbirki „Slovenski citrar“: Št. 3. „Nezvesta“. Fantazija po narodnem motivu. — Št. 4. „Vse mine“. Transkripcija po Ipavčevem napevu. — Št. 5. „Po jezeru“. Transkripcija po narodnem napevu za dvoje citer Vse te skladbe so znanega mojstra Fr. S. Koželjskega. Cena prvima dvema je 1 K, št. 5 1.60 K. Schwentnerjeva založba je pa preskrbela jako okusno salonsko opremo.

To in ono.

Naše slike. Spravna cerkev v spomin carju Aleksandru II. v Peterburgu (str. 478.). Dne 13. marca 1881 je padel ruski car Aleksander II. kot žrtev nihilistovskega atentata. Aleksander II. je bil osvobodil ruskega kmeta in je imel trden namen, da reformira starodavno odrevenelo carstvo po načelih svobode in civilizacije. A revolucionarni elementi, ki so se slepo zarotili zoper vsak državni red in ki jim ni do tega, da bi se zboljšal položaj ljudstva, ampak ki delajo le na uničenje države, so po rusko-turški vojski nastopili še predrznejše nego prej. Bila je doba terorizma. Nihilisti so se zarotili, da bodo z neprestanimi umori in atentati prisilili vse oblastnike, da odstopijo in da se nihče ne bo upal stopiti na njihovo mesto. Bilo je blazno početje, ki se je moglo poroditi samo v glavah tako eksaltiranih in mistično-fantastičnih ljudi, kakršni so ruski nihilisti, ki so prepojeni z neko ideološko filozofijo brez vsakega realnega temelja in ki silijo nekam brez jasnih ciljev. Saj ima še dandanes ruska revolucija, ki se vleče dalje brez pravega uspeha, isti značaj nejasnosti in slepega nepraktičnega fanatizma. Med raznimi dostojanstveniki, ki so padli tedaj, je bil tudi car Aleksander II., ki ga je zadela nihilistovska bomba, ko se je vozil skozi mesto. To je bila velikanska škoda za rusko državo, kajti Aleksander II. je ravnokar nameraval uvesti velike nove reforme, s katerimi bi bil ljudstvo še bolj osvobodil in mu dal ustavne pravice. A z njegovo smrtjo so bili umorjeni tudi lepi načrti, in naslednik, preplašen od nihilistovskega terorizma, je sklenil silo streti s silo in je zopet uvedel stari strogi absolutizem, iz katerega se Rusija še danes ne more rešiti vključno ponesrečenim poizkusom z dumo. — Na mestu, kjer je zadela bomba carja Aleksandra, so sklenili sezidati spravno cerkev. Že leta 1882. so začeli zgradbo, a šele prošli mesec je bilo mogoče cerkev posvetiti. Zgrajena je v ruskobizantskem slogu.

Oton pl. Detela, deželni glavar kranjski in predsednik „Ces. kr. kmetijske družbe za Kranjsko“, je bil letos od vladarja imenovan za člana gosposke zbornice. Detela je za Miklošičem prvi Slovenec, ki je poklican v ta postavodajalni zastop. V kranjskem deželnem zboru zastopa kranjsko-škofjeloške kmečke občine in je bil izvoljen na program Slovenske Ljudske Stranke. — Maroko ima zdaj vladarjev na izbero. V osebi Mulej Hafida, ki se je pred kratkim proglasil v Marakešu za sultana, je dobil priznani naslednik in sin bivšega sultana Mulej Hasana, Abd-el Aziz, nevarnega tekmeča. Tudi brat sultanov Mulej Mohamed hoče vladati in ima v

svoji oblasti zapadne maroške pokrajine. Poleg teh je pa še mnogo šejkov, ki bi bili radi sami svoji. Mulej Hafid je star šele 32 let. Do 25. leta je samo proučeval muzulmansko modrost in je najizobraženejši med potomci kraljeve krvi, vsled česar vživa zaupanje arabskih duhovnikov, „ulemov“. Sedanje maroške zmede izrabljajo zase Francozi, ki so „v varstvo Evropecev“ poslali v Maroko armado pod poveljstvom generala Drude. Mulej Hafid, ki ni Evropcem sovražen, hoče pa vendar z vso energijo ohraniti neodvisnost Maroka. — Bajdetov

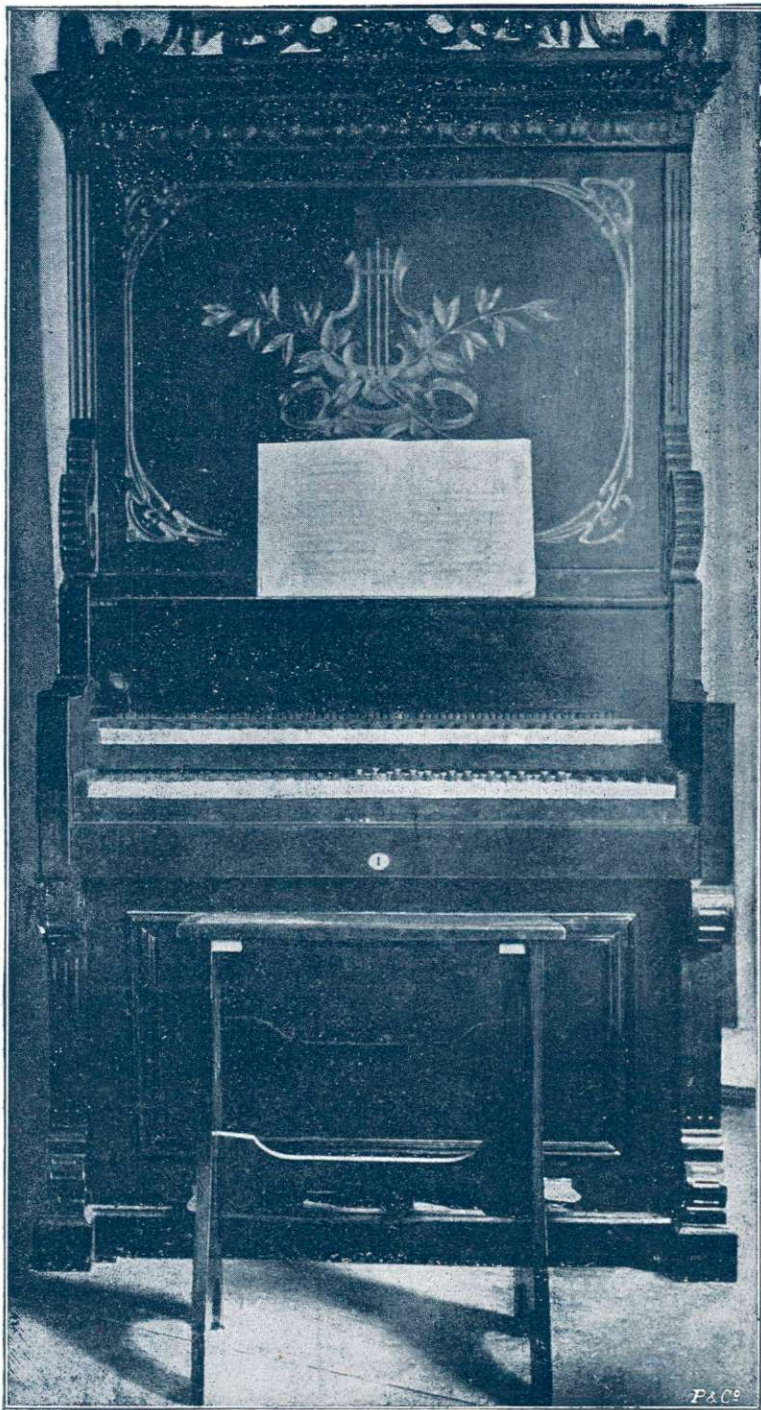

OTON PL. DETELA

deželni glavar kranjski in predsednik c. kr. kmetijske družbe, član gosposke zbornice

klavir na lok (str. 480.) je znamenita iznajdba, ki utegne imeti še lepo prihodnost. G. Ivan Bajde si je stavil nalogo, da izume način, kako bi se na glasbilu s tipkami dosegel naravni glas glasbil na lok, kakor ga imajo gosli, viole, cello in bas. To so poizkušali že davno pred njim, in dvesto let je že tega, kar živi ta problem v glasbeni zgodovini, a uspeh je bil

doslej vedno le negativen, kajti jako težko je s pritiskom na tipko doseči tisti fini, nežnočutni glas, ki ga proizvaja lok na goslih. Klavir le udarja na strune, orglje imajo enakomeren glas piščali, težka naloga je pa združiti pri taki mehaniki elastični žimasti lok s poljubnim vzdrževanjem glasu. Gospod

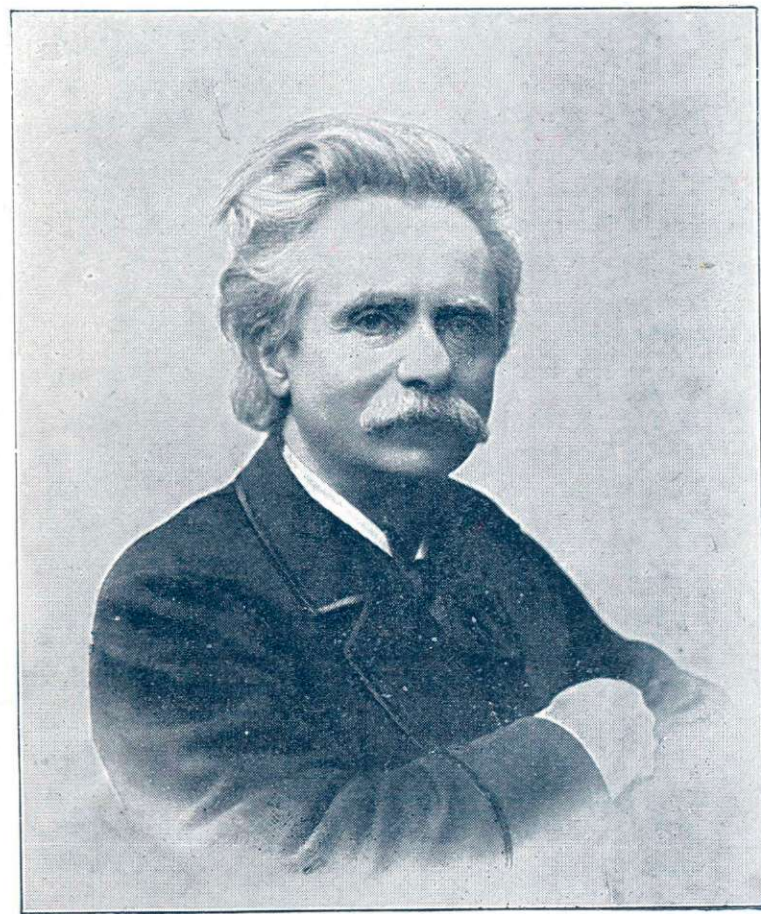
BAJDETOV KLAVIR NA LOK

Ivan Bajde je z občudovanja vredno vztrajnostjo, boreč se z bedo in siromaštvom, skoro brez vsakršne podpore skozi 23 let proučeval ta problem, poizkušal in konstruiral s trdno nado, da se mu težka naloga posreči. Ko je v Ljubljani javno nastopil s svojim izumom, smo bili vsi iznenadeni od njegovega duhovitega izuma; ni manjkalo prijaznih besed priznanja in hvale, ali, kar je glavno, nihče ni dal gospodu Bajdetu sredstev, da bi svoj izum izpopolnil in izrabil. Oni, ki bi radi, nimajo, a oni, ki imajo, ne dajo — tako je žal, in to usodo iznajditeljev je izkusil tudi g. Bajde. A tujec je spoznal vrednost Bajdetovega izuma. Tvrdba Ludovik Hupfeld A. G. v Lipskem je odkupila Bajdetu njegovo iznajdbo, da jo uporabi. Za Bajdetovo iznajdbo se zanimata tudi Nj. Vel. cesar Franc Jožef I.

in knez Liechtenstein. Klavir na lok utegne torej nastopiti v resnici kot konkurent orkestra poleg klavirja, karmonija in orgelj. — Muzej v Plevni nas spominja rusko-turške vojske. Ko so letos praznovali jubilej kneza Ferdinanda, tisočletnico cesarja Borisa in odkrili v Sofiji spomenik carju Aleksandru II. Osvoboditelju, so pohiteli ruski slavnostni gostje, na čelu jim sin carja osvoboditelja veliki knez Vladimir Aleksandrovič, tudi v Plevno, da počaste spomin za bolgarsko svobodo padlih ruskih vojakov.

Edvard Grieg †. Nobeden skandinavski skladatelj ni dosegel toliko uspehov kakor te dni umrli Edvard Grieg, ki je eden najoriginalnejših sodobnih skladateljev, katerega glasba izhaja iz srca in tudi gre do srca. Norveški narodni napevi so mu dali največ motivov, ki jih je z neobičajno nežnostjo in rahločutnostjo vpletel v svoje skladbe, a ne da bi jih le uporabil kontrapuntično ali jih le harmoniziral, ampak s tem, da je oplodil ž njimi svojo domišljijo in samostojno ustvarjal v njihovem duhu. On je skandinavsko pesem uvedel v svetovno glasbeno literaturo. Čudovit skrivnosten značaj imajo ti motivi, velika, globokočutna poezija diha iz njih, spomini divjih fjordov, morskih viharjev, dolgih severnih noči, sneženih mrazov in gorkih plamenov v samotnih kočah. Kateri glasbenik ne pozna danes „Solveigove pesmi“ in suite „Peer Gynt“ z njiju skrivnostno melanholično očarujočo melodiko. Edvard Hagerüf Grieg je bil rojen l. 1843. v Bergenu in se je izobrazil na

EDVARD GRIEG, NORVEŠKI SKLADATELJ

konservatoriju v Lipskem, potem v Kodanju in v Italiji. Že s prvimi skladbami je prišel na glas izrednega skladatelja. Imenujejo ga „severnega Chopina“, dasi njegova tvornost ni tako fenomalna kakor so skladbe velikega Poljaka.

